

ESTAT I ESGLÉSIA

LES ARRELS DE LA
DESIGUALTAT DE GÈNERE
A OCCIDENT

“Gender equality is more than a goal in itself. It is a precondition for meeting the challenge of reducing poverty, promoting sustainable development and building good governance.”

Kofi Annan, 1998.

AGRAÏMENTS

Darrera qualsevol estudi ben elaborat s'amaga un esforç i una dedicació admirables. Tanmateix, són múltiples les traves que sorgeixen durant el procés d'elaboració i que dificulten l'assoliment exitós del producte final. Per aquest motiu, agraeixo honestament l'ajuda dels qui m'han fet costat i m'han motivat a persistir en la recerca. Primerament, a la meva tutora per orientar-me en la presa de decisions, pel seu acompanyament constant i per la venerable paciència, però sobretot pel seu interès sincer en el meu progrés i benestar. També al Programa Argó de la UAB per garantir l'acompanyament i tutorització d'un professional i proveïment de facilitats i recursos bibliogràfics per enriquir les fonts de la meva investigació. Per altra banda, també vull donar les gràcies al centre acadèmic per preocupar-se per tal que els alumnes disposéssim de tot el necessari per aprendre a gestionar emocionalment la pressió de l'entrega i redacció d'un treball de tant pes acadèmic com ho és el Treball de Recerca. Per últim, però no menys important, vull agrair de tot cor el suport de la meva família i amics, dona'ls-hi les gràcies per creure en mi i motivar-me per persistir i treure el millor de la meva persona. Al cap i a la fi, res hauria estat possible sense l'ajuda de tots ells, així que sols puc sentir-me afortunada i dir, altre cop, gràcies.

ABSTRACT

Inequality between sexes affects half of the world's population and needs to be solved in order to reach progress. For that reason, the study seeks the fundamentals of gender discrimination in occidental states, suggesting the Christian Church as the main institution disseminating the patriarchal model, a source of inequality and violence. It analyzes the connection between Christian speech and the traditional conception of gender differences to comprise the mechanisms used by the ecclesiastic institution to relegate women to a secondary base in its organization and occidental societies.

To carry out the study, diverse research tools are used to guarantee verified information, as are the multiple interviews with the knowledgeable about religion, history and gender. The three main branches of Christianity and the occidental states where each of them prevails are comparatively analyzed to prove if a greater influence of the most sexist one causes the country to present a minor equality gender rate. It investigates the evolution of feminine rights and the actual political and social situation in each country, as well as a recent period in which the Church and the State govern jointly to prove if the union derivates into progress or relapse of the feminine social conditions.

The results prove that, especially by biological arguments, the Church proposes feminine subordination from its origins. Men and women are convinced about female inferiority, so both sexes adopt its pertinent role, which prevails until current days. It is also confirmed that, as soon as the Church's influence over the State becomes weaker, more progress is made for feminine conditions.

Presently, as the number of devotes in occident decreases, the ideologies fighting for social equality, such as feminism, are gathering momentum and rejecting any forms of conservatism, clearly reflected in the Christian institution. However, part of the Church is joining progressivist movements, so the research also reflects on the inviability of labelling a whole collective into the same tag.

Key words: gender inequality, Church, Christianity, femenin role, social inequality.

RESUMEN

La desigualdad entre sexos afecta a la mitad de la población mundial y debe acabar para poder progresar socialmente. Por ese motivo, el estudio indaga en los fundamentos de la discriminación de género en las sociedades occidentales, proponiendo la Iglesia cristiana como una de las principales instituciones difusoras del modelo patriarcal, fuente de desigualdad y violencia. Se analiza la relación entre el discurso cristiano y la concepción tradicional de las diferencias entre géneros para comprender los mecanismos utilizados por la Iglesia para relegar a la mujer a un papel secundario dentro de la propia organización y en las sociedades occidentales.

Para garantizar información contrastada se recorre a múltiples fuentes de investigación, como son las entrevistas a expertos en religión, historia y género. Se analizan comparativamente diferentes ramas cristianas y los países occidentales donde predominan para comprobar si el estado influenciado por la más sexista presenta un menor índice de igualdad de género. También se indaga en la evolución de los derechos femeninos y en la situación política y social actual de los respectivos países. Además, se estudia un período reciente en que Iglesia y Estado gobiernan conjuntamente, analizando cómo la unión afecta a los derechos y condiciones sociales del colectivo femenino.

Los resultados reflejan que, especialmente por medio de argumentos biológicos, la Iglesia cristiana defiende desde sus inicios la supeditación femenina. Se convence a hombre y mujer de la inferioridad merecida del sexo femenino, así que ambos asumen el rol pertinente que perdura en la actualidad. También se constata que, a medida que la influencia de la Iglesia sobre el Estado decrece, se alcanzan más cambios para la mejora de las condiciones femeninas.

Actualmente, puesto que decrece la magnitud de creyentes, los movimientos por la igualdad social, como el feminismo, ganan impulso y rechazan el conservadurismo propio de la Iglesia. Sin embargo, parte de esta se suma al movimiento progresista, así que el trabajo muestra la inviabilidad de generalizar o englobar a todo un colectivo bajo una misma etiqueta.

Estat i Església

Palabras clave: desigualdad de género, Iglesia, cristianismo, rol femenino, desigualdades sociales.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	5
1. Una història pensada per homes	8
1.1 Maria Magdalena; de prostituta a santa	10
1.2 Una estructura patriarcal	13
2. El rol de la dona cristiana	15
2.1. Maria, la Verge	16
2.2. Eva, la Pecadora	17
2.2.1. L'error en la traducció	19
3. El rol de la dona dins les diferents branques del cristianisme	21
3.1 El catolicisme	23
3.2 El protestantisme	26
3.3 L'ortodòxia	29
4. ESGLÉSIA I ESTAT A ESPANYA	32
4.1. Unió amb el franquisme	35
4.1.1 La dona al franquisme	38
4.1.2 Mitjans catòlics de supeditació	40
4.2 Oposició als drets femenins	45
5. Una mirada a l'actual occident	48
5.1 Suècia	53
5.2 Espanya	55
5.3 Grècia	57
CONCLUSIONS	60
BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA	62
ANNEX 1	71
ANNEX 2	86

Estat i Església

1. Entrevista a Míriam Díez Bosch	86
2. Entrevista a Maria del Mar Albajar	92
3. Entrevista a Marta López Ballalta	95
4. Entrevista a Daniel Aranda Arqués	99
5. Entrevista a Maria Soler Rovira	102
6. Entrevista a Cristina Miloro Martínez	106
7. Entrevista a Elisabet Velo Fabregat	110

INTRODUCCIÓ

La desigualtat de gènere és un fenomen social, jurídic i cultural en què es discrimina a un col·lectiu pel seu sexe. Segons estudis de la Universitat de Sevilla publicats a *European Journal of Archeology*, l'origen de la problemàtica es remunta al Neolític, quan les diferències biològiques esdevenen culturals i s'atorga al sexe masculí un major grau de prestigi social.

A mesura que avança la història, els patrons de discriminació de gènere s'accentuen, essent definitivament establerts en la transició del Món Antic a l'Alta Edat Mitjana, l'època en què es crea l'Església cristiana, un dels organismes amb una estructura patriarcal més definida. Per aquest motiu, sociòlegs i col·lectius feministes analitzen les ideologies masclistes defensades per l'Església i hipotetitzen sobre la rellevància de la seva aparició en l'establiment definitiu del sistema patriarcal.

Aquest treball pretén esbrinar si l'Església cristiana ha contribuït a supeditar la dona al poder masculí i la forma en què tal desigualtat persisteix en l'actualitat. S'analitza la percepció històrica sobre la feminitat dins el col·lectiu eclesiàstic per comprendre els factors que fonamenten les estructures patriarcales i desxifrar l'estratègia que permetrà construir una societat lliure de masclisme. Així doncs, l'estudi històric del treball és vital per comprendre per què a segle XXI persisteix la desigualtat de gènere a occident.

La recerca no tracta sobre misticisme ni qüestiona la fe cristiana, car les creences són particulars a cada subjecte i cal respectar la llibertat de culte i pensament. No es tracten dubtes clàssics com l'existència real o fictícia d'una divinitat, sinó que s'investiga si el rerefons del missatge diví transmès pel col·lectiu eclesiàstic pretén supeditar la dona al poder masculí. Així doncs, la perspectiva del treball és antropològica, sociològica i històrica, tot i que la línia d'estudi de la part pràctica s'endinsa en una perspectiva política i legal.

El treball es divideix en una part teòrica i una pràctica. La primera se centra en l'àmbit històric, analitzant les evidències sexistes presents als textos sagrats, la

Estat i Església

percepció cristiana de la feminitat o la diferència entre el paper atorgat a la dona en diferents branques del cristianisme. Per altra banda, la part pràctica es centra en la relació directa entre l'Estat i l'Església, investigant un període recent en què ambdues institucions governen conjuntament, el franquisme (1939-1975), per comprovar si la unió deriva en el progrés o retrocés dels drets i condicions del col·lectiu femení. Per ampliar la perspectiva d'estudi, també es comprova si un estat influenciat per la branca cristiana més sexista presenta un menor índex d'igualtat de gènere, indagant en l'evolució dels drets femenins i la situació política i social actual als respectius països.

El treball quedarà conclòs amb una reflexió sobre la rellevància de la religió en les condicions de la vida dels individus d'un estat, ja que s'haurà comprovat si la participació de l'Església en les decisions d'Estat desemboca en una societat més discriminatòria envers el sexe femení.

Per comptar amb informació fiable i contrastada, en la part teòrica s'empren diverses eines de recerca. Es concerten entrevistes a experts com Míriam Díez Bosch, directora de l'Observatori Blanquerna de Comunicació, Religió i Cultura; Maria del Mar Albajar, teòloga i abadessa del Monestir de St. Benet de Montserrat o Marta López Ballalta, pastora de l'Església Protestant de Barcelona. Se cerquen fonts bibliogràfiques i digitals i es recopilen fragments de textos antics per trobar les evidències textuais que situen la dona en una posició inferior a l'home. També es contrasta material històric amb documents actuals per analitzar l'evolució de la percepció del rol femení en la història occidental. Així mateix, per la part pràctica s'entrevista a diversos testimonis per recollir diferents percepcions sobre el sexisme i la influència del catolicisme en l'educació acadèmica i familiar durant el franquisme. Per obtenir dades més objectives, també es sol·licita una entrevista a Elisabet Velo, experta en la història del franquisme i estudis de gènere i s'elabora una anàlisi dels mitjans utilitzats per l'Església per difondre el seu ideal femení (llibres, revistes, discursos polítics, etc.). Pel que respecta a l'anàlisi comparativa dels països occidentals, s'estudia l'evolució de les diferents legislacions i l'índex de desigualtat de gènere en l'actualitat en relació amb el vincle del partit polític governant amb l'Església.

Estat i Església

Tanmateix, aquest no és el primer treball que indaga sobre la relació entre el cristianisme i la desigualtat de gènere. Amb l'arribada del feminisme a les societats occidentals, apareixen els primers precedents dels estudis de gènere en l'organització eclesiàstica que condueixen a l'aparició de la teologia feminista gràcies a intel·lectuals com Manfred Hauke (1965). Posteriorment, augmenta la recerca sobre la percepció social que el cristianisme té de la dona: Lehman (1981 i 1987) es centra en el sacerdoci femení i Kirkman i Grieve (1984) o Dinnerstein (1978) estudien les característiques de la dona emprades per justificar la seva suposada inferioritat. També Nason-Clark (1987) compara dades de Gran Bretanya i Estats Units per destacar les diferències del tracte que reben les dones segons les seves característiques personals i Guiso (2003) estudia les relacions entre creences religioses i actituds econòmiques, descobrint que les persones religioses tendeixen a ser menys partidàries de la incorporació de la dona al mercat laboral.

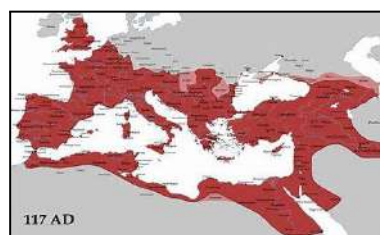
Així doncs, aquest treball continua la línia d'estudi oberta pels autors anteriors i pretén contribuir a erradicar la desigualtat de gènere. Cal persistir, investigar i lluitar per aconseguir que en un futur pròxim cap dona de cap estat s'hagi de plantejar lluitar per merèixer el respecte que, per motius culturals i ideològics, segles enrere se li va deixar de mostrar.

1. UNA HISTÒRIA PENSADA PER HOMES

El cristianisme, juntament amb l'islam i el judaisme, és una de les tres religions monoteistes de més rellevància a escala mundial. Sorgeix durant el segle I del calendari cristià a la regió de Judea, que en aquell moment forma part de l'Imperi Romà. Creu en un sol Déu dividit en tres persones, la Santa Trinitat, formada pel Pare, el Fill i l'Esperit Sant. Als dos primers personatges sempre se'ls adjudica una imatge masculina, mentre que el mot de l'Esperit Sant, en hebreu "Ruah", consta ser de gènere neutre però és mencionat en masculí en tot el Nou Testament¹. La doctrina cristiana parteix dels ensenyaments de la segona persona, Jesús de Natzaret, seguidor del judaisme anomenat "el Messies" (Crist, en grec) pels seus seguidors. Segons els textos evangèlics en els quals es basen les creences cristianes, va ser concebut gràcies a l'Esperit Sant al ventre de Maria de Natzaret. Amb trenta anys és batejat com al "fill de Déu" i comença a predicar amb dotze deixebles, tots ells homes.

El cristianisme compta amb un llibre sagrat i reconegut mundialment: la Bíblia. Està dividida en l'Antic Testament, que reuneix els llibres de la tradició religiosa jueva i el Nou Testament, que conté les lliçons de Jesús, dels apòstols i les cartes pastorals dels primers cristians.

Tot i que primerament el cristianisme és perseguit per l'Estat romà, l'any 313 se'n legalitza la pràctica i el 380 es converteix en la religió oficial de l'Imperi. Amb l'expansió romana a occident, el cristianisme esdevé la religió amb més creients a Europa, sigui per voluntat, imposició o adoctrinament. Al segle XV s'estén fins a l'Àsia i a Amèrica i progressivament arreu del món. Actualment, compta amb més de 2400 milions de seguidors.

Imatge 1. Màxima extensió de l'Imperi Romà, s. II a.C.

¹ GOTQUESTIONS MINISTRI (2022). *El Espiritu Santo*. <<https://www.gotquestions.org/Espanol/genero-Espiritu.html>> [consulta: 8 de juny de 2022]

1.1 MARIA MAGDALENA; DE PROSTITUTA A SANTA

Maria Magdalena fou una fidel seguidora de Jesús, present a l'Últim Sopar, a la crucifixió de Crist i a la seva resurrecció. La concepció que Magdala (com també s'anomena a Maria Magdalena) era una treballadora sexual redimida prové del papa Gregori Magne I, quan així ho proclama l'any 591 d'acord amb els textos de Marc i Lluc, que citen l'expulsió que Jesús fa de set dimonis, suposadament dels set pecats capitals de l'ànima de Maria Magdalena⁴. Gregori Magne no és l'únic responsable de la difusió de tal reputació, ja que segons la investigadora i teòloga Jennifer Ristine (1983), altres autors també associen Magdala a "Miriam Megaddlela", una dona que anomenada al Talmud⁵ i nom de la qual significa "Maria amb els cabells trenats". A la comunitat jueva, la dona de cabells trenats és adúltera o prostituta.

Per mitjà de l'estudi de les ruïnes de Galilea, ciutat de procedència de Magdala, Ristine (1983) col·labora amb arqueòlegs per reconstruir la vida de Magdalena⁶. Fins al moment, s'ha descobert que durant l'època en qüestió Galilea era un pròsper punt de comerç i que Magdala gaudia d'una bona posició econòmica, com queda reflectit en versos de Lluc VIII: 1-3: "Va esdevenir després, quan Jesús anava per totes les ciutats i camperols (...) i Maria, anomenada Magdalena, de la qual havien sortit set dimonis (...) i algunes altres, les quals li servien amb els seus béns".

Imatge 4. Maria Magdalena penitent de El Greco (1576)

S'entén que Magdala disposa de suficients recursos per a cobrir les seves necessitats i les de Jesús. Jennifer Ristine (1983) afirma que "Maria Magdalena va ser una dona influent tant en l'econòmic com en el social" i considera que és "un model de lideratge per a les dones".

⁴ BLANCO, Patricia (2018). *Maria Magdalena, una dona adinerada*. <[Maria Magdalena era una dona adinerada | EL PAÍS \(elpais.com\)](#)> [consulta: 15 de juny de 2022]

⁵ Un dels llibres més rellevants pel judaïsme rabínic.

⁶ LA SILLA ROTA (2022). *El mito de Maria Magdalena*. <[El mito de que era prostituta \(lasillarota.com\)](#)> [consulta: 15 de juny de 2022]

Jennifer Ristine 2013

Maria Magdalena va voler imposar la seva autoritat com a companya predilecta de Jesús i la millor amiga de la mare, Maria. Per acabar amb el seu prestigi, aviat es va dir que havia estat prostituta, posseïda pel dimoni i que no tenia la força necessària per manar. Magdalena no va poder ser bisbe o Papa perquè l'estructura de l'Església no li permetia, però podria haver-ho estat en una església no jeràrquica ni patriarcalista.

No obstant això, les pintures renaixentistes reforcen l'etiqueta difosa per Gregori Magne i altres autors i en creen una imatge pecadora, representant-la junt al mal o nuu. Aquesta concepció passa de l'art pictòric a la literatura i al cinema, fent més extensiva la mala reputació entre la població.

Imatge 5. Magdalena i dos àngels de Carracci (s. XVI)

En una ocasió, el grec Kazantzakis (1883-1957) publica la novel·la "L'última temptació de Crist" el 1953 i proposa una nova perspectiva en què Jesús és qui tempta a Maria de Magdalena a cometre pecats. Quan Martin Scorsese (1942) la porta al món del cinema el 1988, desenes de milers de catòlics boicotegen la pel·lícula i es manifesten davant dels locals on s'exhibeix. Fins i tot membres del bisbat acudeixen als tribunals acusant el director cinematogràfic "d'ultratge a la religió", escandalitzats per unes escenes en què Jesús passa la nit al llit de Magdalena, com conta el relat de Kazantzakis.

L'Església, doncs, sols contempla a Maria Magdalena com a adúltera i pecadora i la titlla amb tals etiquetes socials, doncs és una dona amb poder econòmic que podria fer ombra als personatges masculins bíblics de la Pasqua. No és fins al segle XX que autors com Antonio Jauregui en "Exégesis Feminista. A propósito De Una Obra Reciente" (1995)⁷ publiquen els primers estudis respecte als motius sexistes que adjudiquen a Maria Magdalena el paper de prostituta. Des de juny de 2016 les reclamacions de múltiples organitzacions feministes i els estudis publicats amb relació a Maria Magdalena porten a la Pontifícia Congregació per al

⁷ JAUREGUI, José Antonio. "Exégesis Feminista. A propósito De Una Obra Reciente". Dins *Estudios Eclesiásticos. Revista de investigación e información teológica y canónica*, 70, no. 272 (enero 1, 1995): 55-84. [consulta: 24 d'abril de 2022].

Estat i Església

Culte Diví a alçar-la com a apostola apostolorum, l'apòstol dels apòstols⁸, rectificant la nomenada que li havia atorgat fins al moment.

Així doncs, l'Església crea una imatge negativa d'aquelles dones amb més potencial de lideratge i destaca el paper de l'home com a l'heroi, doncs interessa mantenir el model patriarcal que permet al sexe masculí controlar els rols de poder.

Imatge 6. Escultura de Maria Magdalena de François Rude a l'Església de Madeleine, París (1850).

1.2 UNA ESTRUCTURA PATRIARCAL

Per a definir si l'Església s'estructura seguint un ordre jeràrquic patriarcal o no és d'especial utilitat l'anàlisi de l'estructura social de Maria Jesús Izquierdo⁹ (1998), la qual distingeix entre tres eixos d'observació.

El primer eix fa referència a la perspectiva d'estudi, que pot ser material, cultural o una posició mixta. En la primera, són els béns que es posseeixen que determinen la posició social, en la segona l'estatus social depèn de les idees del subjecte dins del patriarcat i en l'última es dóna el mateix pes a ambdós àmbits. En l'estructura patriarcal de l'Església predomina l'àmbit cultural perquè, tot i que una dona disposi de poder econòmic en abundància, mai no tindrà l'oportunitat d'ascensió social dins la institució.

El segon eix d'anàlisi es centra en les relacions dins el patriarcat, que poden ser d'explotació o de dominació i poder. En la primera, com més produeixen uns més benefici econòmic obtenen els altres i en la segona uns accepten les imposicions d'uns altres i només s'assoleixen els objectius dels poderosos. En termes de gènere, l'Església utilitza el mètode de dominació i poder perquè estableix un rol

⁸ ROCHE, Arthur. *Apostolorum apostola*. <[articulo-roche-maddalena_sp.pdf \(vatican.va\)](#)> [consulta: 16 de juny de 2022].

⁹ RAMBLA, Xavier; MORA, Enrico; MORENO, Sara; PARELLA, Sònia; TARABINI, Aina; VERGER, Antoni "Els temes convencionals: classes, gèneres i edats". Dins: RAMBLA, Xavier. *Les Fractures de l'Estructura Social*. Cerdanyola del Vallès: Servei de Publicacions UAB (punt 2).

Estat i Església

d'inferioritat de la dona respecte a qualsevol home amb qui pugui tenir relació. Per exemple, respecte al matrimoni, la Bíblia cita "(...)Estaràs sota la potestat o comandament del teu marit, i ell et dominarà"¹⁰, expressant clarament el rol d'inferioritat que es designa a la dona en aquesta unió eterna entre "iguals".

Finalment, fa referència als rols de la jerarquia i als qui els ocupen. Es pot assolir un rol jeràrquicament superior segons si es dota de més rellevància la relació homes/ dones, patriarques/ esposes o patriarca/patrimoni. En la primera s'aconsegueix la posició social segons el sexe de l'individu, en la segona l'home obté una millor posició social si el seu rol dins el patriarcat li dóna més accés al poder i la dona ascendeix socialment depenent del poder que tingui el seu marit. En el tercer cas, l'home és l'únic que pot ascendir de posició social segons el nombre de persones que siguin considerades del seu patrimoni i la dona no pot ascendir en la jerarquia perquè és considerada un objecte de propietat de l'home. La jerarquia patriarcal a l'Església s'estableix de la primera forma perquè és el sexe de l'individu que defineix a quines posicions de la jerarquia pot o no accedir el subjecte. En èpoques remotes, però, la relació patriarca/ patrimoni també era defensada pel col·lectiu eclesiàstic, com mostren cites bíbliques: "(...)Perquè el marit és cap de la dona, així com Crist és cap de l'Església, la qual és el seu cos i ell el seu Salvador"¹¹, que mostren com la dona estava sota la potestat del seu marit.

En conclusió, seguint l'anàlisi d'Izquierdo es comprova que l'Església presenta un règim patriarcal i limita les possibilitats d'actuació i ascensió social de les dones dins la pròpia institució, tot i difondre un missatge d'igualtat i compassió. Perquè el missatge de Jesús tracta sobre la igualtat, l'amor, el perdó als enemics i la vida eterna, tindrà èxit entre les classes més desfavorides en el context d'una societat esclavista, on la majoria és deshumanitzada i conscient de la impossibilitat d'ascensió social. Les primeres comunitats

Imatge 7. Mercat d'esclaus de Gustave Boulanger (1882)

¹⁰ La Bíblia (ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA). Barcelona: Editorial Claret, 2011 (Gn 3:16)

¹¹ La Bíblia (ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA). Barcelona: Editorial Claret, 2011 (Efe 5:23)

cristianes, doncs, estan formades pels estaments menys privilegiats. De les boniques condicions del missatge cristià, però, les dones en queden excloses amb la formació d'una estructura patriarcal, tot i que l'Església no ho reconeix. Si així ho fes, declararia que actua en contra de les fonts que fonamenten la seva doctrina. Maria del Mar Albajar (2022), membre del mateix col·lectiu eclesiàstic, afirma que es manté el missatge d'amor i pau en l'àmbit del discurs, però no en la realitat. De fet, altres estudiosos com Míriam Díez Bosch (2022) reafirmen que la dona ha quedat malparada i invisibilitzada en la majoria d'actes eclesiàstics.

Per estudiar altres factors que exclouen la dona d'un tracte igualitari, autors com Palmisano (2013)¹² relacionen la discriminació de gènere dins la institució cristiana a l'estil de religió en què es basa. Difèrença entre la comunitat religiosa ascètica i la mística, classificant el cristianisme dins el primer grup, ja que en presenta totes les característiques¹³. Palmisano parteix de la hipòtesi que el paper femení serà menys dignificat en les comunitats ascètiques¹⁴, doncs l'autoritat es concentra en un grup reduït que tendeix a ser format per membres del sexe masculí. En les comunitats místiques, en canvi, no hi ha un col·lectiu de característiques concretes que impedeixi l'accés d'un grup concret al poder (en aquest cas, al sexe femení). La distinció resulta útil perquè relaciona les característiques de l'Església cristiana que aparenten estar desvinculades del sistema patriarcal, però que la classifiquen dins la comunitat religiosa que més limita les possibilitats d'actuació del sexe femení.

A continuació, l'estudi s'endinsa en el conjunt de creences, evidències textuais i gràfiques, discursos oficials i formes d'organització que han situat la dona en una posició d'inferioritat social.

---

¹² PALMISANO, Stefania. (2013). Esperienza religiosa, Mission e Organizzazione. Lo studio di un campo emergente". *Studi organizzativi*. núm 2, pp. 62-87 <<https://doi.org/10.3280/SO2013-002003>> [consulta: 9 de maig de 2022]

¹³ [Taula de Palmisano \(2013\)](#), addherida a l'annex 1.

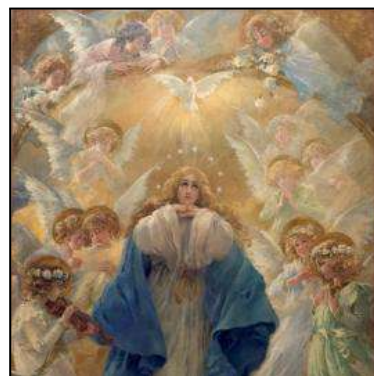
¹⁴ Alonso Seoane, M.J. (2019). "Género y religión. A la búsqueda de un modelo de análisis" dins *Aposta*. Revista de Ciencias Sociales, 82, 11.04.2019, 124-137.

2. EL ROL DE LA DONA CRISTIANA

Segons el filòsof Kenneth Shouler¹⁵ (2010), són 4.200 les religions que existeixen i una gran majoria les que donen suport a la misoginia (del grec μισογυνία “odi a la dona”¹⁶). Com diu Esperanza Bosch (1999:9), al llarg de la història s’han utilitzat tres arguments principals per inculcar la inferioritat de la dona respecte a l’home: raons biològiques, intel·lectuals i morals. L’Església cristiana empra els tres eixos, sobretot l’últim, per crear dos imaginari socials de la debilitat femenina que arriben fins als nostres dies¹⁷: La dona com la font de tots els mals, adjudicant-les-hi el “pecat original”¹⁸ o l’afable mare, verge submissa i patidora que s’ha de quedar a casa procurant pels fills i el marit. Ambdues imatges queden reflexades en cites bíbliques que estudien autors com Phyllis Trible (1932) que “The Bible text of Terror” i dóna a conèixer les formes en què la Bíblia pot esdevenir un text esgarrifant davant d’una lectura feminista, presentant la dona com a personatge de menor rellevància que sols ha ajudat a l’home a “poder ser”.

2.1. MARIA, LA VERGE

El primer imaginari és principalment representat per Maria de Natzaret, mare de Jesucrist, la qual reflecteix pureza, castedat, obediència i sacrifici. Diversos estudiosos anuncien la possibilitat que la capacitat reproductiva hagi estat un motiu pel qual s’ha format aquest imaginari basat en la repressió de la sexualitat femenina.

Imatge 9. La Immaculada Concepció de Pulido Fernández (1906), Museo del Prado

Un dels objectius principals de la doctrina cristiana

és assegurar la procreació, doncs es percep com un desig de Déu, ja que en la Bíblia es cita: “Déu donà l’ordre a l’home de multiplicar-se i poblar la terra i

¹⁵SHOULER, Ken. *The Everything World's Religions Book*. Boston: Adams Media, 2010.

¹⁶ Etimològicament, els elements que formen el terme són μίσος («odi») i γυνή («dona»).

¹⁷Esquema construït socialment per a què el col·lectiu assumeixi una idea com a única realitat possible; variaran segons el context social de l'individu.

¹⁸La Bíblia (ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA). Barcelona: Editorial Claret, 2011 1 (Gn 3:16).

Estat i Església

sotmetre-la¹⁹". La capacitat reproductiva femenina és l'única forma d'obtenir descendència coneguda fins a 1973²⁰, així que per l'afany de control poblacional, l'Església crea l'imaginari social de la dona dolça i entregada, però mai sensual, per reprimir la sexualitat i tot el que aquesta comporta. Així, l'Església controla la conducta del sexe femení i els Estats en reben els beneficis: més població significa menys possibilitats de ser atacat i més opcions d'ampliar poder i territori. L'Estat i l'Església, doncs, tenen interessos en comú des de l'Antiguitat i col·laboren per inculcar el pensament que més convenient els és per tenir el control poblacional.

En conclusió, es motiva a les dones a ser verges i mantenir la mirada baixa a canvi de comptar amb la reputació de "bona dona", tenint cura dels infants i de la casa, sense poder-se fer valer més enllà de les quatre parets de la llar, també dominada pel marit. Per consegüent, la qui ha escollit viure una vida en solitari i no té descendència, és titllada de boja, frustrada i sense èxit, com és el cas de Maria Magdalena. Aquest imaginari creat per assegurar la procreació, però, ha impedit que la dona pugui ascendir socialment i ha impulsat una mentalitat masclista que fins i tot la dona ha adoptat.

Imatge 10. La Verge amb el Nen adormit de Sassoferrato (s. XVII.)

2.2. EVA, LA PECADORA

Els orígens del segon imaginari social referent a la dona pecadora es troben en la mitologia grega, concretament al mite d'Hesíode al segle VII a.C. de la Caixa de Pandora. Ofereix un relat on la dona és creada pel déu Zeus i enviada a la terra per castigar als homes, escampant les

Imatge 11. Pandora's box de Rackham (1900)

¹⁹ La Bíblia (ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA). Barcelona: Editorial Claret, 2011 (Gn 2:16).

²⁰ VITA. "Història de la Reproducció assistida" dins Medicina reproductiva, 13.11.2014.

calamitats tancades en una caixa que té ordres de no obrir²¹.

Hesíode, s.VII a.C (Zeus a Prometeu)

(...) Donaré als homes, com a preu del foc, quelcom maligne del que tots s'alegraran de tot cor mentre abracen la seva pròpia destrucció.

Tal ser maligne, doncs, fa referència a la dona, Pandora.

Per altra part, el folklore jueu esmenta a Lilit com a primera muller d'Adam, la qual és expulsada del Paradís per no voler jeure sota Adam en la còpula - Lilit ho considera una postura de submissió -. Convertida en diablessa i reina de l'infern, adopta la forma de serp i tempta a Eva²². En l'Antic Testament, concretament al Gènesis, es reforça el mateix imaginari social per mitjà de la narració d'Adam i Eva al jardí de l'Edèn. La primera dona, Eva, manipulada per la serp (el diable, inspirat en Lilit), convenç a Adam per menjar de l'únic fruit que Déu els prohibeix²³. A partir d'aquí, el pecat de la dona definirà l'existència de l'ésser humà i la seva experiència a la Terra perquè Déu expulsa a home i dona del paradís per haver-lo desobeït.

Imatge 12. *Lady Lilit* de Rossetti (1873)

Els fragments del Gènesis posen en boca de la divinitat que aquesta desitja que la dona pateixi en cada part i perdi la llibertat d'obrar autònomament com a càstig. Al fragment 3:16, Déu diu a Eva: "Multiplicaré les teves feines i misèries en el teu part; amb dolor donaràs a llum, i estaràs sota la potestat o comandament del teu marit, i ell et dominarà". Es considera, doncs, que l'home és el savi i responsable, tot i que ha pecat igualment.

Imatge 13. *La Temptació* de William Strang (1889)

No obstant això, l'autor de la cita, Moisès, no és present en l'acte, així que és ell qui condemna a la dona, però ho fa en nom

²¹ Tot i que la font principal sobre el mite de Pandora i la més influent a la tradició d'aquest a la cultura occidental és Hesíode, hi ha moltes fonts literàries grecollatines que ens en parlen, com ara els grecs Apol·lodor (Biblioteca I 7, 2), Pausànies (Descripció de Grècia I 24, 7), Palèfat de Paros (Περὶ ἀπίστων 35); Macedoni Hipat (Anthologia graeca X 71); i llatins, com Plini (HN XXXVI 19) i Higini (Fabulae 142).

²² La Bíblia (FURTMEYR). München: Quaternio, 2010.

²³ És el fruit de l'Arbre de la Ciència del Bé i el Mal, que representa els set pecats capitals i l'ego.

Estat i Església

diví. L'autor pot estar defensant una posició inferior de la dona respecte a l'home o bé no pretén que s'interpreti literalment, sent la història una metàfora. En l'Antiguitat, però, la majoria de població és analfabeta i pren el Gènesis literalment, ja que sols coneix el relat narrat pel capellà en la litúrgia, que exposa a Eva com la pecadora. A part, l'altre mitjà que arriba al públic analfabet és l'art exposat a les esglésies, el qual sovint recalca la inferioritat femenina.

Imatge 14. Martiri de Santa Águeda de Bernini (1598-1680).

Per estendre la influència de l'Església cristiana internacionalment per mitjà de la litúrgia, es tradueix la Bíblia en diverses llengües, doncs els capellans de l'Antiguitat sols acostumen a parlar un idioma. El problema, però, és que les traduccions queden subjectes a la interpretació que el traductor fa de la paràbola original. Resulta ser en la primera traducció, feta per Jeronim d'Estridon (aprox. 345-420) per ordres del Papa Dámaso (aprox. 304-384) de l'hebreu al llatí, on trobem les primeres interpretacions errònies respecte la Bíblia hebrea que afavoreixen al sexe masculí i col·laboren a crear l'imaginari social de la dona pecadora.

2.2.1. L'ERROR EN LA TRADUCCIÓ

En la versió bíblica hebrea, l'original, es diu que Déu "(...) Els creà, a mascle i femella"²⁴, alhora i dotats de la mateixa rellevància, però els cristians amb accés a l'educació i l'escriptura, únicament homes, consideren que Adam és creat per tenir ambdós sexes. En la traducció, doncs, no s'inclou, la creació de l'ésser humà en un mateix paràgraf, sinó que al Gn 2: 1- 20 es forma l'home i a Gn 2: 21-25 es crea la dona.

Ziony Zevit (1942)²⁵ evidencia com "tsela", paraula hebrea emprada més de quaranta cops en la Bíblia com "al costat de" (que dóna pas a moltes interpretacions de significat retòric o literal) es tradueix per "costella" al Gènesis

²⁴ SINAI PUBLISHING. *La Bíblia hebreo-español*. Israel: Editorial Sinai, 2019.

²⁵ Professor de literatura bíblica de la Universitat Jueva d'Amèrica.

2:21²⁶. S'argumenta l'origen físic d'Eva del cos d'Adam, concretament del seu bàcul, os que els mamífers masculins tenen, excepte l'ésser humà. Així es dedueix que, igual que Adam i Eva no compten amb llobrígol perquè no provenen d'un ventre maternal, els homes no tenen bàcul perquè són descendents d'Adam, el qual l'utilitza per crear a Eva. D'aquesta forma, en la traducció l'home és més rellevant, ja que la creació de la dona sols és possible gràcies al cos masculí.

La interpretació també inclou informació sobre el part de la dona. En la traducció es relata com Déu afirma "Multiplicaré el dolor dels teus embarassos, amb dolor donaràs a llum als teus fills"²⁷. Tanmateix, William Wit (1936)²⁸ assenyala que en la versió hebrea s'atorga el part a la dona com a "labor o feina", però és en la traducció que s'afegeix el dolor. Així, l'Església cristiana s'oposa a l'ús de mètodes antinatural durant el part i en les societats occidentals no es permet

Imatge 15. Grabat Adam i Eva de Rembrandt van Rijn (1638)

l'ús dels analgèsics al part fins al segle XIX²⁹. Altres fragments bíblics reforcen la idea del dolor del part de la dona com a càstig diví per haver comès el pecat original.

Levític 12:1 - 2,5 (Jesús a Moisès)

Quan una dona doni a llum i tingui baró, quedarà impura per set dies; com en els dies de la seva menstruació, serà impura. Però si dona a llum a una nena, quedarà impura per dues setmanes, com en els dies de la seva menstruació; i persistirà en la sang de la seva purificació per seixanta-sis dies.

Com explica David Guzik³⁰ (2021), si es dona a llum a un baró, la mare serà impura durant set dies i la cerimònia per eliminar la impuresa constarà de trenta-tres dies. Per altra banda, si el nadó resulta ser del sexe femení, el temps

²⁶ La Bíblia (ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA). Barcelona: Editorial Claret, 2011 (Gn 2:21)

²⁷ La Bíblia (ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA). Barcelona: Editorial Claret, 2011 (Gn 3:16)

²⁸ MCKNIGHT, Scot. "Women's Ordination Begins in Genesis 1-3", dins Christianity Today, 11.01.2021.

²⁹ DEXEUS (2022). *Dolor y analgesia en el parto*. <[Dolor y analgesia en el parto | Dexeus Mujer](#)> [Consulta: 3 de setembre de 2022].

³⁰ BLB, (2022). *Purificació de la dona després del part* <[Levític 12 – La purificación de la mujer después del parto by David Guzik \(blueletterbible.org\)](#)>

Estat i Església

del ritual es duplica, sent la mare impura durant catorze dies, seguits de seixanta-sis dies de purificació. Es vincula el temps de la impuresa a la responsabilitat simbòlica de portar altres pecadors al món, ja que donar llum a una dona implica portar a una pecadora més al món que, a més a més, es reproduirà i possiblement portarà més futures pecadores entre la humanitat.

La recerca que evidencia els anteriors errors comesos en la traducció no pren lloc fins que no es qüestiona la fiabilitat de les redaccions bíbliques. Isaac de La-Peyrère (1594-1676)³¹ proposa la primera teoria al segle XVII³², anomenada “moviment preadamita”, la qual suggereix l’existència de vida anterior a Adam d’acord amb coneixements arqueològics i el desxiframent dels jeroglífics d’antigues civilitzacions egípcies. Es considera que durant el context històric i geogràfic en què és redactat el Gènesis es dota a home i dona d’equitativa rellevància, ja que s’escriu vora el 1400 aC a Egipte, lloc i període on, com afirma Marta López Ballalta (2022), “la majoria de tribus del continent compten amb un règim matriarcal”. A mesura que s’imposa el sistema patriarcal (sent l’Església cristiana un dels impulsors del canvi), varia la traducció concorde ho fa el context social.

De tot l’anterior, es dedueix que la intenció dels primers creients que redacten la Bíblia original en hebreu no és presentar unes pitjors condicions pel sexe femení. Les al·legories originals, però, són interpretades segons el criteri dels traductors que es troben inevitablement influenciats pel pensament del model patriarcal que fonamenta l’estructura eclesiàstica. També amb motiu de la influència dels canvis socials, a occident es creen diferents branques dins la pròpia doctrina cristiana que proposen un rol alternatiu, sigui millor o pitjor, pel sexe femení.

---

³¹ MUNDOCULTO(2014). *Pre-Adanitas*. <[Pre-Adamitas: raza extraterrestre – Mundo oculto](#)> [consulta:11 d’abril de 2022]

³² GRUNGE. *Lo que no se contó de Adan y Eva*. [Youtube]. Estats Units: Grunge, 2019.

3. EL ROL DE LA DONA DINS LES DIFERENTS BRANQUES DEL CRISTIANISME

Mentre que el rol de la dona adquirit en societat depèn de diversos factors, la posició que ocupa en l'Església sols depèn de la pròpia institució. Durant el segle I i II, corrents cristianes com el gnosticisme³³ defensen que home i dona comparteixen el do de la profecia, l'ensenyament i el dret a impartir sagraments com l'eucaristia. A mesura que s'estén l'Imperi Romà, però, l'Església guanya poder i recondueix la figura femenina a una posició secundària en la comunitat religiosa, alhora que reafirma l'autoritat del bisbe i enforteix la jerarquia patriarcal. Les Cartes de Sant Pau mostren aquests primers intents per restar protagonisme a la dona, ja que ometen tota menció a Maria de Magdalena en la ressuscitació de Crist. En un apartat, Sant Pau cita: "Jo no permeto a les dones que ensenyin als homes ni que tinguin autoritat sobre ells, sinó que escoltin en silenci. Doncs Déu primer va crear a Adam i després va fer a Eva³⁴". Veiem com l'imaginari social d'Eva del "sexe dèbil" incideix en la importància i les capacitats atorgades al sexe femení, considerant il·legítima l'eucaristia dirigida per una dona.

Tanmateix, a mesura que els mitjans de comunicació i de transport evolucionen, el coneixement es difon més ràpidament i es facilita l'accés a l'educació. La població desenvolupa la capacitat de raonar i el criteri propi que evoca a part dels fidels a reflexionar sobre la seva relació amb Déu. Així, apareixen diferents branques i organitzacions que comparteixen la fe cristiana però no la forma d'actuar de l'Església. Primerament, apareixen petits col·lectius que cerquen formes alternatives de practicar la religió cristiana, però progressivament augmenten en nombre de seguidors i esdevenen branques diferencials dins del mateix cristianisme.

Seguidament, s'analitzaran les tres grans branques de la doctrina cristiana: el protestantisme, el catolicisme i l'ortodòxia. Amb els anys, les diferències han

---

³³ MARCOS SÁNCHEZ, Mar (2006). *El Lugar de la Mujer en el Cristianismo: Uso y Abuso de la Historia Antigua en un Debate Contemporáneo*. <[El lugar de las mujeres en el Cristianismo: uso y abuso de la Historia Antigua en un debate contemporáneo \(usal.es\)](#)> [consulta: 13 d'abril de 2022].

³⁴ La Bíblia (ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA). Barcelona: Editorial Claret, 2011 (Tim 2:12-13).

esdevingut més notòries, especialment en el paper que cada organització atorga a la dona. Es comentarà el país occidental més vinculat a cada branca cristiana per, més endavant, comprovar si existeix una relació entre la religió predominant al país i l'evolució dels drets femenins en cada estat ([apartat 6](#)). Si l'Església realment ha col·laborat a incrementar la desigualtat de gènere als estats, en aquell territori on predomini la doctrina cristiana més masculista la dona també viurà en pitjors condicions.

3.1 EL CATOLICISME

El catolicisme és la branca més popular dins el cristianisme i en ser petites les diferències, sovint no se'n fa una distinció. Els catòlics adoren la verge i obeeixen les regles del Papa, mentre que la majoria de cristians sols creuen en la divinitat del Pare, Jesucrist i l'Esperit Sant i obvien les regles del Vaticà³⁵. Els catòlics doten de summa rellevància a la Verge Maria i als sants, segueixen la Bíblia i continuen practicant moltes tradicions catòliques romanes antigues que els permeten conservar parts de la ideologia dels inicis de la religió. Igual que en l'Antiguitat, per exemple, la dona no pot dirigir l'eucaristia i sols pot ser monja o creient, sent aquests els rols menys valorats dins la jerarquia eclesiàstica dels òrgans catòlics.

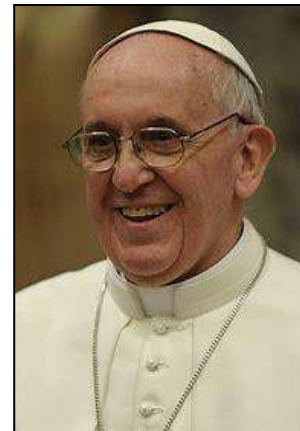
Imatge 16. Símbol representatiu del Vaticà

La influència dels imaginaris socials sobre la verge i la pecadora són rellevants en la branca catòlica, doncs la virginitat és un concepte molt preuat en les joves, les relacions sexuals són reservades al matrimoni i la masturbació és quelcom a evitar. De mica en mica, s'accepta que el sexe femení és tan digne de l'experimentació del plaer sexual com ho és el masculí, però encara es reprimeix la dona sexualment a causa de l'imaginari social de la verge i se li adjudica la feina domèstica, la cura dels fills i el "sí" representatiu en Maria de Natzaret.

³⁵ PÉREZ, Mariana (2021). *Definición del catolicismo*. <<https://conceptodefinicion.de/catolicismo/>> [consulta: 15 d'abril de 2022].

Estat i Església

Com diu la sacerdotessa Maria del Mar Albajar (2022), el catolicisme lluita per adaptar-se a la societat i acomplir les demandes dels àmbits en què la població més ha progressat. Això no obstant, com afirma Marta Ballalta (2022), s'ha format un ordre jeràrquic de massa pes³⁶ que dificulta la realització dels tràmits que permetrien a l'Església evolucionar amb la societat. Així, tot i que el feminisme arriba a Europa juntament amb la Il·lustració impulsat per obres com "De l'égalité des deux sexes" de Poulain de la Barre (1673)³⁷, no és fins que el Papa Francesc (1936) comença a liderar la institució a març de 2013³⁸ que no s'aconsegueixen els primers canvis significatius per erradicar la discriminació que pateixen les dones dins l'Església catòlica.

Imatge 17. Papa Francesc (1936)

L'ordre jeràrquic en qüestió està encapçalat pel Pontífex o Papa de Roma, rol reservat al sexe masculí de màxima autoritat, actualment ocupat pel Papa Francesc (1936). El segueixen els cardenals, arquebisbes i bisbes amb autoritat sobre un o varies diòcesis³⁹. Seguidament, els sacerdots, també homes, governen aquella comunitat cristiana que els confia el bisbe. Els següents en l'ordre són els capellans i diaques, homes que col·laboren amb el sacerdot i tenen dret a dirigir cerimònies de rellevància religiosa. Per acabar, hi ha els religiosos, homes i dones compromesos a mantenir una vida cristiana i seguir les normes

Imatge 18. Ordre jeràrquic de l'Església catòlica

de l'Església catòlica (monjos/es, catequistes, missioners/es, creients, etc.). En aquest rànquing, les dones sols tenen cabuda en l'últim grau. Dins d'aquest,

³⁶ Vegis el [punt 4.2](#) per la informació de la jerarquia.

³⁷ PÉREZ GARZÓN, Juan. *História del feminismo*. Madrid: Libros de la Catarata, 2018.

³⁸ MORENO, Víctor; RAMÍREZ, María; DE LA OLIVA, Cristian. *Biografía de Lista de Papas*. <<https://www.buscabiografias.com/biografia/verDetalle/10015/Lista%20de%20Papas>> [consulta: 11 de maig de 2022].

³⁹ Territoris amb comunitats i temples religiosos, com una catedral o una església i els seus membres.

destaquen els monacats femenins, ja que el catolicisme és la branca on tal sector és més extens.

El monacat femení cristià, segons estudia H. Weingartenun (1876), és considerat un complement del monacat masculí des dels seus orígens al segle III. Mentre que els monacats femenins proporcionen a la dona la possibilitat de desenvolupar-se intel·lectualment gràcies a un major accés a la literatura, es troben sota el poder de la secció masculina de l'ordre a la qual pertanyen. De fet, a 1215 el IV Concili de Letran prohibeix l'existència d'ordres femenines independents a una ordre masculina. Al segle XIII, els monestirs femenins perden la funció missional, doncs a 1298 el pontífex Bonifaci VIII les enclaustra sense poder abandonar el monestir i les sotmet al control dels barons que exerceixen com a bisbes o confessors.

Per altra banda, també hi ha la Secretaria d'Estat, un òrgan que depèn del Pontífex i du a terme les funcions polítiques i diplomàtiques de la Santa Seu. La màxima autoritat dins tal òrgan està reservada al sexe masculí, el Cardenal Secretari d'Estat, actualment Tarcisio Bertone (1934). En segona i tercera posició, trobem el Secretari d'Assumptes Generals i el Secretari de Relacions amb els Estats, també atorgats únicament a homes. Les dones, ara com ara, sols opten a ser secretaries de dicasteris o de la Pontifícia Comissió Bíblica, com ho és la catalana Núria Calduch (1957)⁴⁰.

En les ocasions en què col·lectius del sexe femení de la institució catòlica han proclamat el seu desig per poder esdevenir capellanes, com diu Míriam Díez Bosch (2022) "Han estat públicament acusades d'estar motivades per l'ambició i ànsies de poder". De mica en mica, però, s'assoleixen petits objectius que permeten a la dona demostrar el seu potencial. De fet, a febrer de 2022, el Papa Francesc modifica l'estructura interna de la Congregació per la Doctrina de la Fe⁴¹

---

⁴⁰ VATICAN NEWS (2021). *First woman appointed Secretary of Vatican Biblical Commission*. <[First woman appointed Secretary of Vatican Biblical Commission - Vatican News](#)> [consulta: 13 d'abril de 2022].

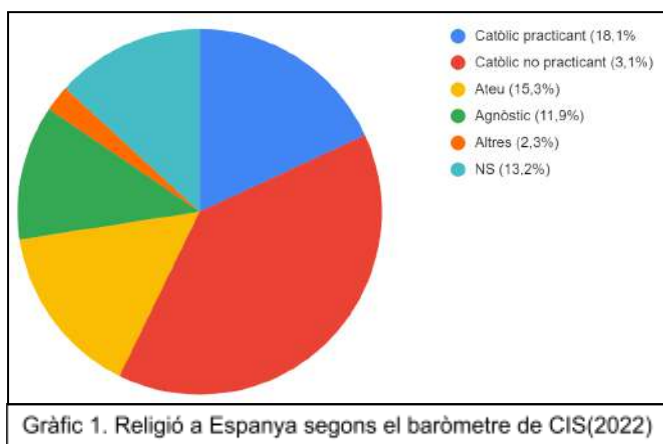
⁴¹ PIQUÉ, Elisabetta (2022). Abusos: el papa Francisco cambió la estructura interna de la Congregación para la Doctrina de la Fe. *La Nación*. <[Abusos: el papa Francisco cambió la estructura interna de la Congregación para la Doctrina de la Fe \(yahoo.com\)](#)>[consulta: 13 d'abril de 2022]

Estat i Església

i a març de 2022 firma una nova Constitució Apostòlica que reforma la Cúria vaticana⁴² i permet a les dones accedir a un ventall més ampli de càrrecs eclesiàstics, incloent posicions de major rellevància.

Espanya és un dels països occidentals que més ha rebut de la influència de la religió cristiana catòlica. La relació entre l'Església catòlica i l'estat espanyol ha definit diverses etapes la història del país, com seria la Reconquesta cristiana de la península Ibèrica (s. VIII)⁴³, la Inquisició (s.XII), la colonització d'Amèrica (s.XV) i el règim franquista (1939-1975). Teòricament, la redacció de la Constitució de 1978⁴⁴ declara l'estat espanyol com a estat aconfessional⁴⁵, on els ciutadans són lliures d'escollir destinar o no el 0,7% de l'Impost sobre la renda de les persones físiques que l'Estat els aplica per finançar l'Església catòlica. Tanmateix, no poden escollir destinar aquesta part dels impostos a cap altra organització religiosa⁴⁶. De fet, les aportacions i donacions econòmiques dels fidels espanyols representen un 50% dels ingressos de l'Església catòlica a Espanya.

Segons el Baròmetre del CIS (Centre d'Investigacions Sociològiques) de juny de 2022⁴⁷, vora el 60% de la població reconeix seguir la religió catòlica, dins el qual un 18,1% és practicant i un 39,1% és catòlic no practicant. Entre els joves, el

Gràfic 1. Religió a Espanya segons el baròmetre de CIS(2022)

⁴² TAPIA, Carlos (2022). Papa Francisco promulga nueva Constitución que reforma estructura de la Iglesia. *La Verdad*. <[Papa Francisco promulga nueva Constitución que reforma estructura de la Iglesia \(laverdadnoticias.com\)](https://laverdadnoticias.com)> [consulta: 13 d'abril de 2022]

⁴³ RODERO, Pablo (2021). *El desafío del catolicismo español*.

<<https://www.20minutos.es/especiales/desafio-catolicismo-espanol/>> [consulta: 28 de juny de 2022]

⁴⁴ ESTAT ESPANYOL (LEYITBE 2na edició). *Constitució espanyola de 1978*. Madrid: Aranzadi, 2021.

⁴⁵ Estat que funciona de forma independent a qualsevol religió i en el qual les creences religioses no influeixen sobre les decisions polítiques nacionals.

⁴⁶ SEVILLANO, Helena (2016). A qué destina la Iglesia católica nuestro impuesto de la renta. *El País* <https://elpais.com/politica/2016/03/11/actualidad/1457723749_058930.html> [consulta: 28 de juny de 2022]

⁴⁷ CIS(2022). *Religiosidad y frecuencia de asistencia a oficios religiosos de la persona entrevistada*. <https://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=14634> [consulta: 28 de juny de 2022].

percentatge que s'identifica com a catòlic és menor (46,6%) però la majoria d'ells declaren fer cas omís a la postura de l'Església respecte temes com les relacions sexuals prematrimonials, l'ús d'anticonceptius o l'orientació sexual.

3.2 EL PROTESTANTISME

El protestantisme és un corrent que deriva de l'Església catòlica i sorgeix a Alemanya al segle XVI impulsat el 1517 per les 95 tesis de Martin Luter (1483-1546)⁴⁸. No és la primera revolta dins la comunitat eclesiàstica, doncs va acompanyada de quatre trencaments simultanis al nord d'Europa (entre 1517 i 1520), però és l'única que marca un abans i un després, creant una nova branca cristiana.

Imatge 19. Retrat de Martin Luter de Cranach (1520)

Tot i seguir els textos bíblics, especialment del Nou Testament igual que el catolicisme, és en l'àmbit teològic en el qual més discrepen les dues comunitats. El protestantisme defensa el "sola fide" (sols la fe és necessària per a la salvació, ni les obres ni els mèrits), mentre que el catolicisme afirma que també ho són els

Imatge 20. Bandera protestant

actes⁴⁹. També defensa el "sola scriptura" (sols l'Escriptura és font d'ensenyament i autoritat, no ho són ni l'Església ni la tradició), així que no reconeix cap poder diví al Vaticà.

Vora el 1980, la majoria de discrepàncies entre les dues branques esdevenen morals. Els protestants es qüestionen el paper de la dona dins i fora l'Església i el de les persones no normatives sexualment, entre altres dilemes arribats al segle XX, mentre que l'Església catòlica es continua guiant pels textos antics, contraris a l'homosexualitat, la masturbació femenina, l'avortament, etc. El protestantisme, doncs, s'adapta i escolta les queixes de discriminació de gènere que incrementen amb l'aparició dels corrents feministes. Els catòlics, per exemple, continuen considerant que l'eucaristia sols pot estar guiada per un home, mentre que des de

⁴⁸ MÁRQUEZ, Carmen. *Lutero y el inicio de la Reforma Protestante*. <[Lutero y el inicio de la Reforma Protestante.pdf \(unican.es\)](#)> [consulta: 18 d'abril de 2022].

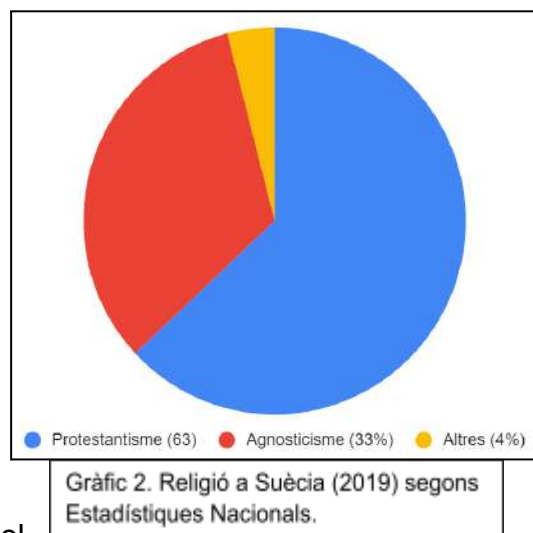
⁴⁹ Vora el 1970 es firma un acord entre les dues esglésies, conforme l'única forma de salvació és la fe.

Estat i Església

1960 a Suècia són milers de dones protestants les qui dirigeixen missa diàriament. És més, com precisa Cristina Grenholm (1959) a la AFP, des de 2020 el 50,1% dels qui exerceixen de capellans a Suècia són dones⁵⁰.

Els canvis per assolir una església més moderna no sols afavoreixen a la figura femenina, sinó també al sexe masculí. A diferència del catolicisme, al cura protestant no se li exigeix el vot de celibat i l'abstinència sexual. Luter aboleix aquesta obligació el 1525 i declara que els sacerdots i altres membres de la congregació han de poder ser lliures per decidir unir-se en matrimoni o mantenir relacions sexuals⁵¹.

Suècia és un bon representant de l'Església protestant perquè, com molts països nòrdics, rep la influència alemanya des de l'inici del corrent religiós. Alemanya també podria ser-ne un bon exemple, ja que és on sorgeix tal derivant cristiana, però actualment el seu estat sols compta amb un 32,7% de protestants⁵², mentre que a Suècia, l'any 2019 són vora un 60% de la població els qui es consideren protestants, seguits pel 34,8% d'agnòstics⁵³.

L'Estat reconeix que la principal religió del país és la doctrina protestant, anomenant l'Església protestant de Suècia "autoritat pública" en l'article 17 de la vigent Constitució de 1974. Fins a mitjans del segle XX els sacerdots són funcionaris públics⁵⁴ i al segle XXI part dels impostos mensuals dels ciutadans continuen destinats a subvencionar tal institució. Les condicions d'igualtat defensades pel protestantisme es reflecteixen en la proporció

⁵⁰ RD AGENCIAS (2020). *Suecia cuenta con más mujeres sacerdotas que hombres*. <[Suecia cuenta con más mujeres sacerdotas que hombres \(religiondigital.org\)](https://religiondigital.org)> [consulta: 1 de juliol de 2022]

⁵¹ KRÄMER, Klaus (2017). *Lo que divide a católicos y protestantes*. <[Lo que divide a católicos y protestantes | Historia | DW | 10.04.2017](https://www.dw.com/es/lo-que-divide-a-catolicos-y-protestantes/historia)> [consulta: 1 de juliol de 2022].

⁵² EMBAIXADA D'ALEMANYA (2022). *Religión en Alemania*. <[Religión en Alemania - Embajada de Alemania](https://embajada.de/alemania)> [consulta: 14 de maig de 2022]

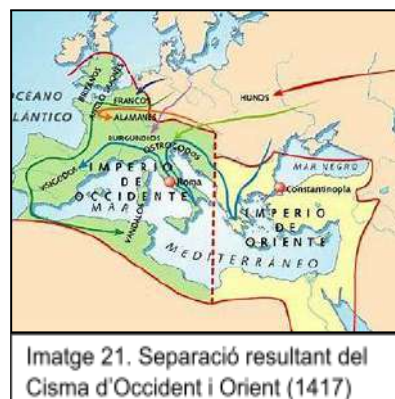
⁵³ STATISTICS SWEDEN (2022). *Religion participants by age and subject. Year 2019*. <[Search \(scb.se\)](https://scb.se)> [consulta: 4 de setembre de 2022]

⁵⁴ PASHUTA, Olga (2020). *Suecia, la religión*. <[Suecia: la religión](https://suecia.la-religion.com)> [consulta: 12 de maig de 2022].

equitativa de 25 dones i 26 homes en l'òrgan de decisió suprem de l'Església Sueca, el Sínode General; d'aquesta forma, s'evita la presa de decisions que obvien el benefici d'un dels dos sexes. Tanmateix, encara no s'ha erradicat per complet la desigualtat de gènere, ja que un membre del sexe femení del col·lectiu eclesiàstic protestant, per exemple, cobra menys tot i ocupar el mateix càrrec dins l'organització. Això no obstant, el protestantisme presenta millors condicions per la figura femenina que la doctrina catòlica i especialment millors que l'ortodoxa.

3.3 L'ORTODÒXIA

L'ortodòxia (*orthos dokeo*) significa “puresa de fe”, doncs és la branca més vinculada a la tradició i que millor conserva els costums de l'Església cristiana del segle I. Es desvincula de l'Església catòlica en un interval de temps similar al protestantisme, concretament al juliol de 1504⁵⁵ causat pel Cisma d'Orient i Occident. L'Església catòlica i la protestant passen a controlar la part occidental del continent, mentre que l'ortodòxia hereta la majoria de comunitats cristianes de la part oriental del Mediterrani.

Comparteix diverses similituds amb el catolicisme, però les diferències amb el protestantisme són abismals, ja que la branca ortodoxa considera impensable la modernització dels costums cristians i percep el canvi com una falta de respecte al llegat de Jesús, fet que impedeix que la doctrina s'adapti als requisits de la societat actual. L'ortodòxia és coneguda per la tendència extremista i radical, sent el més conegut el judaisme ortodox⁵⁶, el qual destaca per la discriminació de gènere i la repressió masculista. Són milers d'obres literàries, teatrals i cinematogràfiques les que han donat a conèixer les condicions de la dona en

⁵⁵ CATALUNYA VANGUARDISTA (2018). *Cisma de Oriente y Occidente*. <[Cisma de Oriente y Occidente - Catalunya Vanguardista](#)> [consulta: 12 de maig de 2022].

⁵⁶ RIVAS TORRES, Mercè (2014). Las mujeres judías, divididas entre el éxito y la sumisión. *El País*. <[Las mujeres judías, divididas entre el éxito y la sumisión | Mujeres | EL PAÍS \(elpais.com\)](#)> [consulta: 1 de juliol de 2022]

Estat i Església

aquesta branca ortodoxa⁵⁷. Tanmateix, tot i que el sexe femení gaudeix de més drets al cristianisme ortodox, en aquest també es veu sotmès a les exigències del sexe masculí.

L'Església ortodoxa està constituïda per diverses esglésies, cada una governada per un Patriarca de rol semblant al del Papa de Roma al catolicisme. El Patriarca, però, depèn d'un conjunt de patriarques al concili ecunèmic (reunió dels bisbes de tota l'Església ortodoxa amb finalitat de discutir afers relacionats a la doctrina i la seva pràctica). Com indica el nom del càrrec, està únicament reservat al sexe masculí, impedit l'accés de la dona al concili ecunèmic i evitant que participi en la presa de decisions sobre afers de la institució. Així, s'exalta la rellevància del sexe masculí de la mateixa forma que es fa en l'Antiguitat, considerant l'home l'únic prou savi per exercir d'autoritat. Per aquest motiu, sols es contempla a Déu en termes masculins i cap dona pot dirigir missa ni ocupar cap rol en l'organització jeràrquica que no sigui el de menor rellevància⁵⁸. A part, es reprimeix la sexualitat femenina i sols es poden mantenir relacions sexuals amb finalitat de procrear dins el matrimoni, sent aquest de naturalesa indissoluble⁵⁹.

Pel que refereix a la presència femenina dins els edificis sagrats, es requereix entrar amb el cap cobert d'acord amb la Carta dels Corintis 11, on l'apòstol Pau mana: "Tota dona que ora o profetiza amb el cap descobert deshonra el seu cap", fent

Imatge 22. Missa a l'Església ortodoxa de Rússia (Vladimir Gerdo, 2019)

l'últim mot referència a la part física del cos humà i també a Déu, qui n'és el seu superior i a qui, com s'ha comentat anteriorment, se li adjudica un paper masculí. El teòleg rus Serguéi Judiev (1872-1929) interpreta les paraules de Pau de la següent forma:

⁵⁷ KAROLISNKI, Alexa; WINGER, Anna; SCHRADER, Anna [Internet, original de Netflix]. *Unorthodox*. Alemanya: Real Film Berlin, StudioAirlift, 2020.

⁵⁸ L'OSSERVATORE ROMANO (2017). *Ortodoxia*. < [5BQIX DCM nov VN.pdf \(vidanuevadigital.com\)](#)> [consulta: 2 de juliol de 2022]

⁵⁹ P. BROWN, *The Body and Society. Men, Women and Sexual Renunciation*. Cristianity, New York, 1988, p. 22.

Serguéi Judiev (1872-1929)

“En la cultura antiga, el cabell era l'element més destacat de la bellesa femenina, i cobrir-lo era mostra de modèstia(...). Les dones de família es cobrien el cap mostrant lleialtat al marit”.

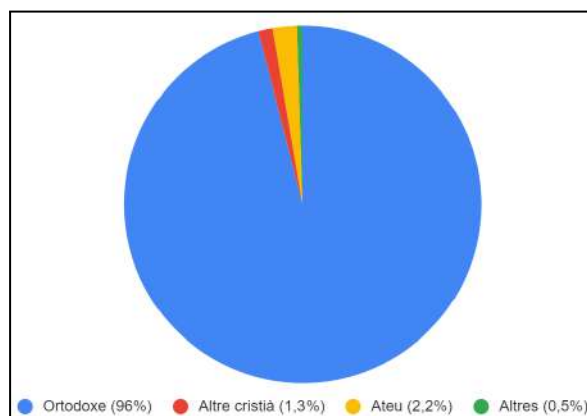
Altres membres poderosos dins l'Església ortodoxa reforcen tal ideologia masclista que sexualitza el cos de la dona. El patriarca Kirill, dirigent d'una de les Esglésies ortodoxes, respon a una entrevista de 1946: “La gent ha de pensar en les oracions, i quan entra una dona bella (amb el cabell descobert) atreu l'atenció i distreu del servei sagrat⁶⁰”.

Imatge 23. Patriarca Kirill (1946).

En altres aspectes, però, l'Església ortodoxa ha estat més progressista que la catòlica. Els bisbes ortodoxos, per exemple, tenen dret a casar-se i mantenir relacions sexuals⁶¹. Probablement, el fet que l'òrgan suprem de decisió sols estigui constituït per membres del sexe masculí ha influït en el fet que sols es modernitzin les condicions d'aquest.

Grècia és el principal estat representant de l'ortodòxia. L'Església ortodoxa es desenvolupa a Constantinoble, Grècia, durant els segles VIII i IX i ha tingut un paper principal en el desenvolupament de l'Estat grec, sent encara considerada la religió oficial en virtut de la Constitució nacional de 1978. Sobre el total de 10,72 milions d'habitants, les estadístiques de PEW Research Center estimen

Gràfic 3. Religió a Grècia segons PEW Research Center (2019)

que vora un 96% es considera cristià ortodox⁶², entre els quals el 50% considera

⁶⁰ YEGÓROV, Oleg (2019). *¿Por qué las mujeres ortodoxas se cubren la cabeza en la iglesia?*. <[¿Por qué las mujeres ortodoxas se cubren la cabeza en la iglesia? - Russia Beyond ES \(rbth.com\)](#)> [consulta: 14 de maig de 2022].

⁶¹ ECURED (2021). *Cristianismo ortodoxo*. <[Cristianismo Ortodoxo - EcuRed](#)> [consulta: 2 de juliol de 2022].

⁶² PEW RESEARCH CENTER. *Religious affiliation in central and eastern Europe*. <[Religious affiliation in central and eastern Europe | Pew Research Center](#)> [consulta: 2 de juliol de 2022].

Estat i Església

la religió una part molt important en la seva vida. D'aquest 50%, un 62% són dones i un 48% homes.

Seguidament, es prendrà d'exemple Espanya, país representatiu del catolicisme, per analitzar el vincle entre l'Estat i l'Església en un període en què governen conjuntament, el franquisme. S'estudiarà si durant les èpoques en què la institució eclesiàstica incideix més sobre les decisions d'Estat la desigualtat de gènere augmenta. Per altra banda, es compara l'evolució dels drets femenins de tal país amb la de Suècia i Grècia per analitzar si l'estat on predomina la doctrina cristiana més masculista també compta amb una legislació menys progressista. Per prendre una perspectiva més actual, s'estudien les polítiques religioses i feministes dels partits polítics governants i els pertinents resultats electorals.

L'objectiu del marc pràctic, doncs, és mesurar el grau d'importància de la presència de l'Església en un país per poder afirmar o desmentir la participació de l'Església en la discriminació de gènere persistent a occident.

4. ESGLÉSIA I ESTAT A ESPANYA

La presència i influència del cristianisme a Espanya es remunta dos mil anys enrere, concretament en l'evangelització de la península Ibèrica realitzada pels dotze apòstols al segle I. Primerament, el cristianisme és perseguit per les autoritats romanes perquè és considerat perillós per l'alteració de l'ordre públic.

De fet, a Jesús se'l condemna a la crucificació, el càstig aplicat als criminals, incloent-hi els rebels i sediciosos⁶³. S'entén que l'aparició de líders religiosos pot estimular revoltes contra la mateixa ocupació romana, així que es persegueix a aquell qui proposi un superior alternatiu a l'emperador vigent o defensi unes creences

Imatge 24. *The Christian Martyr's Last Prayer* de Jean-Léon Gérôme (1883)

que posin en dubte la cultura pròpia de l'imperi, per llavors politeïsta. Així doncs, no és fins que Constantí I el Gran firma l'Edicte de Milà l'any 313 que no existeix la llibertat de culte i que no finalitza la persecució cristiana⁶⁴. L'any 380, l'emperador romà Teodosi imposa el cristianisme com a religió oficial de l'Imperi Romà amb l'Edicte de Tessalònica⁶⁵ i amb l'Edicte de Constantinoble al 392 prohibeix la pràctica d'altres religions.

Durant l'Edat Mitjana (s.V a s.XV), el cristianisme experimenta la segregació entre l'arianisme i el catolicisme hispanoromà, doctrines que entren en conflicte per discrepàncies respecte al dogma de la Trinitat. El rei dels visigots Recaredo I (559-601), però, convoca el III Concili de Toledo l'any 589 i converteix el catolicisme en la religió oficial del regne.

Imatge 25. *Lienç Concilio III de Toledo* de Martí y Monso (1862), Museo del Prado

⁶³ G.M, Abel (2020). Condenado por desorden público. *National Geographic*. <[¿Por qué fue ejecutado Jesús de Nazaret? \(nationalgeographic.com.es\)](https://www.nationalgeographic.com.es)> [consulta: 28 de juliol de 2022].

⁶⁴ BELTRÁN, Pedro (2014). Emperador Romano Teodosio. <[El Emperador Romano Teodosio](#)> [consulta: 28 de juliol de 2022].

⁶⁵ BELTRÁN, Pedro (2014). Emperador Romano Teodosio. <[El Emperador Romano Teodosio](#)> [consulta: 28 de juliol de 2022].

Estat i Església

Posteriorment, els àrabs envaeixen el territori espanyol, però permeten als catòlics practicar la seva religió. Aquest període, l'al-Àndalus o Reconquesta (711-1492), finalitza el 1492 amb la conquesta de Granada dels Reis Catòlics, Isabel I de Castella (1451-1451) i Ferran II d'Aragó (1452-1516). La tolerància religiosa del regnat musulmà acaba quan el Papa Sixt IV crea la Santa Inquisició de Castella el 1478, un conjunt d'institucions de l'Església catòlica encarregades dels "controls de puresa", la finalitat dels quals és convertir la península al catolicisme i expulsar o executar els qui s'hi oposin. El 1496, el Papa Innocenci VIII (1432-1492) concedeix als Reis Catòlics el dret de Patronat sobre Granada i Canàries, que els dóna el privilegi de participar en les decisions papals o escollir qui ocupa les autoritats eclesiàstiques. A partir d'aquest moment, l'Església espanyola es troba al servei de la monarquia i dels estaments privilegiats, creant el fort vincle que, anys després, unirà l'Església catòlica als partits tradicionalistes i monàrquics de dretes.

Imatge 26. *Los Reyes Católicos bajo un dosel* d'autor anònim (s. XVII), Museo del Prado

En aquest context de fort control social, resulta complex que la Reforma luterana i recentment sorgida a Alemanya s'estengui entre la població espanyola, doncs sols pot arribar a cercles minoritaris i de poc prestigi social. Així, els conflictes religiosos entre catolicisme i protestantisme d'Espanya no són comparables als disputats a França, Anglaterra, Alemanya o Hongria. Amb la caiguda de l'absolutisme i l'abolició de la Inquisició al segle XIX⁶⁶, però, apareixen les primeres comunitats protestants a Espanya.

Seguidament, arriba la crisi de l'Antic Règim a occident (1751-1848) i finalitza el monopoli ideològic i intel·lectual del clero. Les discrepàncies entre els fidels i els qui es mobilitzen en contra de l'Església catòlica

Imatge 27. Bandera del bàndol republicà

Imatge 28. Bandera del bàndol falangista

marcaran una clara separació ideològica entre la població espanyola, dividint-la

⁶⁶ La Inquisició no es considera acabada fins el 1812, discutit en les Corts de Cèdis.

Estat i Església

entre les “Dues Espanyes” que entraran en conflicte en la major part de la història contemporània del país, sobretot durant la Guerra Civil (1936-1939).

Els catòlics i tradicionalistes formen el bàndol feixista i donen suport als partits polítics de dretes, vinculats a l'Església. Per això defensen la inferioritat femenina i limiten la dona a l'àmbit domèstic sota la supervisió del marit. Així s'evidencia al discurs públic de José Antonio Primo de Rivera, membre del bàndol feixista:

José Antonio Primo de Rivera (1935)

No somos feministas. No entendemos que la manera de respetar a la mujer consista en sustraerla a su magnífico destino y entregarla a funciones varoniles. A mí siempre me ha dado tristeza ver a la mujer en ejercicios del hombre, toda afanada y desquiciada en una rivalidad donde lleva, entre la morbosa complacencia de los competidores masculinos, todas las de perder.

Per altra banda, els partits republicans d'esquerres organitzen els primers moviments en contra dels privilegis eclesiàstics, inspirats per la separació ja aconseguida entre l'Església i l'Estat als països veïns de França i Portugal. També protesten per la manca de drets femenins i lluiten per obtenir una nova constitució que, entre altres factors, representi per igual a homes i dones.

En conclusió, no és fins al segle XIX que no es qüestiona el poder de l'Església sobre l'Estat espanyol. Sobretot quan neix la Segona República Espanyola i es redacta la Constitució de 1931, l'Església catòlica deixa de gaudir de privilegis en l'àmbit polític, administratiu i social: s'aconsegueix una educació laica, s'aprova el divorci i el matrimoni civil i l'Estat esdevé aconfessional. La proposta del govern republicà millora la situació de les dones al país, ja que s'obté el dret al sufragi femení per primera vegada en la història espanyola, entre altres avenços que permeten erradicar part de la discriminació de gènere que proposen els bàndols catòlics i de dretes.

Imatge 29. Cremació d'esglésies i convents a maig de 1931, Madrid

Estat i Església

Tal progrés per l'emancipació femenina queda anul·lat a 1939, quan el bàndol feixista de la Guerra Civil venç i sotmet Espanya a un règim dictatorial i catòlic que fa cas omís a les llibertats i drets del sexe femení. Seguidament, s'analitzarà tal període històric i es comprovarà si una relació més estreta entre l'Església i l'Estat influeix positiva o negativament sobre els drets del sexe femení al país.

4.1. UNIÓ AMB EL FRANQUISME

El franquisme (1939-1975) fou un règim polític autoritari dirigit per Francisco Franco (1892-1975), líder del partit polític "Falange Española Tradicionalista". Inicia amb la victòria del bàndol franquista a la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) i acaba el 1975 amb la mort del dictador. Les característiques principals del règim són l'autoritarisme, el nacionalisme espanyol, el militarisme, l'esperit conservador i el catolicisme.

Imatge 30. Francisco Franco (1892-1975)

Com estudia López Villaverde (2011), la institució eclesiàstica dóna suport a la rebel·lió militar o "la Cruzada", beneeix la Guerra Civil i col·labora amb la dictadura de Franco a canvi de la recuperació dels privilegis perduts durant la II República. Franco promulga lleis religioses que permeten a l'Església exercir la seva autoritat moral sobre tota la població i aquest obté el reconeixement internacional que desitja i necessita a canvi⁶⁷. Ser practicant de la religió catòlica esdevé primordial per realitzar certs processos administratius, per obtenir la llibertat condicional i per obtenir certs càrrecs; la majoria de treballs d'alt rang són reservats a membres del col·lectiu eclesiàstic.

Imatge 31. Franco besa la creu de Pio XII, senyal de fidelitat (1939)

Per legitimar la seva postura, l'Església presenta una Espanya escollida per Déu, sent Franco el representant enviat a la Terra per guiar-la⁶⁸. Crea un context de

⁶⁷ PAYNE, Stanley G. *El franquismo, primera parte*. Barcelona: Arlanza, 2021.

⁶⁸ Just acabada la Guerra Civil, Enrique Pla y Deniel reafirma el seu suport a Franco amb la pastoral anomenada *El triunfo de la ciudad de Dios y la resurrección de España* (1939).

Estat i Església

lluita entre el “bé” (l'Espanya catòlica) i “el mal” (“l'anti-Espanya”⁶⁹), com queda reflectit en la carta pastoral de *Les dues ciutats*⁷⁰. L'Església catòlica esdevé un dels pilars fonamentals del Règim i imposa el nacionalcatolicisme, doctrina que, com afirma Cerón (2009)⁷¹, transmet una ideologia i comportament determinat.

Cerón (2009)

(...)Desde 1936 hasta 1960, se le ha catalogado como nacional-catolicismo la combinación de un catolicismo extremo, con una visión integrista del cristianismo, totalitarismo divino en el que la ortodoxia católica se impone en todas las esferas de la vida.

Tanmateix, com indica Montero (2011)⁷², les relacions entre l'Església i l'Estat canvien a mesura que avança la dictadura. Com assenyala Casanova (2001)⁷³, el vincle és òptim fins a 1962, mentre l'Església exerceix un poder omnipotent sobre la societat. A la dècada dels seixanta, però, el Papa Pio XII és substituït per Joan XXIII, el qual considera tal dictadura incompatible amb la “nova direcció liberal, democràtica i socialment avançada de l'Església conciliar”⁷⁴. La separació entre l'Església i l'Estat esdevé definitiva amb la celebració del Concili Vaticà II el 1965⁷⁵, a partir del qual, com exposa Montero (2006), l'Església passa a criticar els desequilibris socioeconòmics que afecten la major part de la població, doncs els creients menys privilegiats reclamen una millor distribució de la riquesa - en gran part destinada a l'Església - i es desvinculen d'Acción Católica.

Imatge 32. Celebració del Concili Vaticà II (1965)

⁶⁹ Formen la “anti-Espanya” aquells qui no van a favor de Franco i prefereixen un sistema ideològicament més semblant al de la II República: democràtic, laic i lliure.

⁷⁰ PLA Y DENIEL, E. *Las dos ciudades: Carta pastoral a los diocesanos de Salamanca (30-9-1936)*, tomo II. Madrid: Ediciones Acción Católica Española (1949) pp. 95-142.

⁷¹ TORREBLANCA, Cerón. (2009) “Las relaciones Iglesia-Estado en Málaga durante el franquismo (1936-1975)”, *Baetica Estudios de Arte, Geografía e Historia*, 31, pp. 479-491. Disponible a: <https://riuma.uma.es/%20xmlui/bitstream/handle/%2010630/%206567/CER%c3%93N%20%20TORREBLANCA.pdf?sequence=1>

⁷² MONTERO, Feliciano. *La Iglesia y el catolicismo en el final del franquismo. El “despegue” de la Iglesia en la pretransición 1960-1975*. Madrid: Ediciones Eneida (2006).

⁷³ CASANOVA, Julián. *La Iglesia de Franco*. Madrid: Temas de Hoy (2001).

⁷⁴ Paraules d'un discurs del Papa Joan XXIII de maig de 1959.

⁷⁵ GÓMEZ, Rafael. *El franquismo y la Iglesia*. Madrid: Rialp (1986).

Estat i Església

Amb la consegüent publicació de la Llei de Llibertat Religiosa de 1967 s'estableixen definitivament les reformes que modifiquen la relació Estat-Església⁷⁶: s'accepta el matrimoni civil i la llibertat religiosa. Tanmateix, analitzant la llei es comprova que totes les activitats de culte continuen obligades a ser compatibles amb la doctrina catòlica i d'acord amb l'article 7.4, tots els centres acadèmics han d'impartir la religió catòlica. Com menciona Castro (2015), les anteriors reformes que debiliten el vincle Estat-Església són fruit de la nova tendència, el moviment *hippie*, que reclama les llibertats civils i sistemes més democràtics.

Així doncs, autors com Rivas Lara (1979) divideixen la dictadura franquista en tres períodes diferents segons l'Església es desvincula progressivament de l'Estat⁷⁷, sent ja en l'última etapa de 1965 a 1975 que l'oposició al règim esdevé clara i apareix un pluralisme social i polític que provoca la fi del nacionalcatolicisme. Part del clero, motivat pel trencador Concili Vaticà II de 1965, esdevé partidari de la democràcia i crea un front obrer, cristià i de membres de la institució eclesiàstica en contra de la dictadura. Així, afloren conflictes dins la mateixa Església, entre els qui donen suport a Franco i els qui defensen la democràcia i la igualtat.

Sent certa la hipòtesi del treball de recerca en qüestió, la dona gaudirà de condicions més justes a mesura que l'Església i l'Estat franquista es desvinculen. Si la discriminació persisteix en la mateixa mesura, no es podrà afirmar que la desigualtat de gènere característica de l'inici del règim fos fruit de la participació de l'Església catòlica en la presa de decisions estatals.

4.1.1 LA DONA AL FRANQUISME

La imposició del nacionalcatolicisme promou una política de gènere regulada per una legislació civil que nega a les dones l'autonomia aconseguida durant la II República i les converteix en un eix de moralitat social. Amb el discurs de Medina del Campo de 1939 de Franco queda clara la inferioritat intel·lectual relacionada a

---

⁷⁶ Articles adherits a l'annex 1.

⁷⁷ Taula que expressa la separació en tres períodes a l'annex 1.

la dona: “Todavía os queda más, os queda la reconquista del hogar. Os queda formar al niño y a la mujer española”. Es descarta l'ideal del treball femení assalariat fomentat durant la II República, com en queda constància al *Fuero del Trabajo* de 1938 (Llei fonamental del franquisme): “El Estado prohibirá el trabajo nocturno de las mujeres, regulará el trabajo a domicilio y libertará a la mujer casada del taller y de la fábrica”.

Així, com conta en l'entrevista Elisabet Velo (2022), l'home és considerat el cap de la família, puix aporta el salari que alimenta a la dona i als fills. De fet, amb l'estudi de la nòmina⁷⁸, es comprova que l'home té una major remuneració si compta amb un major nombre de fills, ja que no es contempla la contribució econòmica de la dona. No obstant això, hi ha dones que persisteixen treballant en l'economia submergida o sent autònomes sense cotitzar, la majoria de vegades al sector modista. En cas que el marit tingués negoci, la dona també comptava amb l'oportunitat de col·laborar-hi i prestar ajuda en allò que l'home manés⁷⁹.

Es dissenya un prototip de dona que es difon des de l'Església catòlica per mitjà de l'educació i els mitjans de comunicació. Com expliquen els testimonis entrevistats, la roba femenina no podia ser curta per evitar “temptar” al sexe oposat i les dones no anaven acompanyades d'homes que no fossin família. El prototip es basa en l'ideal de la “superioritat femenina”⁸⁰ per virtuts físiques (la maternitat) i atributs morals (dolçor i protecció) que fan destacar la dona envers l'home fred i individualista. S'amaga el sotmetiment rere el convenciment que guardar silenci i ser verge i vestal són qualitats pròpies d'una dona “exemplar”. D'aquesta forma, tenint que compte que es prové de la Guerra Civil i la natalitat pateix una forta davallada, s'aprofita el discurs de l'Església per entendre el discurs sobre la necessitat de procreació. Així doncs, tota conducta que pugui fer d'una dona estèril es relaciona a una falta de feminitat, manipulant-la psicològicament i inculcant por envers la pèrdua de la seva “superioritat femenina”.

---

⁷⁸ Nòmina adherida a l'annex.

⁷⁹ Entrevista a Elisabet Velo a 19 de juliol de 2022.

⁸⁰ ORTIZ ERAS, Manuel (2006). *Mujer y dictadura franquista. Aposto. Revista de Ciencias Sociales*.
<<https://mail.google.com/mail/u/0/#search/sexual/FMfcgzGpHHMVfdHhbskhHJrxWcjJCsnK?projector=1&messagePartId=0.1>> [consulta: 9 d'agost de 2022].

Morales (1942)⁸¹

La abundancia de diversiones, la incontinencia, el abuso del tabaco y el alcohol, la falta de descanso, todo ello produce serios trastornos en la salud de la mujer, trastornos cuyas consecuencias se acusan más tarde, cuando por los excesos cometidos se encuentra menos apta para la maternidad. [...] El uso del tabaco en la mujer, como espectáculo, es algo de mal gusto, extraño a nuestro modo de ser e impropio de una mujer auténticamente femenina. Y a los hombres les desagrada enormemente que la mujer fume.

Analitzant els discursos de les litúrgies, es comprova com la institució eclesiàstica col·labora a estendre la ideologia masclista:

Sacerdot Emilio Enciso Viana (1953)⁸²

¿Quieres ser pura? (...) ¿Conoces a muchas mujeres puras entre las que frecuentan ciertas reuniones, ciertas diversiones, ciertos espectáculos o ciertas lecturas? (...) ¿Conoces a muchas mujeres puras entre las que todo lo miran, todo lo piensan, o todo lo hablan? (...) Las chicas buenas han de estar encerradas en casa y huir del peligro de la vida moderna que conllevan la familiaridad con el otro sexo, la igualdad de ocupaciones y la igualdad en el modo de vivir y que derivarían en una mujer masculinizada desequilibrada.

Per altra banda, l'Església transmet la concepció pecaminosa de la dona que cerca llibertat sexual, deixant de ser mereixedora de l'estima de Déu. El 1941 es creen les anomenades Presons Especials per Dones Caigudes, on es castiga a les qui es dediquen a la prostitució clandestina. Per mitjà de l'estudi de les fotografies fetes a l'interior dels centres es reflecteixen les

Imatge 33 Collage d'imatges preses dins les Presons Especials per Dones Caigudes (1943).

⁸¹ MORALES, M. P. *Mujeres. Orientación femenina*. Madrid: Editora Nacional. (1942)

⁸² Discurs de Emilio Enciso Viana, sacerdot de Acció Catòlica Femenina de España des de 1950 fins 1963.

pràctiques catòliques que havien de fer les presoneres per esdevenir “bones dones” i merèixer la llibertat.

4.1.2 MITJANS CATÒLICS DE SUPEDITACIÓ

La principal institució encarregada de difondre el missatge masculista per mitjà de propaganda, manuals i discursos cristians és Sección Femenina. L'anàlisi dels discursos de la presidenta, Pilar Primo de Rivera (1907-1991), reflecteixen tal postura:

Pilar Primo de Rivera (1943)

Las mujeres nunca descubren nada, les falta talento creador, reservado por Dios para las inteligencias varoniles, nosotras no podemos hacer más que interpretar mejor o peor lo que los hombres nos dan hecho... por eso hay que apegar a la mujer con nuestra enseñanza a la labor diaria, al hijo, a la cocina, al ajuar, a la huerta, tenemos que hacer que la mujer encuentre allí toda su vida y el hombre todo su descanso.

Resulta curiós que una dona actuï per subordinar el sexe femení, però com s'explica en l'entrevista a Elisabet Velo (2022), Pilar ordena a la població femenina entregar-se a la família, mentre que pel seu compte defensa estar “casada amb la pàtria”, conservant així el poder dins l'Estat i gaudint d'autonomia sense marit.

Segons Scanlon (1977) i Mòdol (1991) Sección Femenina esdevé un dels principals agents socialitzadors de la dictadura, controlant institucions com les Escuelas de Hogar y Formación, las Granjas-Escuelas, las Cátedras Ambulantes y el Servicio Social. Gràcies a aquest últim, no sols controla les seves afiliades, sinó a qualsevol dona del país. L'obligatorietat del Servicio Social dificulta l'accés femení al món laboral, ja que consisteixen en la prestació de serveis sense retribució en menjadors, escoles, biblioteques, guarderies, etc. Es planteja la satisfacció personal per actuar “correcta i cristianament” com a recompensa suficient. A més a més, com narren Maria Soler (2022) i Cristina Miloro (2022) en les respectives entrevistes, s'assegura que qualsevol espanyola desaparellada

d'entre 17 i 35 anys realitza el Servicio Social perquè esdevé un requisit per accedir a certs llocs de treball, estudiar una carrera o treure's el permís de conduir.

Sección Femenina col·labora activament en la política natalista i educativa del nou règim per mitjà de les institucions mencionades, però sobretot per la publicació de revistes com "Bazar para niñas", "Consigna para maestras y mandos", "Medina", etc.

Imatge 35. Exempler de Bazar (1941)

Para nosotras N° 111, p.11 (1954)

Una mujer con greñas acaba por aburrir al más enamorado de los hombres. Aunque en su casa no vea un rinconcito de polvo y coma los más succulentos manjares. La mujer tiene que ser adorno además de cocinera y fregatriz y el que se haya casado no la releva de hacer lo que consideraba imprescindible cuando tenía novio: arreglarse.

Seguint amb l'anàlisi de materials emprats per educar en l'ideal de feminitat catòlic, topem amb un dels documents més masculistes, "Guía de la buena esposa" de 1953, on es troben representades de forma visualment atractiva les onze normes que ha de complir una "bona esposa" i que evidencien la inferioritat atorgada a la dona: La seva felicitat és irrellevant mentre que el seu marit estigui satisfet, és una eina a la seva disposició, únicament valorada pel seu físic i sense dret a expressar la seva opinió ni el seu possible malestar. Tenint en compte les anteriors característiques, podria ser considerada una esclava⁸³.

D'aquesta forma, les autores afins a Sección Femenina divulguen un missatge similar en altres revistes, col·laborant a l'adoctrinament de les joves, les quals no sempre posen en dubte la informació del material que consulten:

Morales (1942, p.86)

Hay que evitar que él os vea enfundadas en esa vieja bata que se usa para la limpieza, calzadas con unas zapatillas deterioradas, greñudas y mal aseadas. Nada hay que desilusione tanto a un hombre como ver a su compañera poco cuidadosa de su persona, demasiado ocupada en las

⁸³ Fotografies de "Guia de la buena esposa" a l'annex 1.

cosas del hogar e indiferente ante la proximidad del esposo, al cual ni atiende ni cuida.

Pel que respecta a altres àmbits culturals de la dictadura, Sección Femenina dedica una de les seves àrees a la música i la dansa: *Coros i Danzas*. Per mitjà de la interpretació dels balls i cançons adherits a l'annex⁸⁴, és possible entreveure les intencions ideològiques de submissió de la dona (Gallego 1983⁸⁵, Casero 2000⁸⁶, Berlanga 2001⁸⁷, Martínez del Fresno 2001⁸⁸).

Com analitza Rosario Peiró (2022), també destaca “Y, la revista para la mujer”, que ja al primer número de la revista el doctor Luque (1939) anomena al treball assalariat femení “una plaga social amb greus conseqüències per a la salut, la maternitat i la natalitat”⁸⁹. Pel que fa a l'àmbit bibliogràfic, Sección Femenina té el poder per escollir els llibres utilitzats a les aules i queda forçosament vinculada als centres educatius femenins. Un exemple és el següent llibre

Imatge 34. Exemple de Revista para la Mujer (1939)

d'economia per les noies de quart curs de batxillerat, que sols s'enfoca en l'administració dels béns a la llar. Així es mostra en la introducció del mateix llibre: “La economía doméstica, cuyo ejercicio se corresponde tradicionalmente a la mujer, se limita a la administración de los bienes que se usan y consumen en la casa u hogar”⁹⁰. De fet, certs paràgrafs ni tan sols tracten temes econòmics sinó que sols al·ludeixen a la figura ideològica pròpia de Sección Femenina:

⁸⁴ Link dels balls i cançons practicats a *Coros y Danzas* a l'annex.

⁸⁵ GALLEGO MÉNDEZ, Teresa. *Mujer, falange y franquismo*. Madrid: Taurus, 1983.

⁸⁶ CASERO, Estrella. *La España que bailó con Franco: coros y danzas de la Sección Femenina*. Madrid: Nuevas Estructuras, 2000.

⁸⁷ BERLANGA FERNÁNDEZ, Miguel Ángel. “El uso del folklore en la Sección Femenina de la Falange: el caso de Granada”, dins *Dos décadas de cultura artística en el franquismo (1936-1956)*. vol 2, ed. Ignacio Luís Hetares.

⁸⁸ MARTÍNEZ DEL FRESNO, Beatriz. “Realidades y máscaras en la música de la posguerra” dins *Dos décadas de cultura artística en el franquismo (1936-1956)*. vol 2, ed. Ignacio Luís Hetares et al. p.31 - 82.

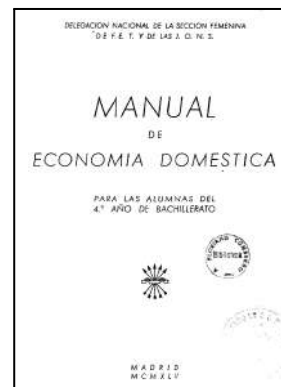
⁸⁹ PEIRÓ, Rosario (2022). *El bando sublevado*.

<<https://www.museoreinasofia.es/coleccion/proyectos-investigacion/mujeres-guerra-civil-espanola/mujer-primer-fascismo>> [consulta: 10 d'agost de 2022].

⁹⁰ SECCIÓN FEMENINA, F.E.T i J.O.N.S. *Manual de economía doméstica*. Madrid: Cartoné editorial (1961).

Sección Femenina, Economía doméstica para bachillerato y magisterio (1958)

Ten preparada una comida deliciosa para cuando él regrese del trabajo. Especialmente, su plato preferido. Ofrécete a quitarle los zapatos.(...). En cuanto respecta a la posibilidad de relaciones íntimas con tu marido, es importante recordar tus obligaciones matrimoniales: si él siente la necesidad de dormir, que sea así no le presiones o estimules la intimidad. Si tu marido

Imatge 36. Portada del *Manual de Economía Doméstica*(1939).

sugiere la unión, entonces accede humildemente, teniendo siempre en cuenta que su satisfacción es siempre más importante que la de una mujer. Cuando alcance el momento culminante, un pequeño gemido por tu parte es suficiente para indicar cualquier goce que hayas podido experimentar. Si tu marido te pidiera prácticas sexuales inusuales, sé obediente y no te quejes.

Imatge 37. Il·lustració extreta del *Manual de Economía Doméstica* (1939)

(Citat per Pastor i Homs, 1984, p. 112).

Així doncs, l'educació queda sota el domini de Sección Femenina i l'Església catòlica, la qual gestiona el Ministeri d'Educació Nacional, departament que controla l'educació, cultura, premsa i propaganda. La institució eclesiàstica és conscient que l'escola és el primer enfocament social d'aprenentatge de qualsevol individu, una eina propagandística imprescindible per adoctrinar la població. Així, a 1939 es segreguen els centres educatius per sexes, per poder educar a cada sexe en la seva "labor particular". Com testifiquen Maria Soler (2022), Cristina Miloro (2022) i Daniel Aranda (2022) i afirma Palacio Lis i Ruiz Rodrigo, (1993) "La religión católica

Imatge 38. Lección de tall i confecció al Grup Escolar Costa, Saragossa (1952).

Imatge 39. Lección maternal al Grup Solar Costa, Saragossa (1952).

se impone por excelencia en todos los centros de educación, en especial para la educación femenina”.

Seguidament, a 1941 queda regulada l'obligatorietat d'impartir en tots els centres d'ensenyament femení una sèrie de conceptes d'educació política, social i religiosa englobats a l'assignatura "Hogar". Aquesta, juntament amb altres matèries com Economía Doméstica, Formación Político- Social i Canto y Música, té el propòsit d'orientar les dones al servei de la llar. Com narren els testimonis, Maria Soler (2022) i Cristina Miloro (2022), a "Hogar" les ensenyaven a cosir, a planxar i plegar roba, a fer punt, a tenir cura de nadons, etc. Un seguit de tasques que limitava les seves oportunitats laborals perquè no disposaven dels coneixements sobre els negocis i la pròpia gestió econòmica que tenien els homes. Tanmateix, ambdues entrevistades neguen haver estat tractades en inferiors condicions que el sexe masculí als centres educatius: tal missatge era subliminar; no s'educava directament en la inferioritat, sinó que el rol domèstic es presentava com una única opció. Així doncs, no consideren que fossin discriminades perquè ni tan sols es plantejaven poder gaudir de més llibertats o ser útils per feines intel·lectualment més complexes.

Tot i haver d'assistir a classe, la concepció nacionalcatòlica del matrimoni com a objectiu vital de la filla causa que les famílies sols inverteixin en l'educació del baró, reduint les probabilitats d'èxit laboral del sexe femení. De fet, l'any 1956 són 2.647.330 les persones matriculades, d'entre les quals només 370.970 són dones⁹¹. A partir de 1960, però, la situació canvia i a 1977 s'equipara el nombre de matriculacions, ja que es comença a considerar que la dona també val pel món laboral⁹². Així, a mesura que l'Església es desvincula de l'Estat, resulta que la situació femenina acadèmica i laboral millora. Conseqüentment a la falta d'assistència "justificada" per la necessitat d'ajuda a la llar⁹³, però, a 1960

---

⁹¹ ANUARIO ESTADÍSTICO DE MADRID, INE. Extret de *Historia de las mujeres en España. Siglo XX*.

⁹² INE. *Anuario Estadístico de España*, 1948, p.170. Gràfica a l'annex 1.

⁹³PÁRRAGA, Carmen (2011). Educación durante el franquismo. *Temas para la educación*. <<https://www.feandalucia.ccoo.es/docu/p5sd7543.pdf>> [consulta: 10 d'agost de 2022].

l'analfabetisme femení rural continua representant un percentatge molt més elevat: 24,63% envers el 13,94% d'analfabetisme masculí⁹⁴.

Tenint en compte l'adoctrinament rebut des de l'escola i els mitjans de comunicació, la situació de la dona espanyola empitjora i perd nombrosos drets, analitzats a continuació.

4.2 OPOSICIÓ ALS DRETS FEMENINS

Com comenta Elisabet Velo (2022), la II República destaca per l'avenç en els drets femenins⁹⁵. És sobretot gràcies a Clara Campoamor (1888-1972)⁹⁶ i Victoria Kent (1891-1987) que s'aconsegueix el dret al sufragi femení. L'arribada al poder de la Falange i l'Església a 1939, però, elimina la Constitució de 1936 i es retorna

Imatge 40. Victoria Kent (1891-1987).

al codi civil napoleònic de 1889, l'anàlisi del qual permet comprovar que s'aboleix el matrimoni civil i el divorci, es prohibeix l'ús de mètodes anticonceptius i l'avortament. De fet, al primer any de dictadura ja es regula que la dona cobri menys que l'home per fer la mateixa feina i a principis dels anys quaranta les reglamentacions de treball disposen que, en casar-se, les dones han d'abandonar els seus llocs de treball, esdevenint econòmicament dependents del marit.

No obstant això, les lleis reconeixen més drets femenins a mesura que l'Església es desvincula de l'Estat. En l'àmbit legal, a 1958 es reformen 56 articles del codi civil, obtenint el dret a la pàtria potestat dels fills per a les vídues que es tornen a casar i el dret de les dones per ser testimonis als judicis. En l'àmbit laboral, a 1961 es promulga una llei de Derechos Políticos, Profesionales y de Trabajo de la mujer, a 1966 es permet l'accés de les dones a la carrera judicial i el 1967 es reconeix el dret al mateix salari per la mateixa feina (tot i que tal dret no arriba a la

⁹⁴ VILANOVA RIBAS, Mercedes; MORENO JULIÀ, Xavier. *Atlas de la evolución del analfabetismo en España de 1887 a 1981*. Madrid: CIDE, 1992, pp. 303-325. Gràfica addherida a l'annex 1.

⁹⁵ ÁLVAREZ, Ramon (2021). El encendido debate por el voto femenino entre Clara Campoamor y Victoria Kent. *La Vanguardia*.
<<https://www.lavanguardia.com/historiayvida/historia-contemporanea/20210305/6263776/encendido-debate-voto-femenino-clara-campoamor-victoria-kent-republica-feminismo-igualdad.html>>
[consulta: 12 d'agost de 2022]

⁹⁶ Discurs de Clara Campoamor a favor del dret femení a l'annex.

Estat i Església

seva plenitud ni en l'actualitat). En aquesta mateixa línia, a 1970 es permet a les dones mantenir la seva feina en casar-se. Tot i això, no és fins a 1978, en ple procés de transició democràtica, que la Constitució Espanyola consolida el principi d'igualtat davant la llei sense discriminació per raó del sexe, la raça o la religió.

Així doncs, el progrés en la lluita per l'emancipació de la dona durant el franquisme coincideix amb la desvinculació de

l'Església al Règim. Es podria qüestionar, però, per què les dones gairebé no es manifesten per assolir tals canvis durant gran part de l'època dictatorial, però com argumenta Elisabet Velo (2022), es veuen sotmeses a una repressió brutal, sobretot a Andalusia: són rapades, obligades a beure oli, violades, etc. A part,

Imatge 41. Dues dones assassinades a Osuna, Andalusia (1940).

la misèria causada pel tancament econòmic d'Espanya porta al racionament d'aliments fins a l'any 52; es passa gana i és preferible centrar els esforços a sobreviure. No obstant això, analitzant les fotografies

Imatge 42. Dones rapades del sud d'Espanya com a humiliació (1944).

de les manifestacions obreres, es fa evident la participació de les dones en aquestes: porten menjar als seus marits i els fan companyia ajagudes a terra. Tot i que s'invisibilitza el seu paper en les reivindicacions de 1935 a 1965, elles reclamen els seus drets en la mesura que els és possible.

Imatge 43. Manifestació obrera a Madrid liderada per dones (2/10/1968).

Així doncs, a mesura que les protestes als carrers augmenten, també es revifem els moviments feministes i n'apareixen de nous. Aquests sovint són representats pels partits polítics d'esquerres, com per exemple Movimiento Democrático de las Mujeres creat a 1965 i vinculat al Partido Comunista de España, que consolida el Moviment Feminista Espanyol dels anys setanta. En contrapartida, els partidaris del patriarcat i de la supeditació femenina organitzen moviments anti feministes per contrarestar les veus que reclamen igualtat. Aquests són liderats pels partits polítics de dretes, els quals complementen el seu discurs tradicional al·legat per l'Església catòlica amb les

noves teories socials europees del segle XIX i principi del segle XIX⁹⁷. L'argument cristià de la "naturalesa dels sexes" és el més emprat pels anti feministes: utilitzen el Gènesis per justificar que Déu ha creat dos sexes diferents, puix cada un té unes funcions i virtuts úniques. Com diu Scanlon (1986): "El hombre era acción, inteligencia, poder y su función estaba en la sociedad y la vida pública; la mujer era pasividad, sentimiento, fragilidad y su función estaba en el hogar"⁹⁸.

Seguint els preceptes de l'Església, els antifeministes classifiquen el divorci d'"antipatriota"⁹⁹ i denuncien l'avortament i l'ús d'anticonceptius perquè impedeixen que la dona realitzi la seva única funció: reproduir-se¹⁰⁰. De fet, dones com Montserrat Roig afirmen que "El cos de les dones espanyoles pertany a l'Església i a l'Estat"¹⁰¹. Erròniament, però, es tendeix a titllar a tot el col·lectiu eclesiàstic catòlic d'anti feminista, mentre que com exposa Berzal¹⁰², existeix un catolicisme feminista, principalment format per l'episcopat, que defensa la separació Església-Estat, el divorci civil i altres drets (però no l'avortament).

En conclusió, queda comprovat que l'Església fomenta la desigualtat de gènere a Espanya durant la història contemporània, ja que els seus fonaments ideològics deriven en el conservadorisme dels partits de dretes que s'oposen a l'emancipació femenina. No obstant això, com defensa Velo (2022) i demostra la tesi de Berzal, part del col·lectiu eclesiàstic va en contra de la seva pròpia doctrina i col·labora a criticar la desigualtat de gènere a Espanya. A continuació, es comprovarà si les Esglésies d'altres doctrines cristianes també influeixen en la política i legislació dels estats occidentals. Es comprovarà si, en aquells països on predomina una branca cristiana més partidària de la igualtat entre sexes, la dona gaudeix de millors condicions.

---

⁹⁷ URÍA, J.: *La España liberal (1868-1917)*. Cultura y vida cotidiana, Madrid, Síntesis, 2008, pp. 116-150.

⁹⁸ SCANLON, G. M. *La polémica feminista en la España contemporánea (1868- 1974)*. Madrid: Akal, 1986, p. 162.

⁹⁹ WHELAN, E. J. *El cáncer del divorcio*. Madrid: Razón y Fe, 1922. pp. 409-420.

¹⁰⁰ ORTEGA LÓPEZ, Teresa María. "Conservadurismo, catolicismo y antifeminismo: la mujer en los discursos del autoritarismo y el fascismo" (1914-1936), dins *Ayer*. (2008), p 53-83.

¹⁰¹ FRANCÉS DÍEZ, Montserrat. *Montserrat Roig: feminisme, memòria i testimoni*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2012.

¹⁰²BERZAL DE LA ROSA, Enrique. "Católicos en la lucha antifranquista. Militancia sindical y política", dins *Historia del presente*, 2007, p. 13.

5. UNA MIRADA A L'ACTUAL OCCIDENT

Durant la dictadura franquista, Espanya descarta tot procés de modernització que pugui alterar l'ordre al Règim, fet que endarrereix al país respecte a altres estats occidentals que s'adapten a les noves tendències europees. Seguint la línia d'investigació plantejada a la hipòtesi, s'elaborarà una anàlisi comparativa entre Espanya, influenciada pel catolicisme, Suècia pel protestantisme i Grècia per l'ortodòxia per comprovar la influència de l'Església en l'Estat. D'acord amb [l'apartat 3](#) del treball, Suècia serà el primer país on s'assoleix tal progrés i Grècia l'últim. Si l'ordre no és aquest, no es podrà constatar que l'Església sigui el factor més influent en la desigualtat de gènere dels països d'occident. Així doncs, tampoc es podrà afirmar que el progrés en els drets femenins entre 1939 i 1975 a Espanya sigui fruit de la desvinculació de l'Església catòlica al Règim.

Primerament, es realitza un anàlisi comparatiu de l'evolució dels drets de les dones, sobretot pel que respecta al dret al sufragi, a l'avortament, a l'educació, a la protecció contra la violació, a treballar sense l'aprovació del marit i a la baixa de paternitat, el qual no afecta directament a la dona però sí a la concepció del seu rol en societat.

DRET A...	SUÈCIA	ESPANYA	GRÈCIA
<i>Vot</i>	1919	1931	1952
<i>Igualtat salarial</i>	1979	2007	1975
<i>L'avortament</i>	1938 i 1974 ¹⁰³	1985 i 2010*	1986
<i>L'educació</i>	1842	1857	1857
<i>La protecció contra la violació dins el matrimoni</i>	1965	1992	2006
<i>Baixa de paternitat</i>	1974	1980	No n'hi ha

Taula 2. Data en que s'aconsegueixen els drets femenins a Suècia, Espanya i Grècia

¹⁰³ *En la primera data es permet l'avortament en ocasions concretes, en la segona ja és sense justificació.

Estat i Església

L'anterior taula clarifica que Suècia és pionera en legislar a favor de l'emancipació de la dona, seguida per Espanya i finalment Grècia. Cal destacar que Grècia, igual que Espanya, es troba sota un règim dictatorial de 1967 a 1973, acompanyat d'una crisi social, política i econòmica que dificulta qualsevol canvi legislatiu. La Dictadura dels Coronels de Grècia, però, no pren les mateixes mesures que el franquisme per supeditar la dona al poder de l'home i l'Església no és cap pilar del règim. Això no obstant, en cap dels dos períodes dictatorials s'aconsegueix cap dret que millori la condició de la dona al país. Probablement, la democràcia a Suècia és un factor que permet assolir amb antelació els drets de la taula anterior.

De fet, la majoria d'estudis sobre la relació entre religió i gènere neixen en països protestants, com la Declaració de Seneca Falls de 1848. Tal obra d'Elizabeth Cady Stanton (1815-1902) reclama els drets femenins i defensa que ser religiós condueix a una vida compromesa - en el seu cas, amb la participació activa en la lluita pel sufragi -. Tanmateix, afirma que la interpretació tergiversada del missatge cristià causa un efecte contrari, associant la feminitat a la debilitat o la submissió. L'argument es desenvolupa en *The Woman's Bible* de Stanton (1895), redactat per trenta teòlogues dels EUA i Europa.

Aquest procés de mobilització de les dones cristianes impacta dècades després en l'àmbit catòlic, protagonitzat per Mary Daly (1928-2010). Daly redacta *The Church and the Second Sex* (1968), on assenyala el sexisme de l'Església catòlica causat per la imposició de conductes sobre la dona com l'obediència i el silenci, les quals han servit per perpetuar la submissió i l'obediència irreflexiva. Tanmateix, les dones de l'Església ortodoxa de Grècia encara no es sumen al moviment. De fet, a 2019 el Sant Sínode de l'Església ortodoxa de Grècia dedica el primer diumenge després de Nadal als "nens per néixer". La legalització de l'avortament és recent (a 1986) i l'Església ataca tal dret publicant una campanya representada per un fetus diminut i la cita "Deixa'm viure" escrita al peu en negreta i majúscules. Mentre que ha estat un tema de gran ressò en la premsa i entre les feministes, les dones de l'Església ortodoxa no s'han pronunciat en

Imatge 44. Pòster de la campanya antiavortament "Nens per néixer" (2018)

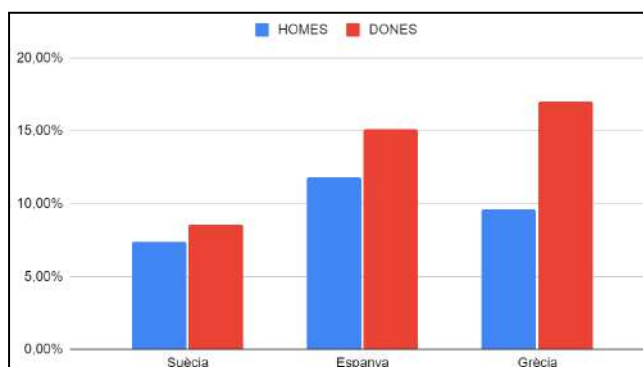
contra de la campanya.

Grècia, de fet, tampoc compta amb el dret a la baixa de paternitat i fins quinze anys enrere no garanteix la protecció contra la violació dins el matrimoni. Això pot ser degut a la concepció ortodoxa de l'esposa com a propietat del marit, el qual pot decidir sobre el seu cos, ja que serveix per complaure'l a ell. A Suècia, on es permet la baixa de paternitat a 1974, home i dona tenen els mateixos dies permessos de baixa (quatre-cents vuitanta dies). A Espanya, tot i que s'aconsegueix el dret a 1980, actualment ambdós sexes també disposen del mateix període de baixa¹⁰⁴.

	PERMÍS DE MATERNITAT	PERMÍS DE PATERNITAT
Suècia	480 dies (60 per compartir amb el pare)	480 dies (60 per compartir amb la mare)
Espanya	120 dies	120 dies
Grècia	119 dies	No existeix

Taula 3. Dies per baixa de maternitat i paternitat a Suècia, Espanya i Grècia (2020)

El fet que el període de baixa de paternitat sigui igual que el de maternitat a Espanya i Suècia garanteix les mateixes oportunitats de contractació a ambdós sexes, doncs a les empreses els costa igual la baixa maternal que la paternal. Conseqüentment, a Grècia la diferència en la taxa d'atur per sexes és molt major que a Suècia o Espanya. Com es mostra en la següent gràfica, al país protestant la taxa difereix en un 1% entre homes i dones¹⁰⁵; al

Gràfica 4. Diferència en la taxa d'atur d'homes i dones a Espanya, Grècia i Suècia (2021).

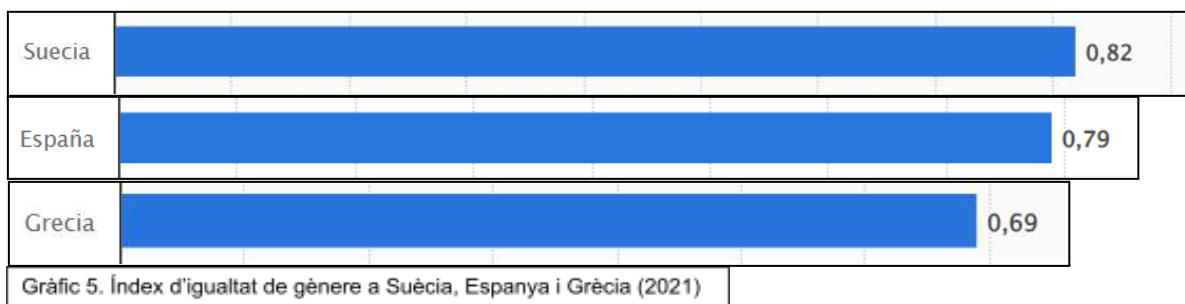
¹⁰⁴ WORKMETER (2022). *La conciliación laboral en España y otros países europeos*. <[La conciliación laboral en España vs otros países europeos - WorkMeter](#)> [consulta: 10 de setembre de 2022]

¹⁰⁵ DATOS MACRO (2022). *Desempleo de Suecia*. <[Desempleo de Suecia 2022 | Datosmacro.com \(expansion.com\)](#)> [consulta: 10 de setembre de 2022].

país catòlic un 3,3%¹⁰⁶ i a l'ortodoxa la discriminació laboral arriba al 7,4%¹⁰⁷.

Cal recalcar, però, que no es pot afirmar que el percentatge diferencial es degui a una discriminació laboral directa, sinó que també es pot veure afectat per aspectes de cada sector econòmic en particular, a la immigració, a aspectes culturals, etc. Cal comentar, però, que l'estat espanyol triga trenta anys més que Grècia per aconseguir el dret a la igualtat salarial. De fet, la CES (Confederació Europea de Sindicats) adverteix que la bretxa salarial a Espanya no desapareixerà fins a 2046 si no s'apliquen més mesures.

Tals canvis legislatius no sempre aconsegueixen transformar la realitat quotidiana, però en aquest cas, Rosa Fernández (2021)¹⁰⁸ publica a *Statista* les dades que indiquen com, en l'actualitat, a Suècia les dones gaudeixen de millors condicions, seguida per Espanya i finalment Grècia, mateix ordre en què els països legislen per la igualtat de gènere. Sent la xifra 1 el màxim nivell d'igualtat de gènere possible, es calcula per mitjà de diversos eixos d'estudi el resultat que expressa l'índex d'igualtat a cada país.

A part de l'estudi legislatiu analitzat comparativament entre els tres països, també cal considerar-ne la política estatal, ja que la situació econòmica i social de la dona també varia segons el partit polític governant. A continuació, doncs, es du a terme l'anàlisi exhaustiva sobre el grau de simpatia que reben els diferents partits en cada país segons la doctrina cristiana predominant. Seguint la hipòtesi, la població de Suècia donarà més suport als partits d'esquerres, ja que són més progressistes i comparteixen diversos propòsits per la igualtat de gènere propis

¹⁰⁶ DATOS MACRO (2022). *Desempleo de España*. <[Desempleo de España 2022 | Datosmacro.com \(expansion.com\)](#)> [consulta: 10 de setembre de 2022].

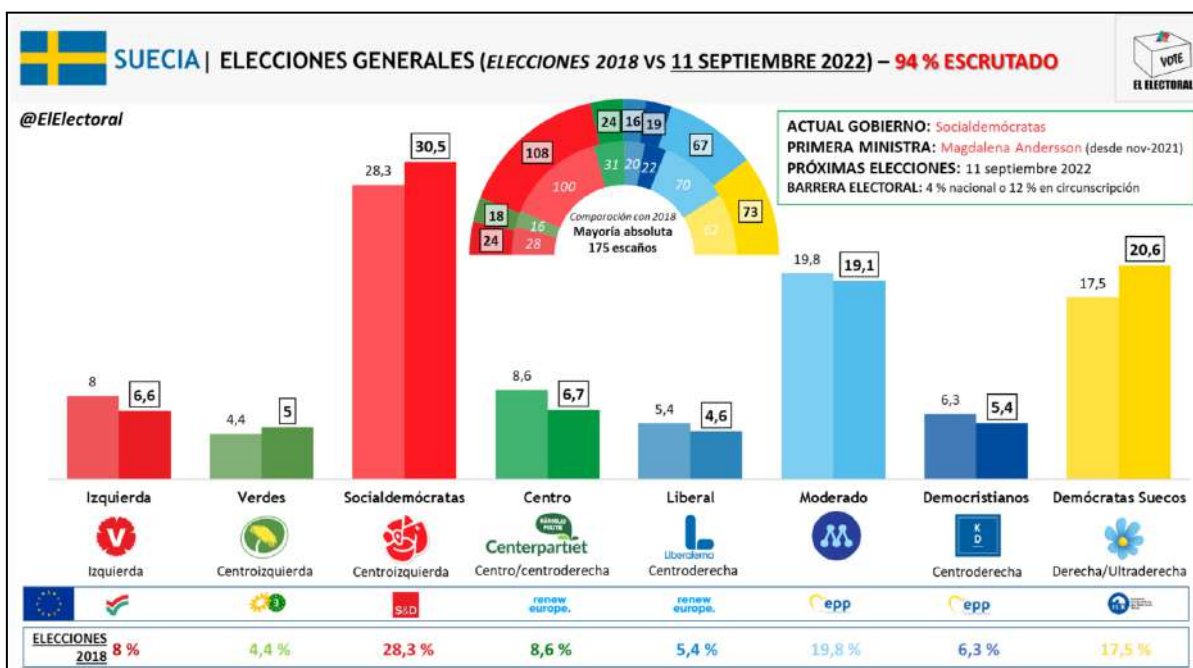
¹⁰⁷ DATOS MACRO (2022). *Desempleo de Grecia*. <[Desempleo de Grecia 2022 | Datosmacro.com \(expansion.com\)](#)> [consulta: 10 de setembre de 2022].

¹⁰⁸ STATISTA (2022). *Brecha de género: nivel de igualdad en los países de la UE 2021*. <[Brecha de género: nivel de igualdad en los países de la UE en 2021 | Statista](#)> [consulta: 16 d'agost de 2022].

Estat i Església

del protestantisme. Per altra banda, a Grècia obtindran més vots els partits polítics de dretes, que comparteixen l'ànim conservador de l'ortodòxia. Si no és així, no es pot afirmar que, actualment, la relació entre l'Església i l'Estat encara és directa o que l'Església continua influïent en el comportament polític i social de la societat.

5.1 SUÈCIA

Imatge 45. Resultat de les eleccions generals de Suècia (2022).

Per mitjà de l'anàlisi del resultat de les últimes eleccions generals de Suècia (2022), es comprova que el partit Socialdemòcrates¹⁰⁹ de centreesquerra és el més votat entre el 94% de la població escrutada, aconseguint 108 dels 175 escons totals. Lluita per la igualtat de gènere i reconeix les menors oportunitats de desenvolupament laboral, econòmic i social pel sector femení, fet que pretén canviar. Per això, crea una política exterior feminista i participa amb altres organitzacions feministes com Xarxa Sueca de Mediació per a dones. També vol introduir una nova llei en contra de la violència de gènere psicològica i endurir-ne el càstig actual, facilitant també els tràmits per obtenir una ordre d'allunyament en contra de l'agressor. Fins al moment, ja ha invertit en els òrgans policials, fent

¹⁰⁹ Socialdemòcrates (2022). [Socialdemokraterna | Vårt Sverige kan bättre](#). [consulta: 9 d'octubre de 2022].

possible la contractació de 350 investigadors més que treballen per acabar amb la violència masclista.

Pel que fa a la religió, el partit considera que l'Església protestant és part de la societat civil i en respecta el seu poder, tot i que no oblidia la necessitat de mantenir la llibertat de culte i vol facilitar a les altres religions els mateixos recursos dels quals disposa l'Església protestant per dur a terme les pràctiques i rituals cristians a Suècia. De fet, pretén prohibir les escoles religioses gratuïtes per evitar que l'única font de coneixement dels infants siguin les institucions religioses que difonen l'estructura patriarcal; promou la llibertat ideològica i l'aïllament dels elements confessionals. És més, Socialdemòcrates denuncia que les escoles religioses sovint eduquen a nens i nenes en rols diferents que tendeixen a implicar la discriminació del sexe femení. Contradictòriament, el partit no s'ha manifestat en contra de l'obligatorietat de l'assignatura de religió en escoles públiques i privades que, probablement, es deu al subsidi que part de les escoles privades reben d'organismes de caràcter religiós¹¹⁰.

Parant atenció al següent partit polític més votat, per una diferència de 9,9% dels vots es troba Demòcrates Suecs¹¹¹, partit populista d'ultradreta que es descriu com a "conservador social" i descarta el progrés en la igualtat de gènere. L'alt suport que ha rebut tal partit es contradiu amb la hipòtesi del treball, ja que si l'Església protestant fos el principal eix ideològic de la població sueca, no es votaria per un partit d'origen feixista que dona suport a la supeditació femenina. Cal destacar que la postura antiimmigració del partit pot ser el motiu del seu èxit, ja que en l'última dècada el nombre de refugiats ha estat excepcionalment alt, fet que no ha estat del gust de la ciutadania¹¹².

Per altra banda, també cal destacar que Suècia compta el partit Democristians¹¹³ de centredreta. Analitzant els vots, es comprova que actualment l'Església ja no és un eix rellevant per la població sueca, doncs Democristians sols compta amb

---

¹¹⁰ Anàlisi de la web de Socialdemòcrates a l'annex.

¹¹¹ Demòcrates suecs (2022). [Qui som - Sverigedemokraterna \(sd.se\)](https://www.sverigedemokraterna.se/). [consulta: 9 d'octubre de 2022].

¹¹² DW (2022). *El asombroso ascenso de la extrema derecha en Suecia*. <[El asombroso ascenso de la extrema derecha en Suecia | Europa | DW | 13.09.2022](https://www.dw.com/es/el-asombroso-ascenso-de-la-extrema-derecha-en-suecia/europa/dw/13.09.2022)> [consulta: 8 d'octubre de 2022].

¹¹³ Democristians (2022). [Kristdemokraterna](https://www.kristdemokraterna.se/) [consulta: 9 d'octubre de 2022].

Estat i Església

un 6,3% dels vots. El partit enfoca els seus propòsits en l'ideal cristià protestant, la branca més feminista de les tres, però tot i que reconeix la desigualtat de condicions socials, econòmiques i polítiques en què viuen les dones del país, no dóna suport al feminisme i considera que tal moviment ha de ser aturat, acusant els partits d'esquerres de fomentar-ne l'aparició. Per altra banda, però, defensa el dret a l'avortament i denuncia la violència masclista, donant suport als centres d'acollida de dones maltractades i requerint un càstig per l'acusador¹¹⁴.

Així doncs, el partit governant a Suècia, Socialdemòcrates, compleix les característiques protestants: progressista, innovador, defensor de la igualtat social, etc. Possiblement, com s'analitza a [l'apartat 3.2](#), es deu al fet que un 60% de la població és protestant i continua influenciada per l'Església de Suècia. Així doncs, es pot hipotetitzar que, si el nombre de creients fos major, el partit d'ultradreta no hagués estat el segon més votat i el partit Democristians tindria més suport.

5.2 ESPANYA

Imatge 46. Resultat de les eleccions generals d'Espanya (2019).

A Espanya, les últimes eleccions generals (2019) les guanya PSOE¹¹⁵, obtenint 120 escons dels 350 totals de vora el 100% de la població escrutada. El partit de centreesquerra es posiciona a favor de la igualtat de gènere i dóna suport a les demandes dels moviments feministes del país. A 2020 desenvolupa un pacte

¹¹⁴ Anàlisi de la web Democristians sobre els centres d'acollida de dones a l'annex.

¹¹⁵ PSOE (2022). [Partido Socialista Obrero Español | PSOE](#).

d'estat contra la Violència de Gènere i canvia la legislació per ampliar la protecció de les víctimes¹¹⁶. També aplica una reforma laboral per reduir la bretxa salarial de gènere al mercat laboral¹¹⁷ i promou canvis en l'Administració i polítiques públiques per abolir la prostitució¹¹⁸. A part, es manifesta directament en contra dels partits de dretes que no volen permetre l'avortament legal¹¹⁹. Tanmateix, tot i ser de centreesquerra com Socialdemòcrates, partit elegit a Suècia, adopta una postura molt diferent envers la religió. No respecta la llibertat de culte, com es reflecteix en els estudis de l'Observatori per la Llibertat Religiosa i de Consciència, que afirmen que el 2019 el PSOE és el responsable de gaire bé la meitat dels atacs a la llibertat religiosa, majoritàriament dirigits a l'Església catòlica. De fet, a 2018 sol·liciten que s'elimini del Codi Penal l'ofensa als sentiments religiosos¹²⁰. Així doncs, mentre que diuen apostar pels drets de l'individu i la seva llibertat, no respecten l'opinió ni el culte religiós dels ciutadans. Això invita a qüestionar si PSOE realment promou la igualtat o sols defensa el feminisme per guanyar vots entre el públic femení.

En segona posició es troba el Partido Popular (PP) de centredreta, el qual es defineix com a "centre reformista" i fidel als valors de l'humanisme cristià. Les seves accions són conservadores, puix tot i que el discurs pot ser feminista, el partit no pren accions per reformar la legislació per la igualtat de gènere. De fet, Marta González, una de les representants, afirma que el discurs per la Igualtat al Tribunal Constitucional d'Espanya és innecessari i inoportú, a més a més de rebutjar que els projectes de llei femenins com l'avortament siguin tractats d'urgència; no són prioritats¹²¹.

---

¹¹⁶ PSOE (2022). *Manifiesto con motivo del Día Internacional de la Eliminación de la Violencia contra la Mujer*. <[Manifiesto_PSOE_25N_VIOLENCIA_GENERO_2020_ok](#)> [consulta: 9 d'octubre de 2022].

¹¹⁷ PSOE (2022). *Manifiesto igualdad salarial*. <[0222- manifiesto- igualdad-salarial \(psoe.es\)](#)> [consulta: 9 d'octubre de 2022].

¹¹⁸ PSOE (2022). *Manifiesto 8 de marzo*. <[ok-Manifiesto 8 DE MARZO 2022 \(psoe.es\)](#)> [consulta: 9 d'octubre de 2022].

¹¹⁹ PSOE (2022). *Ley de Salud Sexual y Reproductiva e Interrupción Voluntaria del Embarazo*. <[El Grupo Socialista defiende la libertad de las mujeres para abortar frente a una derecha que pretende "tutelarlas y negarles sus derechos" \(psoe.es\)](#)> [consulta: 9 d'octubre de 2022].

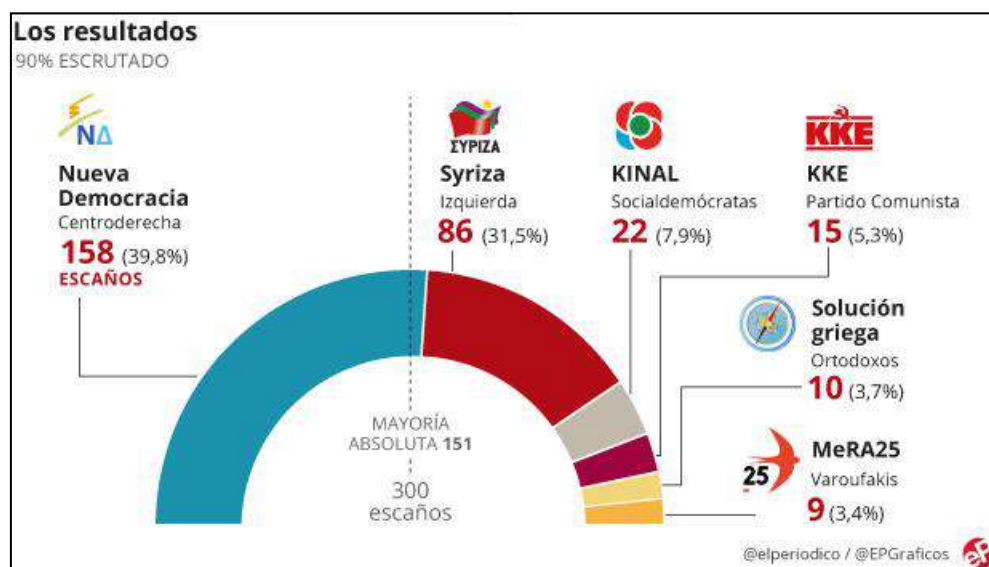
¹²⁰ ABC (2022). *PSOE y Podemos son los partidos que más atacan a la libertad religiosa*. <[PSOE y Podemos son los partidos que más atacan la libertad religiosa \(abc.es\)](#)> [consulta: 9 d'octubre de 2022].

¹²¹ PP (2022). *Marta González: "El TC no se ha pronunciado sobre el recurso interpuesto a la ley de 2010 (...)"* <[2022.10.06 titulares gpp - marta gonzalez - aborto.pdf](#)> [consulta: 9 d'octubre de 2022].

El fet que PP sigui menys votat que PSOE afirma que, igual que a Suècia, la població actual ja no decideix concorde als ideals de l'Església. Segons la hipòtesi, la majoria de població votaria per un partit conservador perquè és quelcom característic en l'Església catòlica, però guanya un partit més reformista que, a més a més, actua en contra de la institució catòlica. Això pot ser perquè, com s'analitza en [l'apartat 3.1](#), sols vora un 20% de la població continua sent practicant catòlica. D'altra banda, es reafirma que l'Església catòlica ja no influeix en la ciutadania espanyola perquè, mentre que existeix un partit polític cristià, Unió del Centre i la Democràcia Cristiana, rep una quantitat tan insignificant de vots que ni tan sols apareix en la imatge dels resultats electorals. Així doncs, podem afirmar que si la desigualtat de gènere persisteix a Espanya, no és perquè el govern sigui presidit per un partit afí a la institució catòlica, ja que el vigent fins i tot l'ataca.

Cal destacar, però, que els partits elegits a Suècia i Espanya coincideixen amb el grau de progressistes que són les branques cristianes del país. A Suècia s'escull un partit que lluita completament per la igualtat de gènere, com ho fa l'Església protestant; a Espanya s'escull un partit que, en part, defensa la igualtat social, com ho fa l'Església catòlica. Per tal que la comparativa entre el partit governant i la branca cristiana del país quedi conclosa, cal comprovar si el partit guanyador a Grècia és, igual que l'Església ortodoxa, ideològicament conservador i sexista.

5.3 GRÈCIA

Imatge 47. Resultat de les eleccions generals de Grècia (2022).

Finalment, analitzant les últimes eleccions generals de Grècia (2019), es mostra la victòria del partit Nova Democràcia obtenint 158 escons dels 300 totals; triomfa per majoria absoluta. El partit de centredreta és completament conservador i no contempla el progrés per la igualtat de gènere. Mentre que reconeix que hi ha col·lectius discriminats, mai fa referència al col·lectiu femení ni publica cap proposta per millorar tals conflictes socials. De fet, en la seva pàgina web, ni tan sols hi ha un apartat referent al progrés en la igualtat social ni es contemplen notícies que refereixin a la situació del sexe femení a Grècia. Generalment, la informació que el partit ofereix sobre la seva ideologia és mínima, doncs a part fer ressò sobre les aparicions públiques dels representants, tampoc esmenta la seva posició envers el rol de l'Església ortodoxa al país. Tanmateix, pel què publica la premsa grega sobre el partit i els seus representants, queda clar que Nova Democràcia és fidel a la tradició i segueix el model patriarcal com l'Església ortodoxa, puix mai cap dona n'ha estat la presidenta i gairebé no hi ha membres del sexe femení al partit¹²².

En segona posició es troba Syriza¹²³, un partit d'esquerra democràtica liberal que representa uns valors contraris al partit anterior. Crea una Aliança Progressista

¹²² ND (2022). [Ideologia \(nd.gr\)](#) [consulta: 12 d'octubre de 2022]. Anàlisi a l'annex.

¹²³ SYRIZA (2022). [Coalició SYRIZA de l'Esquerra Radical](#). [consulta: 12 d'octubre de 2022]. Anàlisi a l'annex.

Estat i Església

per la Violència de Gènere i proposa crear una associació de partits polítics d'esquerra dins la Unió Europea, ja que considera que aquests representen millor el feminisme, la democràcia i el canvi social necessari en les nostres societats. Desenvolupa diferents polítiques feministes, com ara la protecció de les joves amb policia antidisturbis davant les universitats en horari nocturn, moment en què més freqüenten les festes i els problemes de violència masclista. També denuncia públicament els feminicidis i als seus culpables, dedicant un apartat específic de la seva pàgina web a les notícies sobre agressions sexistes i discriminacions per motius de gènere. Mentre que no esmenta el paper que creu que ha d'ocupar l'Església ortodoxa en societat, defensa la llibertat total de culte i exigeix respecte davant diferents cultures, religions i ideologies.

Imatge 48. Cartell de Syriza contra els feminicidis (2022).

Igual que Suècia i Espanya, Grècia compta amb un partit religiós, Solució Grega¹²⁴. Segueix l'ideal de l'Església ortodoxa, a qui garanteix tot el seu suport, sent així d'extrema dreta. Defensa el conservadorisme en tots els àmbits, però sobretot en afers religiosos i socials. No contempla canvis en l'estructura social ni familiar, així que defensa el model de família patriarcal i no està d'acord amb l'emancipació femenina. De fet, no accepta cap ideologia contrària a l'ortodoxa tradicional o l'entrada de noves cultures al país, com es mostra en la seva política antiimmigració o els articles en contra de les famílies LGTBIQ+, a les quals considera "incompletes i desestructurades". Considera que s'ha d'impartir l'assignatura de religió als centres educatius, els quals haurien de ser públics i gratuïts per facilitar l'extensió de la influència del cristianisme ortodox entre els infants.

Amb l'anterior anàlisi dels partits polítics grecs es conclou la comparativa entre el grau de progressisme defensat pel partit governant i la branca cristiana del país, doncs queda reflectit que el partit guanyador a Grècia és, igual que l'Església ortodoxa, ideològicament el més conservador i sexista. De fet, la victòria per majoria absoluta de Nova Democràcia no resulta sorprenent perquè, com mostra

¹²⁴SOLUCIÓ GREGA (2022). <https://elliniki-lisi.gr/dimiourgia-oikogeneias-apo-loxiki-apaitisi>. [consulta: 13 d'octubre de 2022].

Estat i Església

l'anàlisi de [l'apartat 3.3](#), vora un 90% de la població grega es manté fidel al cristianisme ortodox. Amb tal poder d'influència de l'Església ortodoxa sobre la població, és conseqüent que s'esculli un partit polític amb una mateixa ideologia que tal institució religiosa; sexista i partidària del sistema patriarcal. Així doncs, en comparació a Espanya o Suècia, Grècia segueix més influenciada per la ideologia cristiana, fet que també explica el major suport que rep el partit polític religiós en aquesta localitat en comparació als altres dos països occidentals.

Tanmateix, la segona posició ocupada per Syriza indica que l'ànim progressista augmenta entre la ciutadania i que, per tant, el conservadorisme propi de l'Església ortodoxa perd poder. Així doncs, es pot afirmar que, progressivament, l'actual població dels tres estats es desvincula del pensament cristià que preval a cada país.

CONCLUSIONS

Finalitzada la recerca, es poden afirmar i desmentir factors de la hipòtesi inicial. Per una part, es constata que el cristianisme no és l'origen ni pretén impulsar la desigualtat de gènere a occident, però la institució eclesiàstica que guiarà tal religió es forma en el context d'una societat patriarcal i fomenta una jerarquia que obvia el potencial intel·lectual de la dona. Mentre que l'ideal cristià originari de Jesús promou llibertat i igualtat, la mala interpretació dels textos bíblics per part de l'Església impulsa dos imaginaris socials que marcaran, per mitjà d'arguments biològics i morals, un paper secundari per la dona que limitarà el seu poder i autoritat en qualsevol àmbit extern a les parets de la llar. Tampoc és cert que el cristianisme sigui incompatible amb la igualtat de gènere, com s'exposa en l'estudi de les diferències entre catolicisme, protestantisme i ortodòxia. La investigació mostra que dins una mateixa religió es poden forjar opinions molt diverses respecte al rol de la figura femenina, des de les radicalment sexistes fins a altres de reivindicatives i partidàries d'un sistema igualitari. Per consegüent, no es pot culpar a tot el col·lectiu eclesiàstic de fomentar la desigualtat de gènere, puix que certs individus es posicionen a favor del feminisme i lluiten per garantir la igualtat.

Tanmateix, podem concloure que l'Església catòlica, com a institució, ha estat un dels factors principals per incrementar la desigualtat de gènere en les antigues societats, fet que ha perdurat fins a l'actualitat. A través de l'estudi de la relació entre l'Estat i l'Església es comprova que l'organització es posiciona en contra del progrés pels drets femenins i difón, principalment per mitjà de l'adoctrinament escolar, els ideals que fonamenten un règim masclista. L'anàlisi comparativa dels països occidentals reafirma que tal relació entre Església i Estat és directe, tot i que minva amb el pas del temps. Mentre que continuen sent elegits els partits polítics que més s'adeqüen als valors de la institució cristiana predominant al país, altres d'ideologies oposades esdevenen més populars entre la població. Així doncs, pel que fa a la forma de govern, es dedueix que el règim democràtic és el que més afavoreix al col·lectiu femení i l'elecció dels partits polítics progressistes és vital per assolir canvis en la legislació que afavoreixin els drets de les dones.

Estat i Església

Actualment, en la societat occidental afloren múltiples moviments socials que lluiten per un sistema més just i igualitari i donen suport a la desvinculació dels estats de l'Església. Tanmateix, les noves demandes socials motiven a la mateixa organització a prendre més mesures partidàries de la igualtat de gènere, recuperant el missatge cristià original. No obstant això, la gran jerarquia establerta en l'organització impedeix assolir canvis significatius, puix els alts càrrecs ocupats pel sexe masculí desaproven l'avortament o el divorci i mantenen els imaginaris socials basats en personatges històrics femenins. Així doncs, encara queda molt camí per recórrer per eliminar el masclisme de l'Església cristiana, però més encara de la societat occidental.

No obstant això, el treball permet apreciar noves perspectives de l'estudi de gènere, com és el vincle entre els resultats electorals i la influència històrica del cristianisme al país. Cal destacar, doncs, que encara hi ha moltes línies d'investigació obertes que deriven d'aquest treball i una major profundització en aquestes permetria reunir més informació necessària per erradicar la desigualtat de gènere. Es podria indagar en el vessant més feminista de l'Església i cercar mecanismes per potenciar la seva extensió dins l'organització o bé cercar quins incentius motivarien als partits polítics a mobilitzar-se més activament a favor del feminisme. En l'àmbit antropològic, fins i tot seria interessant estudiar els motius que condueixen als ciutadans a donar suport al cristianisme; especialment el perquè hi continuen havent dones fidels a organitzacions tan sexistes com l'Església ortodoxa. A nivell històric, es podria ampliar la recerca dels mitjans emprats per difondre l'ideal masclista cristià, indagant més profundament en les evidències textuals, els discursos litúrgics o les obres pictòriques exposades als temples sagrats.

Així doncs, conclosa la redacció del treball, sols queda sumar-se a aquesta lluita pel bé social i actuar amb el fi d'abolir el sistema patriarcal. La recerca i el discurs són necessaris, però ni la tinta ni la paraula tenen prou poder per transformar la tendència masclista mil·lenària que persisteix a occident; la responsabilitat recau en tots nosaltres i com abans actuem, abans farem d'aquest món un lloc millor i més just per a tots nosaltres i per a les futures generacions.

BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA

- ADOLFO ABRIL, Valverde J.A. *Las españolas en secreto, comportamiento sexual de la mujer en España*. Barcelona: Rústica Editorial, 1975.
- AGUADA, Ana et al. *Feminismos y antifeminismos. Culturas políticas e identidades de género en la España del S.XX*. València: Universitat de València, 2011.
- ALARCÓN Y MELÉNDEZ, Julio. *Un feminismo aceptable*. Madrid: Razón y Fe, 1908.
- Alonso Seoane, M.J. (2019). "Género y religión. A la búsqueda de un modelo de análisis" dins *Aposta. Revista de Ciencias Sociales*, 82, 11.04.2019, 124-137.
- MOS, D.: «La república de las librepensadoras (1890-1914): laicismo, emancipismo, anticlericalismo», *Ayer*, 60 (2005), pp. 45-74.
- ANUARIO ESTADÍSTICO DE MADRID*, INE. Extret de *Historia de las mujeres en España. Siglo XX*.
- BARD, Christine. *Mon genre d'histoire*. París: Presses Universitaires de France, 2021. pp. 25-29.
- BERLANGA FERNÁNDEZ, Miguel Ángel. "El uso del folklore en la Sección Femenina de la Falange: el caso de Granada", dins *Dos décadas de cultura artística en el franquismo (1936-1956)*. vol 2, ed. Ignacio Luís Hetares.
- BERNABÉ, Carmen; ESTÉVEZ, Elisa; ALFARO, Virginia; RODRÍGUEZ, Victoria Eugenia; PEDREGAL, Amparo; MARTÍNEZ, Clelia; SENÉS, Gema; PITARCH, Pau i CLÚA, Isabel (2006). *Las hijas de Eva: Historia, tradición y simbología*. Málaga: Centro de Ediciones de la Diputación de Málaga (CEDMA), 2006.
- BERZAL DE LA ROSA, Enrique. "Católicos en la lucha antifranquista. Militancia sindical y política", dins *Historia del presente*, 2007, p. 13.
- BORDIEU, Pierre. *La dominación masculina*. Barcelona: Editorial Anagrama, 2012.
- BURKETT, Delbert. *An Introduction to the New Testament and the Origins of Christianity*. Cambridge: University Press, Cambridge, 2002.
- CASANOVA, Julián. *La Iglesia de Franco*. Madrid: Temas de Hoy (2001).
- CASTILLO, Antonio; CASTILLERO, Elizabet. "Las relaciones Iglesia-Estado durante el régimen franquista. Estudio de su evolución histórica reflejada en la

celebración de actos oficiales." *Historia y Comunicación Social*, vol. 24, no. 1, Gener-Juny.

CASANOVA, Julián. *La Iglesia de Franco*. Madrid: Temas de Hoy (2001).

CASERO, Estrella. *La España que bailó con Franco: coros y danzas de la Sección Femenina*. Madrid: Nuevas Estructuras, 2000.

DE BEAUVOIR, Simone. *The Second Sex*. Barcelona: Debolsillo, 2019.

FRANCÉS DÍEZ, Montserrat. *Montserrat Roig: feminisme, memòria i testimoni*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2012.

GALLEGO MÉNDEZ, Teresa. *Mujer, falange y franquismo*. Madrid: Taurus, 1983.

GÓMEZ, Rafael. *El franquismo y la Iglesia*. Madrid: Rialp (1986).

GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *La España de Primo de Rivera*. Madrid: Alianza, 2005.

GONZÁLEZ CUEVAS, P. C. *Acción Española. Teología política y nacionalismo autoritario en España (1913-1936)*. Madrid: Tecnos, 1998.

INOGÉS SANZ, María Cristina. *Beguinas. Memoria herida*. Madrid: P.P.C Editorial, 2021.

JAUREGUI, José Antonio. "Exégesis Feminista. A propósito De Una Obra Reciente". Dins *Estudios Eclesiásticos. Revista de investigación e información teológica y canónica*, 70, no. 272.

La Biblia (ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA). Barcelona: Editorial Claret, 2011.

MARTÍNEZ, Ana. "Pilar Primo de Rivera, pionera del fascismo", dins *EIDiario.es*, 20.09.2019, p.3.

MARTÍNEZ DEL FRESNO, Beatriz. "Realidades y máscaras en la música de la posguerra" dins *Dos décadas de cultura artística en el franquismo (1936-1956)*. vol 2, ed. Ignacio Luís Hetares *et al.* p.31 - 82.

MCKNIGHT, Scot. "Women's Ordination Begins in Genesis 1-3", dins *Christianity Today*, 11.01.2021.

MONTERO, Feliciano. *La Iglesia y el catolicismo en el final del franquismo. El "despegue" de la Iglesia en la pretransición 1960-1975*. Madrid: Ediciones Eneida (2006).

MORALES, M. P. *Mujeres. Orientación femenina*. Madrid: Editora Nacional (1942).

NAVARRO, Mercedes; ALEIXANDRE, Dolores; RUIZ, Demetria; CALDUCH, Nuria; VEGA, Irene; BERNABÉ, Carmen i DE MIGUEL, Pilar. *Y vosotras, ¿Quién decís que soy yo?*. Bilbao: Editorial Desclee de Brouwer, S.A, 2000.

NICOLÁS MARÍN, Encarna. *La libertad encadenada. España en la dictadura franquista 1939-1975*. Madrid: Alianza (2005). P. 149.

NUSSBAUM, Martha. *Woman and human development*. Barcelona: Herder Editorial, 2002.

NÚÑEZ RIVERO, Cayetano. *La Iglesia y la Política española 1931-1978: La Segunda República y franquismo*. Madrid: Editorial Dykinson, S.L, 1900.

OTERO, Luís. *La española cuando besa*. Barcelona: Plaza & Janés, 1999.

ORTEGA LÓPEZ, Teresa María. "Conservadurismo, catolicismo y antifeminismo: la mujer en los discursos del autoritarismo y el fascismo" (1914-1936), dins *Ayer*. (2008), p 53-83.

PASTORINO, Miguel. "Maria Magdalena", dins *Aleteia*, 22.07.2020.

PAYNE, Stanley G. *El franquismo, primera parte*. Barcelona: Arlanza, 2021.

PLA Y DENIEL, E. *Las dos ciudades: Carta pastoral a los diocesanos de Salamanca (30-9-1936), tomo II*. Madrid: Ediciones Acción Católica Española (1949) pp. 95-142.

RAMBLA, Xavier; MORA, Enrico; MORENO, Sara; PARELLA, Sònia; TARABINI, Aina; VERGER, Antoni "Els temes convencionals: classes, gèneres i edats". Dins: RAMBLA, Xavier. *Les Fractures de l'Estructura Social*. Cerdanyola del Vallès: Servei de Publicacions UAB (punt 2).

PALMISANO, Stefania. (2013). Esperienza religiosa, Mission e Organizzazione. Lo studio di un campo emergente". *Studi organizzativi*. núm 2, pp. 62-87.

P. BROWN, *The Body and Society. Men, Women and Sexual Renunciation*. Cristianity, New York, 1988, p. 22.

PÉREZ GARZÓN, Juan. *História del feminismo*. Madrid: Libros de la Catarata, 2018.

PERROT, M.: «Prefacio», en BARD, Ch. (ed.): Un siglo de antifeminismo, op. cit., p. 12.

SCANLON, G. M. *La polémica feminista en la España contemporánea (1868-1974)*. Madrid: Akal, 1986.

SECCIÓN FEMENINA, F.E.T i J.O.N.S. *Manual de economía doméstica*. Madrid: Cartoné editorial (1961).

SHOULER, Ken. *The Everything World's Religions Book*. Boston: Adams Media, 2010.

SINAI PUBLISHING. *La Biblia hebreo-español*. Israel: Editorial Sinai, 2019.

URÍA, J.: *La España liberal (1868-1917)*. Cultura y vida cotidiana, Madrid, Síntesis, 2008, pp. 116-150.

VITA. "História de la Reproducción asistida" dins *Medicina reproductiva*, 13.11.2014.

WEBER, Max. *Sociología del poder*. Madrid: Alianza Editorial, 2012.

WHELAN, E. J. *El cáncer del divorcio*. Madrid: Razón y Fe, 1922. pp. 409-420.

ABC (2022). *PSOE y Podemos son los partidos que mas atacan a la libertad religiosa*. <[PSOE y Podemos son los partidos que más atacan la libertad religiosa \(abc.es\)](https://www.abc.es/psoe-y-podemos-son-los-partidos-que-mas-atacan-la-libertad-religiosa)> [consulta: 9 d'octubre de 2022].

ÁLVAREZ, Ramon (2021). El encendido debate por el voto femenino entre Clara Campoamor y Victoria Kent. *La Vanguardia*. <<https://www.lavanguardia.com/historiayvida/historia-contemporanea/20210305/6263776/encendido-debate-voto-femenino-clara-campoamor-victoria-kent-republica-feminismo-igualdad.html>> [consulta: 12 d'agost de 2022].

BELTRÁN, Pedro (2014). Emperador Romano Teodosio. <[El Emperador Romano Teodosio](#)> [consulta: 28 de juliol de 2022].

BLANCO, Patricia (2018). *Maria Magdalena, una dona adinerada*. <[Maria Magdalena era una dona adinerada | EL PAÍS \(elpais.com\)](#)> [consulta: 15 de juny de 2022].

BOTINAS, Elena; CABALEIRO, Júlia (2008). *Les beguines: llibertat en relació*. <<http://www.ub.edu/duoda/diferencia/html/ca/secundario1.html>> [consulta: 11 de maig de 2022].

BLB, (2022). *Purificació de la dona després del part* <[Levítico 12 – La purificación de la mujer después del parto by David Guzik \(blueletterbible.org\)](#)>.

CAMPOS POSADA, Ainhoa (2019). *Sufragistas: La lucha por el voto femenino*. *National Geographic*. <https://historia.nationalgeographic.com.es/a/sufragistas-lucha-por-voto-femenino_12299> [consulta: 12 d'agost de 2022].

- CATALUNYA VANGUARDISTA (2018). *Cisma de Oriente y Occidente*. <[Cisma de Oriente y Occidente - Catalunya Vanguardista](#)> [consulta: 12 de maig de 2022].
- CIS(2022). *Religiosidad y frecuencia de asistencia a oficios religiosos de la persona entrevistada*. <https://www.cis.es/cis/opencm/ES/1_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=14634> [consulta: 28 de juny de 2022].
- CHÁVEZ, Annalié; DEL RISCO VELOZ, Diana; GONZÁLEZ, Lilibet; et al (2004). *La familia en el pensamiento sociológico del siglo XIX y XX*. <[La Familia en El Pensamiento Sociológico | PDF | marxismo | Karl Marx \(scribd.com\)](#)> [consulta: 18 d'agost de 2022].
- DATOS MACRO (2022). *Desempleo de Suecia*. <[Desempleo de Suecia 2022 | Datosmacro.com \(expansion.com\)](#)> [consulta: 10 de setembre de 2022].
- DATOS MACRO (2022). *Desempleo de España*. <[Desempleo de España 2022 | Datosmacro.com \(expansion.com\)](#)> [consulta: 10 de setembre de 2022].
- DATOS MACRO (2022). *Desempleo de Grecia*. <[Desempleo de Grecia 2022 | Datosmacro.com \(expansion.com\)](#)> [consulta: 10 de setembre de 2022].
- DEXEUS (2022). *Dolor y analgesia en el parto*. <[Dolor y analgesia en el parto | Dexeus Mujer](#)> [Consulta: 3 de setembre de 2022].
- DW (2022). *El asombroso ascenso de la extrema derecha en Suecia*. <[El asombroso ascenso de la extrema derecha en Suecia | Europa | DW | 13.09.2022](#)> [consulta: 8 d'octubre de 2022].
- ECURED (2021). *Cristianismo ortodoxo*. <[Cristianismo Ortodoxo - EcuRed](#)> [consulta: 2 de juliol de 2022].
- EMBAIXADA D'ALEMANYA (2022). *Religión en Alemania*. <[Religión en Alemania - Embajada de Alemania](#)> [consulta: 14 de maig de 2022].
- FINE ART AMERICA (2022). *God the Father Tapestry*. <[God the Father Tapestry for Sale by Cima da Conegliano \(fineartamerica.com\)](#)> ^ [consulta: 30 de març de 2022]
- GOMÁRIZ MORAGA, Enrique (1992). *Los estudios de género y sus fuentes epistemológicas: periodización y perspectivas*. <[Gomáriz, E. - Los Estudios de Género y Sus Fuentes Epistemológicas | PDF \(scribd.com\)](#)> [consulta: 18 d'agost de 2022].

GOTQUESTIONS MINISTRI (2022). *El Espíritu Santo*. <<https://www.gotquestions.org/Espanol/genero-Espiritu.html>> [consulta: 8 de juny de 2022].

G.M, Abel (2020). Condenado por desorden público. *National Geographic*. <[¿Por qué fue ejecutado Jesús de Nazaret? \(nationalgeographic.com.es\)](https://www.nationalgeographic.com.es)> [consulta: 28 de juliol de 2022].

KRÄMER, Klaus (2017). *Lo que divide a católicos y protestantes*. <[Lo que divide a católicos y protestantes | Historia | DW | 10.04.2017](https://www.dw.com)> [consulta: 1 de juliol de 2022].

LA SILLA ROTA (2022). *El mito de Maria Magdalena*. <[El mito de que era prostituta \(lasillarota.com\)](https://www.lasillarota.com)> [consulta: 15 de juny de 2022].

L'OSSERVATORE ROMANO (2017). *Ortodoxia*. <[5BQIX_DCM_nov_VN.pdf \(vidanuevadigital.com\)](https://www.vidanuevadigital.com)> [consulta: 2 de juliol de 2022].

MARCOS SÁNCHEZ, Mar (2006). *El Lugar de la Mujer en el Cristianismo: Uso y Abuso de la Historia Antigua en un Debate Contemporáneo*. <[El lugar de las mujeres en el Cristianismo: uso y abuso de la Historia Antigua en un debate contemporáneo \(usal.es\)](https://www.usal.es)> [consulta: 13 d'abril de 2022].

MARTÍNEZ CUESTA, F (2017). Maternidad y primer Franquismo. *Revista de Comunicación y Salud*, vol. 7, 151-172. <<http://revistadecomunicacionysalud.org/index.php/rcys/article/view/131>> [consulta: 10 d'agost de 2022].

MÁRQUEZ, Carmen. *Lutero y el inicio de la Reforma Protestante*. <[Lutero y el inicio de la Reforma Protestante.pdf \(unican.es\)](https://www.unican.es)> [consulta: 18 d'abril de 2022].

MONTAGUT, Eduardo. Los Pactos de Madrid de 1953. *Nueva tribuna*. <<https://www.nuevatribuna.es/articulo/historia/pactos-madrid-1953/20161118141417133910.html>> [consulta: 5 d'agost de 2022].

MORENO, Victor; RAMÍREZ, María; DE LA OLIVA, Cristian. *Biografía de Lista de Papas*. <<https://www.buscabiografias.com/biografia/verDetalle/10015/Lista%20de%20Papas>> [consulta: 11 de maig de 2022].

MUNDOCULTO(2014). *Pre-Adamitas*. <[Pre-Adamitas: raza extraterrestre – Mundo oculto](https://www.mundoculto.com)> [consulta: 11 d'abril de 2022].

NAVARRO, Manuel (2022). *Subvenciones a entidades religiosas*. <[subvenciones a entidades religiosas](https://www.subvencionesaentidadesreligiosas.com)> [consulta: 14 de maig de 2022].

ORTIZ ERAS, Manuel (2006). *Mujer y dictadura franquista. Aposta. Revista de Ciencias Sociales.*

<<https://mail.google.com/mail/u/0/#search/sexual/FMfcgzGpHHMVFdHhbskhHJrxWcjJCsnK?projector=1&messagePartId=0.1>> [consulta: 9 d'agost de 2022].

PÁRRAGA, Carmen (2011). Educación durante el franquismo. *Temas para la educación.* <<https://www.feandalucia.ccoo.es/docu/p5sd7543.pdf>> [consulta: 10 d'agost de 2022].

PALMISANO, Stefania. (2013). Esperienza religiosa, Mission e Organizzazione. Lo studio di un campo emergente". *Studi organizzativi.* núm 2, pp. 62-87 <<https://doi.org/10.3280/SO2013-002003>> [consulta: 9 de maig de 2022].

PASHUTA, Olga (2020). *Suecia, la religión.* <[Suecia: la religión](#)> [consulta: 12 de maig de 2022].

PEIRÓ, Rosario (2022). *El bando sublevado.* <<https://www.museoreinasofia.es/coleccion/proyectos-investigacion/mujeres-guerra-civil-espanola/mujer-primer-fascismo>> [consulta: 10 d'agost de 2022].

PÉREZ, Mariana (2021). *Definición del catolicismo.* <<https://conceptodefinicion.de/catolicismo/>> [consulta: 15 d'abril de 2022].

PEW RESEARCH CENTER. *Religious affiliation in central and eastern Europe.* <[Religious affiliation in central and eastern Europe | Pew Research Center](#)> [consulta: 2 de juliol de 2022].

PIQUÉ, Elisabetta (2022). Abusos: el papa Francisco cambió la estructura interna de la Congregación para la Doctrina de la Fe. *La Nacion.* <[Abusos: el papa Francisco cambió la estructura interna de la Congregación para la Doctrina de la Fe \(yahoo.com\)](#)> [consulta: 13 d'abril de 2022].

PSOE (2022). [Partido Socialista Obrero Español | PSOE.](#)

PSOE (2022). *Manifiesto con motivo del Día Internacional de la Eliminación de la Violencia contra la Mujer.* <[Manifiesto PSOE 25N VIOLENCIA GENERO 2020 ok](#)> [consulta: 9 d'octubre de 2022].

PSOE (2022). *Manifiesto igualdad salarial.* <[0222- manifiesto- igualdad-salarial \(psoe.es\)](#)> [consulta: 9 d'octubre de 2022].

PSOE (2022). *Manifiesto 8 de marzo.* <[ok-Manifiesto 8 DE MARZO 2022 \(psoe.es\)](#)> [consulta: 9 d'octubre de 2022].

PSOE (2022). *Ley de Salud Sexual y Reproductiva e Interrupción Voluntaria del Embarazo.* <[El Grupo Socialista defiende la libertad de las mujeres para abortar](#)>

- [frente a una derecha que pretende “tutelarlas y negarles sus derechos” \(psoe.es\)>](#)
[consulta: 9 d'octubre de 2022].
- PP (2022). *Marta González: “El TC no se ha pronunciado sobre el recurso interpuesto a la ley de 2010 (...) <[2022.10.06 titulares gpp - marta gonzalez - aborto.pdf](#)>* [consulta: 9 d'octubre de 2022].
- RD AGENCIAS (2020). *Suecia cuenta con más mujeres sacerdotes que hombres. <[Suecia cuenta con más mujeres sacerdotes que hombres \(religiondigital.org\)](#)>*
[consulta: 1 de juliol de 2022].
- RELIGIONS FOR PEACE (2020). *H.E. Archbishop Dr. Antje Jackelén. <[H.E. Archbishop Dr. Antje Jackelen – Religions for Peace \(rfp.org\)](#)>* [consulta: 1 de juliol de 2022].
- RIVAS TORRES, Mercè (2014). *Las mujeres judías, divididas entre el éxito y la sumisión. El País. <[Las mujeres judías, divididas entre el éxito y la sumisión | Mujeres | EL PAÍS \(elpais.com\)](#)>* [consulta: 1 de juliol de 2022].
- ROCHE, Arthur. *Apostolorum apostola. <[articulo-roche-maddalena_sp.pdf \(vatican.va\)](#)>* [consulta: 16 de juny de 2022].
- RODERO, Pablo (2021). *El desafío del catolicismo español. <<https://www.20minutos.es/especiales/desafio-catolicismo-espanol/>>* [consulta: 28 de juny de 2022]
- SEVILLANO, Helena (2016). *A qué destina la Iglesia católica nuestro impuesto de la renta. El País <https://elpais.com/politica/2016/03/11/actualidad/1457723749_058930.html>*
[consulta: 28 de juny de 2022].
- STATISTA (2022). *Brecha de género: nivel de igualdad en los países de la UE 2021. <[Brecha de género: nivel de igualdad en los países de la UE en 2021 | Statista](#)>* [consulta: 16 d'agost de 2022].
- STATISTICS SWEDEN (2022). *Religion participants by age and subject. Year 2019. <[Search \(scb.se\)](#)>*[consulta: 4 de setembre de 2022].
- TAPIA, Carlos (2022). *Papa Francisco promulga nueva Constitución que reforma estructura de la Iglesia. La Verdad. <[Papa Francisco promulga nueva Constitución que reforma estructura de la Iglesia \(laverdadnoticias.com\)](#)>* [consulta: 13 d'abril de 2022].

TUR, Clara; POMÉS, Maria (2008). *El model de dona del franquisme*. <<https://blocs.xtec.cat/mariaclara/>> [consulta: 11 d'agost de 2022].

VATICAN NEWS (2021). *First woman appointed Secretary of Vatican Biblical Commission*. <[First woman appointed Secretary of Vatican Biblical Commission - Vatican News](#)> [consulta: 13 d'abril de 2022].

WORKMETER (2022). *La conciliación laboral en España y otros países europeos*. <[La conciliación laboral en España vs otros países europeos - WorkMeter](#)> [consulta: 10 de setembre de 2022].

YEGÓROV, Oleg (2019). *¿Por qué las mujeres ortodoxas se cubren la cabeza en la iglesia?*. <[¿Por qué las mujeres ortodoxas se cubren la cabeza en la iglesia? - Russia Beyond ES \(rbth.com\)](#)> [consulta: 14 de maig de 2022].

ANNEX 1

(Recull de les informacions referenciades al llarg del desenvolupament del cos del treball.)

Referència 13: Classificació de les característiques segons Palmisano de les religions ascètiques i místiques.

	Misión	Objetivo de la organización	Dimensión	Autoridad	Empeño de los miembros e identificación	
Ascética	Transformativa	Orientada a la acción	Estabilidad "comunidad de vida"	Concentrada	Tiempo completo	Con la comunidad
Mística	Contemplativa	Orientada a la experiencia	Intermitencia "comunidad de alianza"	Difusa	Tiempo parcial	Más que comunidad

Referència 76: Recull dels articles rellevants de la Llei de llibertat religiosa de 1967, extret de BOE.es, per comprendre la desvinculació entre l'Església i Franco a finals de la dictadura.

ARTICLE PRIMER: U. L'Estat Espanyol reconeix el dret a la llibertat religiosa fundat en la dignitat de la persona humana i assegura a aquesta, amb la protecció necessària, la immunitat de tota coacció en l'exercici legítim de tal dret.

ARTICLE SISÈ: U. (...) S'autoritzarà el matrimoni civil quan cap dels implicats practiqui la reliió catòlica, sense perjudici dels ritus o cerimònies pròpies de les diverses confessions no catòliques (...).

ARTICLE VINT I DOSÈ: Les Associacions no catòliques tenen el dret a establir els llocs de culte i més Centres que siguin necessaris pel servei i la formació religiosa dels membres de la confessió respectiva (...)

ARTICLE VINT I NOUÈ: Les associacions confessionals no catòliques podran establir (...) Centres per l'ensenyament dels seus membres (...).

Referència 77: Taula representativa del desenvolupament de la relació i presència de l'Església als actes de l'Estat espanyol de 1939 a 1975.

PERÍODE	Relacions Església-Estat	Presència Església als actes oficials
1939-1954	<ul style="list-style-type: none"> • Col·laboració mútua i cerca d'objectius similars. • L'Església dóna suport als bàndols no republicans i justifica la Guerra Civil. • L'Església és un pilar fundamental de l'Estat (junt amb la Falange i l'Exèrcit). 	<ul style="list-style-type: none"> • Autoritats religioses ocupen llocs pròxims al Cap d'Estat i de presidència. • Els membres de la jerarquia eclesiàstica acudeixen als actes culturals, religiosos i altres d'oficials (Ex: actes acadèmics).
1955-1964	<ul style="list-style-type: none"> • Fort vincle fins la celebració del Concili Vaticà II (1962-1965). 	<ul style="list-style-type: none"> • Autoritats religioses segueixen formant part de la presidència, però més allunyats del Cap d'Estat. • Els membres de la jerarquia eclesiàstica acudeixen als actes culturals, religiosos i altres d'oficials (Ex: actes acadèmics).
1965-1975	<ul style="list-style-type: none"> • Separació progressiva, creix la tensió. • Tensions dins l'Església catòlica (pro reconciliació vs pro separació). 	<ul style="list-style-type: none"> • Els membres de la jerarquia eclesiàstica sols acudeixen als actes religiosos, deixen de participar en la resta.

Referència 78: Nòmina de Francisco Franco a 1947. L'apartat "Indemnización familiar" fa referència a la remuneració obtinguda pel nombre de fills, en aquest cas una filla. No s'ha pogut extreure la informació respecte què cobra la resta d'homes per cada fill, però en el cas del General suposa un ingrés afegit de 300 pessetes per infant.

CASA MILITAR
DE S. E. EL JEFE DEL ESTADO Y
GENERALISIMO DE LOS EJERCITOS

PAGADURIA

Capitán General y Generalísimo de los Ejércitos
Excmo. Sr. D. Francisco Franco Bahamonde

A B O N O S	Pesetas	Cts.
Sueldo.....	31.500	00
Trienios.....	17.100	00
Complemento Dedicación Esp.	21.781	00
Laureada de San Fernando.....	15.750	00
Dos Medallas Militares.....	12.600	00
Gran Cruz S. Hermenegildo	1.667	00
Representación	12.700	00
Indemnización Familiar	300	00
Masita Vestuario	360	00

Referència 83: Pàgines de “Guía para la buena esposa”.

¡Luce hermosa!

Descansa 5 minutos antes de su llegada para que te encuentre fresca y reluciente.

Retoca tu maquillaje, ponte un listón en el cabello y luce lo mejor posible para él. Recuerda que ha tenido un día duro y sólo ha tratado con compañeros de trabajo.

3 Se dulce e interesante

Su aburrido día de trabajo quizá necesite mejorar. Tú debes hacer todo lo posible por hacerlo.

Una de tus obligaciones es distraerlo.

Arregla tu casa cuatro

Debe lucir impecable

Haz una última ronda por las principales áreas de la casa, justo antes de que tu marido llegue. Levanta libros de escuela, juguetes, etc. Y limpia con un plumero las mesas.

5 *Hazlo sentir en el paraíso*

Durante los meses más fríos del año debes preparar la chimenea antes de su llegada. Tu marido sentirá que ha llegado a un paraíso de descanso y orden, esto te levantará el ánimo a ti también.

Después de todo, **cuidar de su comodidad te brindará una enorme satisfacción personal.**

6 **Prepara a los niños**

Cepíllales el cabello, lava sus manos y cámbiales la ropa en caso de ser necesario. **Son sus pequeños tesoros y él los querrá ver relucientes.**

tómalo unos minutos para arreglar a los niños

7 **Minimiza el ruido**

A la hora de su llegada apaga lavadora, secadora y aspiradora e intenta que los niños estén callados.

Piensa en todo el ruido que él ha tenido que soportar durante su pesado día de oficina.

8 Procura verte feliz

Regálale una gran sonrisa y muestra sinceridad en tu deseo de complacerlo.

Tu felicidad es la recompensa por su esfuerzo diario.

9 Escúchalo

Puede que tengas una docena de cosas importantes que decirle, pero a su llegada no es el mejor momento para hablarlas.

Déjalo hablar antes, recuerda que sus temas son más importantes que los tuyos.

10 Ponte en sus zapatos

No te quejes si llega tarde, si va a divertirse sin ti o si no llega en toda la noche. Trata de entender su mundo de compromisos.

Trata de entender su mundo de presión y compromisos, y su verdadera necesidad de estar relajado en casa.

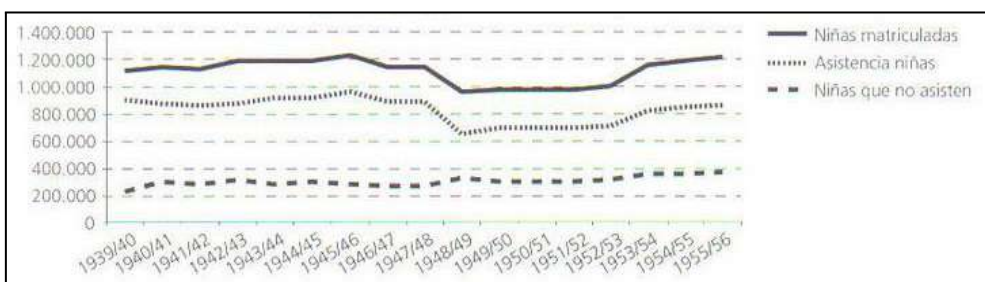

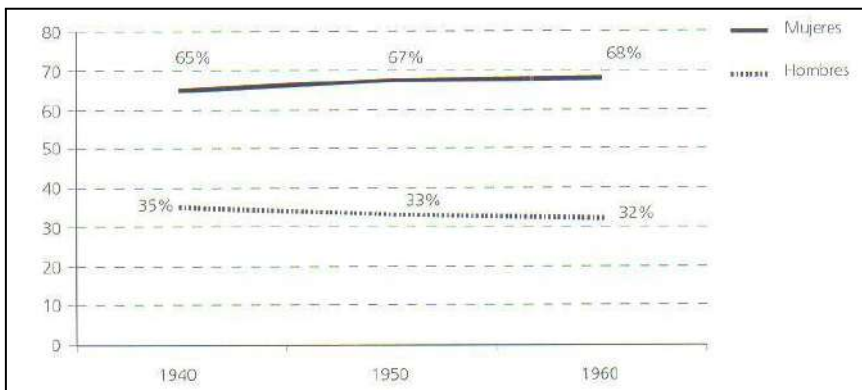

Referència 84: Balls i cançons practicats a Coros y Danzas que reflecteixen la ideologia nacionalcatòlica que s'imposa des de Sección Femenina a les dones. [Ball 1 Coros y Danzas](#); [Ball 2 Coros y Danzas](#); [Ball 3 Coros y Danzas](#).

Referència 92: Matrícula i assistència de les nenes d'educació elemental de 1939 a 1956.

Referència 94: Evolució del percentatge d'analfabetisme d'homes i dones (1940-1960).

Referència 96: Discurs de Clara Campoamor dirigit als diputats i a Victoria Kent a les Corts a 1 d'octubre de 1931.

“Respecto a la serie de afirmaciones que se han hecho esta tarde contra el voto de la mujer, he de decir, con toda la consideración necesaria, que no están apoyadas en la realidad. Tomemos al azar algunas de ellas (...)¿quién protestó y se levantó en Zaragoza cuando la guerra de Cuba más que las mujeres? ¿Quién nutrió la manifestación pro responsabilidades del Ateneo, con motivo del desastre de Annual, más que las mujeres, que iban en mayor número que los hombres? ¡Las mujeres! ¿Cómo puede decirse que cuando las mujeres den señales de vida por la República se les concederá como premio el derecho a votar? ¿Es que no han luchado las mujeres por la República? ¿Es que al hablar con elogio de las mujeres obreras y de las mujeres universitarias no está cantando su capacidad? Además, al hablar de las mujeres obreras y universitarias, ¿se va a ignorar a todas las que no pertenecen a una clase ni a la otra? ¿No sufren éstas las consecuencias de la legislación? ¿No pagan los impuestos para sostener al Estado en la misma forma que las otras y que los varones? ¿No refluye sobre ellas toda la consecuencia de la legislación que se elabora aquí para los dos sexos, pero solamente dirigida y matizada por uno? ¿Cómo puede decirse que la mujer no ha luchado y que necesita una época, largos años de República, para demostrar su capacidad? (...) No se trata aquí esta cuestión desde el punto de vista del principio, que harto claro está, y en vuestras conciencias repercute, que es un problema de ética, de pura ética reconocer a la mujer, ser humano, todos

sus derechos, porque ya desde Fichte, en 1796, se ha aceptado, en principio también, el postulado de que sólo aquel que no considere a la mujer un ser humano es capaz de afirmar que todos los derechos del hombre y del ciudadano no deben ser los mismos para la mujer que para el hombre. Y en el Parlamento francés, en 1848, Victor Considerant se levantó para decir que una Constitución que concede el voto al mendigo, al doméstico y al analfabeto -que en España existe- no puede negárselo a la mujer. (...) Y desde el punto de vista práctico, ¿de qué acusáis a la mujer? ¿Es de ignorancia? (...) No olvidéis que no sois hijos de varón tan sólo, sino que se reúne en vosotros el producto de los dos sexos. (...) A eso, un solo argumento: aunque no queráis y si por acaso admitís la incapacidad femenina, votáis con la mitad de vuestro ser incapaz. Yo y todas las mujeres a quienes represento queremos votar con nuestra mitad masculina, porque no hay degeneración de sexos, porque todos somos hijos de hombre y mujer y recibimos por igual las dos partes de nuestro ser, argumento que han desarrollado los biólogos. Somos producto de dos seres; no hay incapacidad posible de vosotros a mí, ni de mí a vosotros (...).”

Referència 110: Pàgina web de Socialdemòcrates de Suècia on s'explica la intenció d'anul·lar les escoles públiques religioses al país.

The image shows a screenshot of a website page from the Swedish Social Democrats (Socialdemokraterna). The page has a red header with the party logo and navigation links: 'La nostra festa', 'La nostra política', 'Implica tu mateix', and 'Registra't'. The main content area is white with a grey sidebar on the left. The title is 'Escoles gratuïtes religioses' in large, bold, black font. Below the title is the subtitle 'La influència religiosa no pertany a l'escola'. The main text is in a light pink box and reads: 'Totes les escoles de Suècia han de ser bones escoles, centrades en el coneixement i l'educació, no la influència religiosa. Per tant, volem prohibir l'establiment de noves escoles religioses gratuïtes. De fet, volem prohibir aquestes escoles per complet, però com que no hi ha una majoria per això al Riksdag, en canvi introduïm requisits més clars i regles més estrictes.'

La igualtat, el creixement i l'ocupació estan connectats

En la nostra societat forta, defensem els drets de tothom. Independentment de si ets home o dona, nen o nena o et defineixes com una altra cosa. Una societat igualitària és una Suècia més segura. Hem de seguir treballant per millorar la igualtat de gènere. Les dones encara tenen salaris més baixos que els homes i pitjors oportunitats de desenvolupament laboral. Per tant, Suècia no és igual, tot i que hem recorregut un llarg camí en comparació amb molts altres països.

La igualtat i la igualtat han d'augmentar a Suècia, no disminuir. L'espai públic s'ha de protegir contra l'odi i les amenaces. Cal oposar-se a la discriminació per raó de gènere, identitat de gènere, orientació sexual o edat. Els fons públics no haurien de destinar mai a organitzacions que violin els drets humans o socaven la democràcia. Volem veure esforços potents contra la violència dels homes contra les dones.

Dones i homes han de tenir els mateixos drets i les mateixes responsabilitats en la vida familiar, professional i comunitària. Són sobretot les dones joves les que se senten cada cop més pitjor. I és entre les dones joves on el percentatge d'ocupació precària és més alt. També hi ha una clara connexió entre les condicions laborals i l'assetjament sexual. L'ocupació insegura i de curta durada sol significar més tasques unilaterals i monòtones, menys llibertat i menys oportunitats de desenvolupament. Per tant, el mercat laboral ha de ser més igualitari i segur. I cal millorar la psiquiatria i l'atenció.

terna

[La nostra festa](#)

[La nostra política](#)

[Implica tu mateix](#)

[Registra't](#)

Política exterior feminista

Una política exterior feminista per als socialdemòcrates significa que lluitem per la igualtat global i pels drets humans de les nenes i les dones, inclosos els drets i la salut sexual i reproductiva (SRHR).

En tots els contextos rellevants, Suècia ha de seguir una política exterior feminista i treballar per enfortir els drets, la representació i els recursos de les nenes i les dones. La igualtat és un objectiu en si mateix, però també un requisit previ per assolir la pau, la seguretat i el desenvolupament sostenible.

Això és el que hem fet

- va establir una xarxa internacional de mediació de dones
- va reforçar el treball de la UE per a la igualtat i les dones, la pau i la seguretat
- va contribuir a centrar-se més en les dones, la pau i la seguretat al Consell de Seguretat de l'ONU
- va aportar milers de milions en suport al treball mundial pels drets de les dones i les nenes
- reforçar el treball per a la igualtat de gènere en els fons mundials per al clima i el medi ambient.

Última actualització: 16 d'agost de 2022

Els socialdemòcrates volen

- presentar una Lex Lotta. Si una dona és assassinada, tot i que una autoritat és conscient de la seva situació de vulnerabilitat, l'autoritat s'ha de responsabilitzar i denunciar.
- introduir una nova llei per reforçar la protecció penal contra la violència psicològica. La violència psicològica és una forma habitual de maltractament que es manifesta de diferents maneres, mitjançant vulneracions i limitacions de la llibertat d'acció personal. El delictes pot comportar fins a quatre anys de presó.
- facilitar la concessió d'una ordre d'allunyament. Les prohibicions de contacte tenen una gran importància per a les dones vulnerables i les víctimes del crim. Hauria de ser més fàcil per a les persones que han estat exposades a violacions i violència en una relació estreta tenir una prohibició de contacte.
- endurir el càstig. El càstig s'ha endurit tant per agressió, violació i compra de sexe, com per violació greu de la privadesa de les dones i violació de les prohibicions de contacte. A continuació, volem endurir el càstig als casos reiterats de delictes sexuals greus. Els casos reiterats de delictes sexuals greus haurien de comportar càstigs més greus.
- Investigar com es pot reforçar la protecció dels nens quan es tracta de problemes de contacte amb un pare violent
- Investigar com les dones maltractades poden mantenir l'apartament compartit en major mesura
- tenir suport a llarg termini i permanent als serveis d'emergència de dones i nenes. La important tasca dels serveis d'emergència de dones i nenes no s'hauria de dur a terme en forma de projecte. S'ha de potenciar la qualitat dels allotjaments protegits.

Referència 114: Pàgina web de Democristians, referència a la seva postura respecte a l'igualtat de gènere, el feminisme, l'avortament i els refugis per a dones.

Igualtat

Breu informació sobre la política d'igualtat de gènere de KD

La política d'igualtat de gènere dels demòcrates cristians es basa en la igualtat de valors de totes les persones. Tant els homes com les dones haurien de tenir poder sobre les seves vides i poder per donar forma a les seves vides en funció dels seus propis desitjos. Els demòcrates cristians volen eliminar obstacles estructurals i legals, però també treballar amb canvis d'actituds i de formació d'opinions. S'estableix un enfocament igualitari a la família. Els demòcrates cristians creuen que cal una nova política d'igualtat de gènere que posi de manifest els problemes amb què s'enfronten i lluiten les dones corrents. El focus de les polítiques d'igualtat de gènere hauria de centrar-se en les taxes de baixes laborals de les dones, la violència en les relacions estretes, les dificultats per conciliar la vida professional i familiar, les mancances en l'atenció sanitària de les dones, les baixes pensions de les dones i la preocupació pels grups excessivament grans de nens i nenes en edat preescolar.

Feminisme

Breu informació sobre la política de KD en relació amb el feminisme

Els demòcrates cristians són un partit per a la plena igualtat entre homes i dones. Feminisme té moltes orientacions i la paraula feminista té significats diferents. Veiem amb preocupació l'ara creixent feminisme d'esquerres, en el qual s'ha de restringir la llibertat de la ciutadania a favor de les visions de la teoria de gènere.

Avortament

Breu informació sobre la política de KD en relació amb l'avortament.

Els demòcrates cristians estan darrere de la legislació sueca de l'avortament on la mateixa dona té dret a decidir si vol avortar fins a la setmana 18 d'embaràs, i que és llavors el Consell Legal de la Junta Nacional de Salut i Benestar qui decideix sobre el permís per avortar. Els demòcrates cristians creuen que la societat hauria de treballar preventivament i donar suport per reduir el nombre d'embarassos i avortaments no desitjats. Tant la dona com el fetus són individus dignes de protecció. S'ha d'oferir la millor ajuda possible perquè les dificultats pràctiques, econòmiques o socials no impedeixin que una dona acabi el seu embaràs. També volem que els municipis i les comarques inverteixin més en activitats solidàries i preventives, com ara clíniques juvenils, anticonceptius subvencionats i salut de l'alumnat.

Refugis per a dones

Breu informació sobre la política de KD en relació amb els refugis per a dones

La violència masclista contra les dones és un problema greu. La Taula de Benestar Social té la responsabilitat de les dones i els infants maltractats que han estat testimonis de violència, que sempre hi ha suport disponible per a la dona i els fills individuals, independentment de si el centre d'acollida de dones es gestiona sota auspicis municipals o sense ànim de lucre. Al mateix temps, també és important dirigir els esforços cap al maltractador per canviar el comportament.

Referència 122: Pàgina web de Nova Democràcia de Grècia, referència a la seva ideologia.

Per què lluitem

Lluitem pel que demana la societat!

Una Grècia que creu i inverteix en els seus fills. Una societat justa i meritocràtica, que doni igualtat d'oportunitats construint les seves bases sobre el coneixement, la innovació i la competitivitat.

Desenvolupament amb Justícia Social! Sense creixement no hi pot haver llocs de treball per a tothom i una "xarxa de seguretat" per als febles.

Desenvolupament amb Cohesió Social! No hi pot haver cohesió social en una economia que s'enfonsa i s'està reduint.

Drets per a tothom amb les obligacions corresponents de tots. Drets sense obligacions, no són "drets democràtics" són "privilegis antidemocràtics".

Llibertat amb Seguretat Pública! Sense seguretat pública, ningú se sent lliure. Sense seguretat pública, la por fa estralls, la Llibertat no floreix.

Una Grècia orgullosa en una Europa unida! Participem igualment en una convergència de pobles, estats nació, cultures nacionals i interessos nacionals. Es tracta de la integració europea. No l'anivellament de les diferents nacions. Una Europa unida és convergència voluntària amb la llibertat i la democràcia, sense abandonar la nostra especificitat nacional.

Una política exterior que garanteixi la Pau precisament perquè garanteix l'interès nacional.

Referència 123: Pàgina web de Sypiza, valors que defensa i polítiques feministes.

We aim to embody this hope which will enable us to tackle in fresh terms the question of **globalisation, world peace, democracy and social justice**, the equality of genders, a **self-determined life of handicapped people, sustainable and balanced development, respect for specific cultural, religious, ideological features or sexual orientations**.

We - left-wing political forces of this continent - want to help the rise of a **new force for change**. We - parties and political organizations of communist, socialist, democratic, environmentalist, feminist inspiration, against neoliberalism and for a social change - want to give birth to a new political subject: **the Party of the European Left (EL)**.

Polítiques Feministes

20/09/2022

El Departament de Polítiques Feministes de SYRIZA-PS està al costat de Katerina Nótoupolou - L'administració de l'ERT per posicionar-se sobre la reproducció de vulgaritats masclistes vils

19/09/2022

P. Skourletis: Amb la policia antidisturbis a les universitats i una tanca a Evros, la ministra de Protecció Ciutadana "respon" als problemes de violència masclista i domèstica

05/09/2022

Departament de Polítiques Feministes/Gènere SYRIZA - PS: La violació és un delictes i l'autodeterminació del cos femení és un dret no negociable!

10/08/2022

Tm. Política Feminista/ Gènere SYRIZA - PS: És inconcebible que la viceministra Syregela parli d'"instrumentalitzar els assassinats per expedients purament de partits" en lloc d'intentar unir esforços per prevenir i combatre els feminicidis

ANNEX 2

(Entrevistes dutes a terme per realitzar la part teòrica i la part pràctica).

1. ENTREVISTA A MÍRIAM DÍEZ BOSCH

Entrevista a vint-i-tres de març de 2022.

Periodista especialitzada en religió i teòloga. Vicedegana de Recerca, Postgrau i Relacions Internacionals de la Facultat de Comunicació i Relacions Internacionals Blanquerna de la Universitat Ramon Llull, i professora de la mateixa facultat. Directora de l'Observatori Blanquerna de Comunicació, Religió i Cultura, també és la directora de l'àrea d'experts del portal Aleteia a Roma.

Imatge 49. Míriam Díez Bosch (1973).

La Bíblia que actualment coneixem, traduïda de l'hebreu, conserva el mateix significat que l'original, o ha estat tergiversada?

En principi, la Bíblia ha estat interpretada i traduïda pels exegetes, persones fidels als textos originals escrits en diferents llengües i diferents moments. A què ens ha arribat avui en dia en la traducció catalana interconfessional (la que usen diverses branques del cristianisme), està molt depurada, estudiada i contrastada. Ens hem de refiar que els exegetes van realitzar correctament la seva feina. La pregunta podria derivar a: La traducció dels conceptes usats en aquells moments, és la mateixa que utilitzem ara? Quan es diu "persones", entenem el mateix que s'entenia abans amb aquest mot? I quan es diu homes, s'entén pel que ho feien servir? Aquí entra la pàtina de dos mil anys d'història, i certament és molt diferent, per exemple, el concepte que tenim avui en dia respecte a la llibertat o l'esclavitud, l'amor, la família, un germà... del que podien tenir en un passat.

Qui va escriure el primer exemplar de la Bíblia?

És un cas d'escriptura col·lectiva, però generalment són persones creients, que han escoltat la veu de Déu. Certament, l'autor de la Bíblia és Déu, però les persones que s'han encarregat de recollir-ho, han estat diferents.

Estat i Església

Del Nou Testament, per exemple, en coneixem els evangelis sinòptics, Mateu, Marc i Lluc, els escrits de Joan... Cada un d'ells, però, podria resultar ser una comunitat (ex: la comunitat joànica) que hagués escrit la història segons els hi era explicada, vista des d'un punt subjectiu però similar. La Bíblia, doncs, és un gran exemple de conjunt de llibres corals col·lectius.

Quin dels apòcrifs presenta una imatge més igualitària entre home i dona?

No ho sé del cert, però la igualtat que recalca la Bíblia entre home i dona es pot trobar en diversos passatges, com es veu molt clar en l'evangeli, en algunes cartes de Sant Pau, quan es diu que no hi ha home ni dona, no hi ha esclau ni persona lliure. Sant Pau és una paradoxa perquè, tot i haver estat dels més perseguits per predicar en contra de la igualtat, als seus escrits queda reflectit un missatge oposat.

Consideres que l'Església, com a institució, dona la mateixa rellevància a home i dona?

Contextualment i en l'àmbit del discurs, sí; a escala de realitat, no. Si no ho digués, aniria en contra dels evangelis, anant en contra de les seves pròpies fonts; seria una contradicció. Analitzant la història, però, veiem com en els actes de l'Església, la dona ha quedat més que malparada, invisibilitzada.

Quin paper adjudica l'Església a la dona (a nivell social, domèstic, familiar...)?

Hi ha molts documents, tots lligats a la cultura, on no hi té a veure l'Església ni la religió. Aquesta cultura, fins i tot a occident, ha estat molt patriarcal i masclista. Els escrits de Jesús són d'alliberament, però és veritat que al llarg de la història hi ha hagut molts documents que representaven la dona com a personatge secundari, de menor rellevància, que ha ajudat a l'home a poder ser. S'han intentat netejar molts textos, com diu Phil Istrigo en "The Bible text of Terror", on deixa clar que la Bíblia pot esdevenir un text esgarrifant pel que seria el feminisme.

Em sembla interessant com, en els textos, a la dona se l'ha relacionat més a la Verge Maria, a un àngel de la llar, en lloc de amb Jesús, amb qui realment ens poden sentir identificats tant homes com dones. Se'ns relaciona a la docilitat de Maria, al "sí" de Maria, al silenci i la servitud de Maria, però s'ha oblidat una Maria

molt batallera, que accepta ser sense comprendre res del què passa, una dona jueva, que de rossa i blanca no en tenia res. Varies teòlogues feministes, doncs, han anat rescatant aquests textos, netejant del masclisme, i demostrant la potent figura de les dones profètiques.

Què n'opina del rol de la dona dins l'Església? Podrà ascendir (capellana, Mama de Roma...)?

No ho veig impossible. De fet, la setmana passada el Papa Francesc ja va fer un canvi, permetent que hi hagi dones en el vèrtex de l'estructura de l'Església, cosa que fins ara, a 2022, era molt difícil. Les dones només arriben a ser secretaries d'un dicasteri, però no arriben més amunt. Els qui tenen poder, com el Papa, són els qui poden canviar les estructures, i és el que s'està fent. El problema és que la mentalitat va molt lenta; mentre que les lleis progressen, la gent no està d'acord amb aquestes lleis progressistes. És difícil canviar la realitat, però fàcil canviar els escrits. A vegades s'acusa les dones de voler ser capellanes pel poder, però per la mateixa regla de tres, podríem dir que ells són capellans perquè volen poder. És una església que s'ha centrat molt en l'aspecte clerical, mentre que tal l'estament és minoritari en rellevància, sols és funcional. Com en un país hi ha ministeris perquè es necessita administració, en les esglésies igual, però en la cristiana s'hi ha donat massa rellevància.

Per què creus que a les imatges de Déu, en pintures o obres passades, se l'acostuma a dibuixar en la figura d'un home?

Perquè sempre ens hem referit en ell com a masculí, i aquí sí que tenen a veure els escrits del passat, que donen a entendre-ho així (Pare, no mare). També és veritat que en la Bíblia hi ha la Santa Trinitat: Déu Pare, el Fill i l'Esperit Sant. L'últim, en hebreu "ruah", un alè femení. Tots tenim una imatge molt clara de què és un pare, però no un esperit, i és encara més difícil imaginar-nos-ho si ho intentem fer en femení. Crec, doncs, que hi ha hagut un desequilibri en la rellevància que s'ha donat a cada personatge, i dona la casualitat que aquest últim, el més oblidat, és l'únic femení.

Per què les dones, anys enrere, no defensaven els seus drets? Per què no s'aixecaven en contra de la figura d'inferioritat que se'ls adjudicava?

Estat i Església

En certa mesura, sí que ho feien. A Catalunya tenim moltes dones acusades de bruixes, que s'endinsaven en temes d'espiritualitat, i acabaven perseguides per la foguera. Després, moltes dones se'n queixaven, però eren tractades d'histèriques i difícils; una imatge que sempre se'ns ha adjudicat per callar la nostra veu. Sempre hi ha hagut dones que s'han queixat, i homes que les han acompanyat, i han aconseguit canvis. Santa Clara, per exemple, va seguir a Sant Francesc, i va haver de trencar moltes regles. Santa Teresa de Jesús, també, és una dona que va protestar moltíssim, que va tenir clar que havia de seguir el seu camí, aconseguint reformar l'església des de dins. Ara, s'ha de dir que les que han aconseguit progressar, han estat poques i molt afortunades. Si ens hi fixem, mai hi ha hagut un sol moment en la història en què hi hagi hagut moltes dones al poder i hagin pogut canviar massa coses, i no sols en l'Església.

Podria explicar una mica la història de Maria Magdalena?

Ella és un bonic exemple de com es pot entendre l'Església com a contemplació o com acció. És una dona de vida complexa, que anava amb molts homes i era tractada de prostituta, però és la primera a veure Jesús ressuscitar. Es dona molta rellevància al seu naixement, però on realment comença la història interessant, és a partir de la resurrecció. Que la primera persona a contemplar-ho sigui ella, mentre els fidels apòstols estaven dormint, té un significat que encara ara no es comprèn la força que té, i que potser quan es compregui, començaran a canviar les coses. ¿Per què hem de donar tanta rellevància als últims escollits pel Sant sopar, una decisió en vida, mentre que la veritable força és la que ve després, quan trenca amb la mort, i qui ho veu és una dona? Jo tinc l'esperança que, si la gent continua estudiant més, s'adonin de la rellevància que té la dona.

El Papa Benet XVI va fer unes catequesis sobre dones, i a partir d'ara, el 26 de juliol és un dia de memòria obligada a Maria Magdalena; tots els capellans l'han de nomenar a missa. A la que tenia una pitjor imatge fins al moment, se li ha atorgat un dia de festa grossa per ella. O sigui que, de mica en mica, les coses ja van canviant, però a un ritme molt pausat.

Quines són les principals branques del cristianisme?

Estat i Església

La més antiga, l'ortodoxa, després el catolicisme, de la que es desmarca el protestantisme, la branca anglicana, evangèlica... Els tres grans blocs serien aquests.

Quines són les principals característiques que les diferencien?

Són doctrinals i rituals. Els vestuaris d'un sacerdot ortodoxa, com el patriarca Kiril, i el d'una pastora sueca protestant, no tenen res a veure tot i seguir la mateixa fe. El que els uneix són poques coses, però totes es redueixen a la fe. Una altra diferència és la comprensió dels sacraments: en el catolicisme se'n acumulen més, mentre en el protestantisme menys, però s'entén el vincle amb un déu molt més present, amb qui no es necessiten tantes mediacions humanes per arribar-hi.

Quina de les tres branques defensa una major igualtat de gènere?

Diria que les protestants i evangèliques, però sols algunes, perquè dins d'aquests grups també hi ha esglésies en particular que són molt masculistes.

De fet, com demostra la seva trajectòria, són les primeres a ordenar dones com a diaques. Certament, l'ortodoxa és la més conservadora, i dins d'aquesta, la més masculista és la russa.

Quins són els països d'occident que millor representen cada branca del cristianisme?

De la catòlica, Itàlia; l'ortodoxa a Grècia o Rússia, i de les protestants, l'església Luterana a Alemanya o bé a Gran Bretanya, amb personatges com Angela Merkel.

Què defensen, en comú, totes les branques?

Que ni tu ni jo estem aquí gràcies al no res, sinó que som fruit d'una voluntat divina. Que vivim en una casa comú, la Terra, creada per Déu, i estem aquí per cuidar-la i fer el bé, mentre que tenim la llibertat de fer el bé i fer el mal. El més clar, també, és que totes creuen que res s'acaba aquí, que en el cos no acaba la vida. Les persones que es diuen o intenten ser cristianes, haurien de fer aquest servei i està al costat de les altres persones. Una frase molt clara dels jesuïtes és: "amb tot, estimar i servir".

2. ENTREVISTA A MARIA DEL MAR ALBAJAR

Entrevista a vint-i-cinc de març de 2022.

Maria del Mar Albajar és una religiosa, economista i teòloga catalana. Nascuda el 1970, va néixer en una família cristiana qui la va animar a seguir la tradició. No obstant, vora els seus vint anys, va considerar que seguir la religió sovint implicava renunciar al seu poder i dret com a dona, deixant de ser-ne creient. Tanmateix, anys més tard, s'afegeix a l'organisme eclesial perquè el seu cor li ho demana, i es converteix en l'actual abadessa del Monestir de Sant Benet de Montserrat, dedicant la seva vida al culte a la divinitat.

Imatge 50. Maria del Mar Albajar (1970).

Quina diferència creu que hi ha entre déu i l'Església com a institució?

Doncs tota. Déu és quelcom més, està més enllà, fora de què podem veure. L'Església és l'apropament de persones que volen seguir, buscar o creuen en Déu.

On creu que queden més ben reflectits els valors fonamentals cristians (llibres, discursos, accions...)?

Certament en les accions, perquè el missatge principal és estimar, i estimar és una acció. Ens fa saber que som estimats i estimades, i això, per molt que s'escrigui, es necessita demostrar. Aquesta acció la pot fer gent de dins o fora de l'Església, el missatge de Déu pot ser transmès per algú que no és cristià.

Opina que l'Església actua com diu que s'hauria d'actuar?

Evidentment no, ningú actua com hauria d'actuar, i l'Església no n'és una excepció. Ha comès i comet molts errors, i moltes vegades va en contra del què predica o prediquem.

Creu que l'Església fomenta la igualtat entre home i dona?

En teoria sí, perquè el missatge que envia ho diu, i no pot dir una altra cosa, però a la pràctica no, com a institució no és així. Hi ha punts que fallen en l'Església cristiana, però també obra bé de moltes maneres. L'Església o les associacions d'esglésies sempre estan en totes les situacions de crisi: quan es cometin injustícies, en l'ajuda als immigrants, o a les dones o persones abusades... Així que, es fan disbarats en negatiu, però també es fan meravellositat en positiu.

Per què va decidir entrar en la institució, si anys abans considerava que aquesta anava en contra dels seus interessos com a dona (com explica en l'entrevista amb Antoni Bassas de TV3)?

No ho vaig poder evitar; com quan t'enamores, que voldries no enamorar-te però que, si ho fas, ja no hi ha volta enrere. Amb el pas del temps, però, he anat veient que l'Església, mentre que hi ha molts factors que no funcionen com haurien, també té un potencial molt gran de transformació i de vida. Aquest potencial de sentir, de vida, que té el missatge de l'Església, és molt bonic, encara que topi amb tots aquests problemes que en ocasions succeeixen.

Vostè es considera feminista?

Sí, mentre la situació sigui aquesta. El dia que siguem tractades com a iguals, amb la mateixa dignitat que un home, ja no necessitaré ser feminista. Mentre les circumstàncies siguin les que són, però, seguiré sent feminista.

Podria explicar la jerarquia en l'Església? Quin rol ocupa la dona en aquesta?

Justament aquesta setmana, s'ha publicat un nou document que canvia molt el funcionament de l'Església. No canvia el fet que les dones no puguin fer missa, però el Papa actual ha canviat l'estructura de la Cúria. Aquesta és com un ministeri, un concepte d'organització de l'Església cristiana similar al ministeri. Aquest document limita els càrrecs alts en tals dicasteris a cinc anys, i afegeix la possibilitat d'ocupar-los per homes i també per dones. En l'àmbit d'organització, que com qualsevol empresa, una església també necessita, el Papa Francesc n'ha millorat l'estructura, fent-la més transparent, més justa, on les dones són tractades amb més igualtat. A escala de sacerdoci, la part més relacionada a la fe,

Estat i Església

no canvia de moment. En aquest àmbit, la jerarquia és, de major a menor importància: el Papa de Roma, els bisbes, els capellans, els diaques i la resta de seguidors de la religió. En la litúrgia presideix el capellà, però està acompanyat per un diaca, que també és un home.

Fins al moment, quin ha estat el càrrec més alt que ha pogut ocupar una dona en l'organització?

Hi ha una dona que és cap de dicasteri, un dicasteri que ha creat el Papa Francesc sobre el desenvolupament de la persona, i la responsable és una dona. També hi ha la Núria Calduch, qui és la secretaria de la Pontifícia Comissió Bíblica.

Com a abadessa, té poder de decisió, o depèn d'algun home? És a dir, té autonomia per actuar?

Dins la comunitat del monestir de Sant Benet de Montserrat tinc llibertat de decisió, no depenc de cap home. Si un tema va més enllà de la comunitat, llavors sí que el bisbe em pot dir alguna cosa, però en el funcionament de la comunitat no hi ha cap home que digui què hem de fer o deixar de fer.

Els orígens de l'Església com a institució, eren principalment d'homes o dones?

Als principis de l'Església hi havia homes i dones, eren seguidors de Jesús que es van començar a explicar allò que passava, que es reunien en cases d'homes o dones. Eren petites comunitats: la de Maria Magdalena, de Pere... Pocs segles després, però, ja va entrar en una estructura més jeràrquica, com era usual en aquells temps, i de mica en mica les dones van anar quedant més apartades, aïllades del poder i l'estructura.

Per què creu que la figura de Déu és representada masculinament?

Qui ha escrit la història i la majoria de textos bíblics han estat homes, i probablement aquesta és una raó. Si llegeixes la Bíblia, però, hi ha moltes imatges femenines de Déu molt boniques: com a ventre, llum, aigua... Però és veritat que la imatge que ha quedat fixada és la d'un home vell amb barba.

3. ENTREVISTA A MARTA LÓPEZ BALLALTA

Entrevista a vuit d'abril de 2022.

Ella, nascuda el 1973, és teòloga, biblísta i pastora de l'Església Protestant Barcelona-Centre. Forma part de la web *catalunyareligio.cat*, i està interessada en les relacions de desigualtat que es formen en l'organització Església; sent seguidora de la branca protestant, la qual en teoria és més liberal i defensa els drets i poder de tots i totes.

Imatge 51. Marta López Ballalta (1973).

Quan sorgeix el protestantisme?

Hi ha un consens d'acord en què, històricament, sorgeix al segle XVI impulsat per Luter i les seves 95 tesis. Això no vol dir que fins al moment no hi haguessin hagut revoltes dins l'Església, moltes cremades per la Inquisició. Des del segle XII, per exemple, l'Església dels Valdenses d'Itàlia està separada de la catòlica (tot i que actualment és considerada protestant).

Podria explicar la història de Luter i les seves tesis?

A segle XVI, abans de 1517, l'alemany Luter es converteix a monjo per una experiència mística. Aleshores, a partir de la seva experiència dins l'Església catòlica, arriba un punt en què s'enfronta, no amb el Papa ni cap personatge en concret, sinó amb la forma d'obrar de la institució. El 31 d'octubre, abans de Tots Sants, a la universitat catòlica on treballa, Wittenberg, publica les 95 tesis on redacta els problemes que creu que hi ha dins l'Església catòlica. A partir d'aquí, sí que hi ha un distanciament i acusacions per part del Papa, l'emperador Carles V i altres, donant a llum a una nova branca sortida del catolicisme.

Ell no és el primer a criticar aspectes de l'organització, però sí que és el primer amb la situació política i social que li permet fer tal trencament. Al nord d'Europa hi va haver quatre trencaments simultanis entre 1517 i 1520, però aquest és que realment deriva a un canvi permanent.

Quins són els detonants que motiven tal trencament just en aquell moment concret?

A Roma es comença a construir la basílica de Sant Pere, de forma que l'Església catòlica necessita diners i comencen a promocionar-se excessivament les indulgències. Luter denuncia que tals actes abandonen l'Evangelí, deixant-ne constància a les primeres tesis de la seva obra. En cap de les tesis hi ha un enfrontament amb el Papa de Roma, sinó que defensa es que aquest no és conscient del què realment està succeint dins l'Església. La situació i les controvèrsies es van agreujant, i finalment el Papa excomunica a Luter, que diu ser ell qui excomunica al Papa. Aleshores, el trencament és irreversible.

Quins són els principals aspectes en què el protestantisme discrepa respecte al catolicisme?

És diferent en molts aspectes, però sobretot teològicament. El protestantisme diu que sols la fe és necessària per ser salvat per la divinitat, mentre que el catolicisme afirma que també els actes són necessaris. Vora el 1970 es firma un acord entre les dues esglésies, conforme l'única forma de salvació és la fe.

El protestantisme defensa que la Verge Maria és sols la mare de Jesús, mentre que el catolicisme l'anomena corredeptora. En els últims anys, vora el 1980, apareixen molts problemes respecte a la moral: quin és el paper de la dona dins l'Església? I el de les persones no normatives sexualment? L'Església catòlica segueix els textos del passat, mentre que la protestant s'adapta i escolta més la societat, s'adapta als nous canvis. Això suposa un distanciament molt important, perquè, per exemple, en la primera branca l'eucaristia guiada per la dona és "falsa", mentre que en la segona són milers de dones les que porten la missa. A mesura que apareix el feminisme, el protestantisme s'adapta a les seves queixes.

Hi ha sols una doctrina dins el protestantisme, o se'n diferencien varies?

No hi ha una sola Església catòlica ni una sola de protestant. La catòlica compta amb un cap i un magisteri, però hi ha diferents grups dins d'aquesta. La protestant, però, viu sense un sol magisteri; cada església decideix el que vol. Sí que podríem parlar de famílies, però en última instància cada espai es construeix a la seva manera. Així que no és el mateix parlar del protestantisme a Alemanya

Estat i Església

que a Amèrica, perquè poden resultar ser, dins el mateix protestantisme, completament diferents.

Com entén el protestantisme la relació entre Déu i els seus creients?

Defensa que no hi ha mediador entre el déu i l'ésser humà, excepte Jesús, que precisament per això va ser enviat. Qualsevol persona pot comunicar-se amb Déu, independentment del seu grau de fe en ell.

Quin rol ocupa la dona dins l'Església protestant?

Hi ha molts protestantismes, cada un amb formes diferents d'obrar, però hi ha dues grans distincions: les anomenades *protestants* i les *protestants històriques* (provenen de les reformes del segle XVI de Luter). Les primeres són les més variades, però generalment totes van adaptant cada cop més el paper femení. Les segones, ja fa molts anys que les dones ja tenen un paper actiu, que poden formar part dels ministeris de sacerdoci, que fan l'eucaristia (que el protestantisme anomena "Sant sopar"...

Quin és el país amb més seguidors protestants?

Sobretot els països del nord d'Europa, i també Estats Units. El més significatiu és Alemanya perquè Luter fou nascut allà, però certament a Suècia, Finlàndia, Noruega... és la religió primordial. També a Anglaterra, ja que l'anglicanisme també es considera una religió protestant. On menys ha arrelat el protestantisme a nivell europeu és a Espanya, Itàlia i Grècia.

Quin és el fet diferencial entre el catolicisme, el protestantisme i l'ortodoxa?

La protestant és la més desarrelada de la tradició, i per tant és la que més escolta el món en el que viu, i intenta respondre les seves preguntes. L'ortodoxa és el contrari, ja que és la més vinculada a la tradició i segueix el dictat dels apòstols al peu de la lletra, descuidant el diàleg amb la societat actual. La catòlica intenta adaptar-se a la societat, però ha creat una estructura jeràrquica tan gran que li esdevé massa càrrega per aconseguir qualsevol canvi, per petita que sigui la discussió.

Estat i Església

El protestantisme segueix algun llibre específic, que no coincideix amb aquells que segueixen els catòlics?

No, ja que sols segueix la Bíblia de principi a final, tot i centrar-se més en els Evangelis i el Nou Testament.

Per què en un principi, amb la història de Lilith, es mostra més igualtat entre home i dona, que quan posteriorment es parla d'Eva?

L'home intenta construir, a partir del que veu en el món en que viu, l'origen de la seva vida. Mentre que ni en el relat bíblic ni en l'estructura eclesiàstica mai hi ha hagut un matriarcat, la societat ha comptat, en ocasions, amb règims matriarcals. L'inici del relat bíblic ocupa un temps i lloc concrets, propers a l'Àfrica, on moltes de les tribus eren governades per dones, com per exemple la tribu d'Akan, a Ghana. El relat bíblic és patriarcal, pel que mai es destacaran les societats matriarcals ni el paper de la dona, però això no significa que el matriarcat mai hagi existit. Per això considero els estudis feministes de la Bíblia tan rellevants.

4. ENTREVISTA A DANIEL ARANDA ARQUÉS

Entrevista a divuit de juliol de 2022.

Neix el 1956 sent membre de família nombrosa a Borgonyà, Osona. Viu una infància i adolescència influenciada pel règim franquista (1939-1975) perquè resideix a Espanya fins als vint-i-vuit anys, quan emigra a Andorra per treballar al departament d'administració del Crèdit Andorrà. A l'entrevista, Daniel aporta informació sobre les condicions i experiències viscudes personalment durant el franquisme amb relació a l'Església i la seva educació.

Quina era la seva edat durant el franquisme?

Doncs des que neixo a 1956 fins que Franco mor a 1975, quan jo tenia dinou anys.

Quina era la seva situació econòmica social a casa?

Érem una família benestant, el meu pare era el metge del poble, així que disposava d'una professió de cert prestigi que aportava prou diners a casa. La meva mare no treballava perquè s'encarregava de cuidar-nos a mi i als altres cinc germans. Teníem un cotxe, una barca, televisió, telèfon... Objectes que, per l'època, eren de luxe. La casa era gran i hi havia dones del servei que ajudaven a la meva mare en les feines de casa, així que gaudirem de bona situació econòmica i social.

Els seus pares eren de dretes o d'esquerres? Donaven suport a Franco?

No t'ho sabria dir del cert [si els meus pares eren de dretes o d'esquerres], però de segur que de dretes no eren; no eren fatxes. Sé, però, que la meva mare tampoc era partidària dels rojos perquè aquests varen tancar un dels seus tiets a la presó i varen matar al seu pare, el meu avi, per recollir firmes per treure al tiet de la presó. De fet, els rojos van tancar el tiet de la meva mare a la presó perquè anava a missa i era de família adinerada; en aquella època els rojos pressuposaven que els qui eren molt religiosos i rics eren de dretes. Així que, com que la família de la meva mare complia els dos requisits, tot i no ser de dretes, els rojos varen tancar al tiet a la presó i van matar al seu pare per internar treure'l de la presó.

És catòlic? Practicaven tal religió a la seva família?

Per l'època tothom era catòlic, els de casa meva no eren una excepció. Jo estic batejat, però personalment no sóc practicant ni segueixo gaire la religió. De petit, però, sí que ho havíem de fer perquè era gairebé una obligació.

Pel que fa a la seva educació, assistia a un col·legi públic o privat?

Tan jo com els meus germans, ja que la situació econòmica a casa ho permetia, vam assistir a col·legis privats. Tot i que durant uns anys vaig anar a la pública, que abans se li deia la nacional, normalment vaig anar a coles privats.

S'impartia una educació religiosa? Hi havia predilecció per alguna religió en concret, o ensenyaven de diferents cultures?

Abans quasi tots els col·legis privats eren de frares, maristes, escolapis, celecians... De membres de dins l'Església, així que sempre vaig tenir una educació religiosa catòlica. Tot i així, quan vaig anar un parell d'anys a la nacional, vaig tenir el mateix estil d'educació.

En quins aspectes a la seva escola era visible el paper de l'Església? I pel que fa a la vida quotidiana?

Havíem d'anar a missa cada dia abans de començar les classes i hi havia figures religioses a totes les classes. Fora de l'escola, però, havies d'anar a missa cada dia igualment perquè qui no hi assistia era mal vist. En ser d'un poble molt petit, a part, era molt fàcil detectar qui hi era i qui no, i aquell qui mai assistia era considerat mala persona, que no estimava a Déu. Tampoc sé si té res a veure, però quan parlaves català a algú que parlés en castellà, et deia "Háblame en cristiano", com per relacionar que el castellà era la llengua bona, igual que ho era la religió; com si el català fós el diable.

A casa, el pare col·laborava en alguna labor domèstica?

No, entre la meva mare i la resta de dones del servei feien tota la feina de casa.

Els fills feien menys tasques domèstiques que les filles?

Estat i Església

No, a casa meva crec que ens feien col·laborar a nens i nenes per igual, però sé que en moltes altres cases dels meus amics les noies treballaven més en les feines domèstiques.

En algun moment se li va insinuar que tenia més dret sobre la dona pel simple fet de ser home? Com?

Que jo recordi, no, però sí que es marcava molt la diferència entre el que era de nois i el que era de noies, ja que les escoles eren o per nois o per noies.

5. ENTREVISTA A MARIA SOLER ROVIRA

Entrevista a divuit de juliol de 2022.

Neix el 1958 a Vic i viu la seva infància i adolescència influenciada pel règim franquista (1939-1975). L'any 1984 es muda a Andorra, igual que Daniel Aranda, per qüestions laborals. En la següent entrevista explica la seva experiència com a dona nascuda i educada durant el franquisme, aportant informació sobre les formes en què es tractava diferencialment a nens i nenes i la influència de l'Església en la seva educació i vida quotidiana.

Quina era la seva edat durant el franquisme?

Quan neixo el 1958 fins que Franco mor el 1975, quan tinc disset anys.

Quina era la seva situació econòmica social a casa?

Érem gent treballadora i empenedora. El meu pare tenia un taller, una ebenisteria entre tres socis i amb diversos treballadors. Recordo, per exemple, que em sentia afortunada perquè un de cada tres caps de setmana podíem utilitzar el cotxe de la seva feina per la família. La meva mare era modista i tenia un taller, però de menys treballadores que el meu pare, tot i que sempre tenia molta feina i no li faltava clientela. Tot i que la majoria de dones feien "sus labores" a casa, la meva mare era més moderna i va voler continuar amb el seu taller perquè no volia dependre tant del pare.

Els seus pares eren de dretes o d'esquerres? Donaven suport a Franco?

A casa no érem gaire polítics, no els interessava gaire el tema ni al pare ni a la mare. No érem ni de dretes ni d'esquerres, simplement anàvem fent. Clarament, però, no donaven suport a Franco perquè ens sentíem catalans.

És catòlica? Practicaven tal religió a la seva família?

Sí, però no practicant. A casa només em feien anar a missa a mi perquè era la germana gran, al meu germà petit no l'obligaven. Ni el meu pare ni la meva mare, però, no anaven a missa, a no ser que fos alguna gran festivitat. Haig de dir que no anar a missa era considerat de ser mala persona, però als meus pares la gent els estimava molt, no tenien problemes amb ningú al poble.

Pel que fa a la seva educació, assistia a un col·legi públic o privat?

Privat, a les monges del col·legi Pare Coll de Vic, on aleshores estava internada.

S'impartia una educació religiosa? En quins aspectes a la seva escola era visible el paper de l'Església?

Clarament, perquè l'escola era de monges i sempre ens feien anar a missa, dir el parenostre, fer petons als rosaris... Només hi havia la religió catòlica, no recordo sentir parlar de cap altra religió. A l'escola, però, mai vaig haver de cantar el "Cara al Sol" ni aixecar banderes; les monges eren prou modernes en aquest aspecte. Els col·legis públics, els nacionals, sí que sé de segur que havien de fer aquest ritual franquista cada dia.

Hi havia alguna assignatura que les noies cursessin i els nois no?

Sí, "Sus labores". Ens ensenyaven a cosir, fer labors, brodadets, ganxet, planxar... Labors de casa, bàsicament.

Teníeu material acadèmic diferent del dels homes?

Em sembla recordar que algunes assignatures que només fèiem les noies tenien llibres específics i que, per tant, els nois no tenien, però la veritat és que no ho recordo massa bé.

Creu que les dones tenien les mateixes oportunitats laborals que els homes?

No, en aquella època tot era molt més masculista. Les noies, un cop acabaven d'estudiar els nivells més bàsics i obligatoris, anaven a treballar a algun despatx per ajudar o es quedaven a fer les labors de casa, mentre que alguns nois podien estudiar una carrera que després els hi permetia tenir llocs de treball més rellevants.

Les noies podien cursar les mateixes carreres que els homes?

Sí, tot i que el tema és que la majoria de noies no continuaven estudiant un cop ja podien treballar i, en canvi, els homes sí.

Estat i Església

Durant el franquisme, les dones s'havien d'esforçar més que els homes per obtenir un mateix títol?

No, crec que potser em va ser més fàcil i tot. Els homes, per exemple, havien d'anar a l'Emili i perdre divuit mesos de la seva vida per complir amb la seva tasca. Les dones, en canvi, sols havíem de fer el "Servicio Social", que era un servei a la comunitat. Per treure's el permís de conduir, per exemple, primer havies de fer una prestació pel "Servicio Social". Alguns llocs com Barcelona, recordo que les meves amigues anaven a fer un voluntariat a algun hospital, però als pobles petits com el meu, et demanaven que fessis una "canastilla". Així que jo vaig anar a comprar una "canastilla", com si l'hagués feta jo, i aviat vaig haver complert amb la prestació que havia de fer per aconseguir un títol com el del permís de conduir.

A casa, el pare col·laborava en alguna labor domèstica?

No, mai. Tot ho fèiem jo i la meva mare. La mare també treballava, igual que el pare, però així i tot havia de fer les feines de casa quan arribava. El meu germà petit, en canvi, no va haver de fer mai res.

Un cop acabat el franquisme, va notar algun canvi respecte al tracte rebut com a dona?

No, va seguir tot igual perquè, a mesura que et van educant, vas assumint certes coses dins la teva normalitat. Ara, però, no trobaria normal que una parella arribés de treballar i no es repartís la feina de casa, sinó que sols les fes la dona.

Era feminista? Va participar mai en alguna manifestació feminista o fou part d'algun moviment?

No hi havia gaires manifestacions, només a Barcelona, al País Basc o Andalusia. A la resta de llocs era gairebé impossible que es celebrés una manifestació, i menys encara feminista, perquè estàvem sota una dictadura. Recordo que jo celebrava el Dia de la Dona cada vuit de maig, tot i que no podíem fer-ne cap gran festa. Les úniques celebracions eren el divuit de juliol, el Dia de l'Alzamiento Nacional i altres festivitats religioses. La gent no es manifestava ni celebrava res que no decidís Franco per por als grisos, que eren la policia però molt agressiva.

Estat i Església

Si alteraves una miqueta l'ordre, per poc que fos, et tancaven a la presó, et pegaven i fins i tot mataven.

Generalment, però, la gent no era feminista perquè ni tan sols era una opció a plantejar-se, la desigualtat era acceptada com a normalitat perquè alguns de nosaltres no havíem vist res més.

6. ENTREVISTA A CRISTINA MILORO MARTÍNEZ

Entrevista a vint-i.vuit de juliol de 2022.

Cristina Miloro és una dona que va néixer el 1959, durant l'etapa franquista i que, per tant, va rebre una educació franquista la major part de la seva infància i part de l'adolescència. Vivia a l'Eixample de Barcelona, mateixa ciutat on encara ara viu i on treballa economista, ja que va cursar la carrera d'econòmiques. Ha estat cap financera de grans empreses com Privata i seguidament contestarà a les preguntes per comprendre la influència del franquisme i l'Església en la seva vida com a membre del sexe femení.

Quina era la seva edat durant el franquisme?

Vaig néixer el novembre del 59, osigui que quan va morir jo tenia 15 anys

Quina era la situació econòmica i social a casa?

No estavem malament. La meva mare estava a casa, no havia de treballar, però el meu pare treballava molt. Vivíem prou bé, el 1962 ja vam tenir cotxe i televisió, cosa que no tothom tenia a llavors. No érem pobres, érem una mica menys pobres de l'ho normal a l'època.

Els seus pares eren de dretes o d'esquerres?

No confessaven massa de què eren, però franquistes no eren. Érem molt catalans, tot i que no ho poguéssim ser. Parlàvem català, llegíem en català i teníem la subscripció a revistes com El Patufet, el Cavall Fort i les que podíem fer.

És catòlica? Practicaven el catolicisme a la seva família?

Era catòlica, però ara em considero cristiana. A casa meva clarament eren catòlics, perquè de fet no estava massa ben vist no ser-ho.

Assistia a un col·legi públic o privat? S'impartia una educació religiosa?

Jo anava a un col·legi privat de monjes, doncs clarament era una educació catòlica. Hi vaig anar dels tres als quinze anys, quan vaig marxar a fer COU perquè allà no en feien. Fins que no vaig marxar a fer COU, però, sempre vaig estar a l'escola privada, on ens feien fer coses diferents a la pública. Cada dia, el

primer que feiem era resar, durant el mes de Maria resavem al Rosari, anàvem a missa...

Hi havia assignatures que els homes no estudiessin?

Per començar, a l'escola no hi havia nois. A l'escola de noies feiem una assignatura que ells no feien; no en recordo el nom, però ens ensenyaven a fer labors. Apreníem a cosir, a brodar, a fer punt de creu, punt de margarita... Per totes aquestes coses teníem una assignatura que els homes no feien.

Com considera que, des de l'escola, se li ensenyava com havia de ser una dona?

La imatge que ens transmetien, tot i que les meves monjes eren bastant "progres", era la de dona tradicional: dona de la seva llar, mare de família, al servei de la casa i del marit, gestionant tot el tema dels fills... Molta submissió. Transmetien que el qui més sabia era l'home. Tot això va canviar quan vaig marxar al COU, on tenia més professors i professores que creien que podíem fer el que volguéssim (tot i ser dones). De fet, de la classe de COU, vam seguir estudiant totes: de les trenta dos noies, vuit van fer medicina, sis magisteri, tres econòmiques...

Les dones podien optar a les mateixes oportunitats laborals que els homes?

No, per res. Això no només llavors, perquè durant la transició i aquesta democràcia, considero que segueix sent així. La dona sempre ha de ser la millor si vol ser escollida, sobretot per guanyar un lloc a una feina.

Les dones podien cursar les mateixes carreres que els homes?

Per definició sí, però n'hi havia moltes en que les dones no hi eren gaire ben vistes. Hi havia carreres com enginyeria, arquitectura, químiques... On gairebé no hi havia noies. Les dones pujàvem amb un esperit de servei, fet que feia que la majoria acabessin fent infermeria o magisteri. De fet, la majoria de la meva classe de COU va acabar cursant una carrera, però relacionada a aquest esperit de servei.

Què recorda de la Sección Femenina?

Estat i Església

Gràcies a Déu, no en recordo res perquè m'en vaig lliurar. Però sé que, per treure's el carnet de conduir, les dones havien de fer el servei social. A mi ja no em va tocar fer-ho d'aquesta manera, però sé que les noies aquí a Barcelona havien de fer, per exemple, serveis a l'hospital.

Era feminista? Participava en mobilitzacions o protestes feministes o en contra el règim feixista?

Sí, vaig participar i segueixo participant en moltíssimes manifestacions feministes. Quan era jove era molt revolucionaria, estava molt conscienciada que el règim franquista s'havia d'acabar. Jo he viscut moltes corregides davant dels grisos, que a llavors era la policia, però que anava vestida de gris.

Per què creu que les manifestacions no hi són des del principi del règim?

Perquè la gent va passar uns primers anys molt durs, va morir molta gent i la majoria passava gana. Hi havia molta repressió, es van separar moltes famílies i van aparèixer moltes enemistats. Tot i que jo vaig néixer un cop ja havien passat 20 anys de la Guerra Civil, la gent encara ho tenia molt present i tenia por. La meua àvia sempre m'obligava a menjar tot el pà de la taula, no es podia deixar res de menjar perquè tot ho valoraven molt. La gent va patir tant que tenien ànsies de pau.

A casa, el pare col·laborava en alguna labor domèstica?

No, però era l'únic que treballava i la mare estava tot el dia a casa, no sortia a fora fer res.

Va notar algun canvi en les labors de casa un cop va morir Franco?

A part de que brindéssim per la seva mort, no van canviar massa coses, però sí que es respirava un aire amb més esperança.

Des de casa, li van inculcar l'idea de que era millor quedar-se a casa que estudiar?

No, per sort erem tres germanes, jo la més gran, a qui ens van motivar en tot moment per treure el millor de nosaltres i arribar tan lluny com poguéssim. El meu pare sempre ens deia que una dona podia fer el mateix que un home, que

Estat i Església

treguéssim sempre un 10 i mai ens conforméssim amb aprovar. Tant ens ho va dir que m'ho vaig creure i quan va arribar l'hora de la veritat, tot el que un home aconseguia a mi em costava el triple de feina.

Des de l'escola, li van insinuar que era inferior a l'home?

No. Separo la meva educació en dues etapes: la primària i COU. En la primera, l'educació seguia el fil més franquista i ens ensenyaven més les labors i com ser "bones noies", però a partir del que ara seria el Batxillerat i quan va acabar la dictadura, tot això va desaparèixer i ens motivaven per estudiar i formar-nos.

Durant el franquisme, quines eren les revistes "per noies"?

No sé què llegien els nois, però el que es comentava per les dones eren les revistes de *Hola*, *Lecturas*, *Semana*, *Diez Minutos*, *Labores del Hogar*... Tampoc n'hi havia tantes. Pels homes recordo que hi començava a haver revistes de cotxes, ja que just pels anys 70 n'hi començava a haver pel carrer. A partir que mor en Franco, els homes també llegeixen més la revista *Interview*, que parlava de l'apretura política.

Ens quins factors veia clar que l'Església recolzava a Franco?

Mentre Franco vivia, els militar sempre es posaven a l'altar, tenien seients i reclinatoris especials per ells. A les processons de Setmana Santa, els militars desfilaven junt amb els capellans, fet que es va seguir mantenint molt i molt de temps. De fet, a llocs com Galícia encara apareixen els militars junt als capellans.

7. ENTREVISTA A ELISABET VELO FABREGAT

Entrevista a 12 de juliol de 2022.

Velo és llicenciada en Dret i Doctora en Dret Públic a la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha realitzat màsters en Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania l'Institut Interuniversitari d'Estudis de Gènere i és experta en Història de les Dones en l'àmbit del Dret, autora de "Dones i Treball al Poble Sec durant el franquisme" (Edicions del 1979). La seva entrevista permetrà comprendre la situació de la dona durant el franquisme i la lluita pels drets femenins a l'Espanya de l'època en qüestió.

Imatge 53. Elisabet Velo Fabregat (1979)

En quina època de la història contemporània d'Espanya s'han aconseguit més drets femenins?

Hi ha dos grans períodes. En primer lloc, la Segona República, des de la seva proclamació el 14 d'abril de 1931 fins a l'1 d'abril del 1939, quan cau Madrid i acaba la Guerra Civil. En segon lloc, durant els últims anys, des de l'últim govern socialista de Patero de 2007, quan es creen lleis i polítiques públiques per la igualtat i un primer Ministeri per la Igualtat. i parlem en termes històrics, però, seria principalment la Segona República. Tanmateix, durant la dictadura de Primo de Rivera del 13 de setembre del 1923 fins a la proclamació de la república, també s'assoleixen molts drets. Primo de Rivera volia assolir un estat modern, així que, tot i que es fa democràticament, també s'aconsegueixen certs avenços per la dona.

Per què Sección Femenina era dirigida per la germana de Primo de Rivera, una dona?

L'any 1934, durant la Segona República, al Teatro de la Comèdia de Madrid es funda la Falange Espanyola Tradicionalista de l'Aljón per José Antonio Primo de Rivera, fill del dictador. La pròpia Falange, inspirada en el feixisme de Mussolini, crea la Sección Femenina el mateix 1934 dirigida per la germana de José Antonio, Pilar Primo de Rivera. El lideratge de Pilar a la Sección Femenina serà de principi

a fi de l'organització perquè ningú s'ho qüestiona. Anys després, el menjador social Auxilio de Invierno també passarà a ser seu, anomenant-lo Auxilio Social i englobant-lo dins de Sección Femenina. A part, quan José Antonio és afusellat durant la Guerra Civil, Pilar Primo de Rivera queda com si fos el seu memorial, la seva heretera i cap home de la Falange no intenta treure-li el lloc de dirigent nacional de la Sección Femenina.

En quin context històric s'aconsegueix el dret a vot femení a Espanya?

En primer lloc, durant la dictadura de Primo de Rivera, la dona obté el dret a ser representant política: pot ser alcaldessa i regidora, o representant a l'Assemblea Nacional. D'una banda, se'ls permet ser alcaldesses perquè s'entén que l'ajuntament és la continuació de la llar i la dona és entesa com "el ángel del hogar". L'ajuntament és local, és més pròxim a les llars dels ciutadans. Per altra banda, es permet a tretze dones ser representats a l'Assemblea Nacional de Primo de Rivera, dones afins al seu règim que representen la família, l'acció social, la llar... Una de les primeres representants és Maria Echarri, una catòlica que fa d'inspectora de treball i és la primera a defensar les condicions laborals de les dones a casa. Així i tot, continua sent una dictadura i ningú pot votar.

Durant la Segona República, però, quan hi torna a haver eleccions constituents, es recupera el dret a vot i s'aconsegueix el vot actiu femení. Aquest cop les dones també poden sortir elegides; les dues primeres elegides com a representants a les Corts Constituents són Clara Campoamor del Partido Radical i Victoria Kent, dues advocades feministes que reclamen el dret a vot de la dona. Gràcies al diari de sessions i les actes de les Corts sabem que Campoamor exposa, basant-se en el sufragisme vingut d'Anglaterra del segle XX, el privilegi de vot que els homes tenen per motius sexistes. Victoria Kent diu que, a pesar d'estar a favor del vot de les dones, pensa que no estan capacitades per votar perquè no estan formades, van massa a l'Església i estan massa influenciades pel seu confessor; per el que proposa aïllar més les dones de l'Església en lloc de negar-les-hi el dret a vot.

Es considera que la dona no té criteri i depèn del marit i l'Església, per la qual cosa se suposa que si se les hi permet votar de segur que guanyen les dretes. S'aconsegueix el 1933 i definitivament guanya CEDA, de dretes.

Estat i Església

Així doncs, es considera que l'Església és de dretes?

Sí. D'una banda, hi ha les Esglésies de barri o de poble que es posicionen de diferents formes. L'Església Basca o Montserrat i les esglésies dels barris més desafavorits, per exemple, són d'esquerreres, però la institució eclesiàstica com a tal sempre ha recolzat la dreta perquè és més conservadora i està més arrelada a la tradició, igual que l'Església.

Quins moviments feministes són els que permeten tals canvis? Qui els encapçala?

Als anys 30 hi ha diferents moviments i Clara Campoamor n'inspira varis d'ells. A Catalunya hi ha un moviment feminista encapçalat per anarquistes com Teresa Plademunt que defensen l'emancipació de la dona treballadora i un feminisme més burgès amb Dolors Montserrat, una dona conservadora, però que es preocupava per les dones obreres, i Francesca Bonnemaison, qui forma l'Escola de la Dona. En aquest feminisme burgès de Catalunya també hi entra el Lyceum Club, que defensa que les dones poden fer esport, aprendre un ofici, tenir llibertat de producció cultural... Per altra banda, també hi ha Frederica Montseny, primera dona ministra de l'Estat espanyol de Sanitat i Higiene durant la Guerra Civil que és feminista i aconsegueix que s'aprovi el decret de la Generalitat per legalitzar l'avortament. En l'àmbit espanyol també hi havia les Mujeres Católicas, que no eren feministes activistes com a tals, sinó que sols demanaven que es tractés millor la posició de la dona.

Quins moviments van en contra d'aquests canvis? Qui els encapçala?

Quins arguments donen per defensar la inferioritat femenina?

Sección Femenina és l'antifeminista pur perquè defensa tot el que supedita la dona a l'home. Tanmateix, requereix que les dones facin el Servicio Social, que és com l'Emili per la dona i permet que guanyin certa autonomia respecte al seu marit perquè tenen l'oportunitat de sortir més de casa, se les invita a fer esport, es mobilitzen més... Filosòficament, però, Sección Femenina anava en contra de tot el que demana el feminisme.

Per què creu que ho encapçala una dona, si anava en contra del seu propi gènere?

Estat i Església

Doncs perquè, mentre ordenava a la resta de dones que es quedessin a casa, cuidessin al marit i fossin un "àngel del hogar", ella deia estar "casada amb la pàtria", conservant el seu rol de poder i no estant supeditada a cap espòs. Així, feia una vida independent.

Durant la història contemporània, com es posiciona l'Església respecte a l'avenç dels drets de la dona?

Totalment en contra perquè va en contra de la tradició. Com he dit abans, l'Església "del carrer" anava pel seu compte, però la institució eclesiàstica no donava suport a cap d'aquests canvis. Estava totalment en contra del dret a l'avortament, però hi ha vàries tesis que exposen que, a vegades, eren els mateixos capellans dels barris desfavorits que gestionaven el viatge a Londres de les dones embarassades per accident, perquè allà era legal avortar. Hi havia parròquies de Barcelona que recollien assemblees clandestines de sindicats i feministes, o sigui que podrien dir que hi ha una doble vara dins l'Església catòlica.

Durant el franquisme es pateix un retrocés pel que fa als drets femenins. Per què no es queixen les dones?

El dret a vot, al divorci, a treballar, a l'avortament s'aconsegueix durant la Segona República. Amb l'arribada del franquisme, desapareix aquest principi d'independència econòmica de la dona perquè quan una dona es casava havia de deixar la feina, ja que s'entenia que la seva labor era cuidar de la casa i la família. De fet, hi havia dones que amagaven tenir una feina o estar casades, però si el gerent se'n assabentava, les feia fora de la feina. Així que, o treballaven en l'economia submergida o es feien autònomes (la majoria de vegades de modistes) sense cotitzar, o ajudaven al marit si aquest tenia negocis. Lluiten per continuar tenint un nivell d'independència, no es queden amb els braços plegats, però el sou important era sempre el del marit. És més, l'home rebia uns punts a la feina que, segons la situació a casa, li permetien tenir un major o menor sou. Si tenia més fills, per exemple, també tenia més punts i, per tant, un major sou perquè s'entenia que era només aquell l'ingrés que havia de mantenir a tota la família; no es comptava amb l'aportació de la dona.

Estat i Església

Les dones es queixen, però pateixen una repressió brutal, sobretot a zones com Andalusia: les rapes, les hi fan beure oli, les violen... Tenen por i hi ha misèria perquè, econòmicament, Espanya es tanca en ella mateixa. Hi ha el racionament d'aliments fins a l'any 52, la gent passa gana i prou feina té per mantenir la feina, sobretot si eren soldats republicans. Moltes noies són tretes de l'escola per fer-les treballar. Quan vora del 69 el període de misèria comença a passar, les dones poden formar-se més i tenen més llibertat, comença a haver-hi més moviments feministes a les universitats, que eren llocs de classe més alta i de més moviment intel·lectual. L'any 75 és declarat com l'any de les dones per l'ONU, on la Sección Femenina participa en certa manera, i el 76 es celebra la Jornada Catalana de les Dones, que és l'eclosió del moviment feminista a Catalunya que ja s'havia anat formant fins al moment. Varies de les manifestacions van dedicades a la llei penal de l'adulteri, ja que si un home el cometia no succeïa res, però si una dona ho feia anava a la presó.

Les dones, a part, també donaven suport en moltes de les manifestacions obreres, ajudaven als seus homes a queixar-se perquè era una forma de queixar-se elles també. La Dra. Espuny va publicar un estudi, per exemple, de les manifestacions obreres de la fàbrica Roca d'Agabà, dels queviures que les dones portaven als seus marits durant les vagues perquè poguessin persistir més temps i de les hores que passaven ajagudes a terra fent companyia a les seves parelles. Tot i que se les ha invisibilitzat, les dones es queixaven, però ho van fer més directament a mesura que la situació de la dictadura els hi permet.

El franquisme fa que Espanya s'aconsegueixin els drets femenins posteriorment a altres països occidentals?

Sí, encara ara anem tard per aquests 40 anys de repressió. No només en l'àmbit legislatiu, sinó també filosòficament. Per exemple, l'any 1938 el "foro del trabajo", que és la llei laboral per excel·lència, diu: "Se liberará la mujer casada del taller y del trabajo", osigui que quan es casi estarà obligada a anar a casa i no pot treballar. No és fins al 1960 que no canvia a ser una "excedència voluntària", és a dir que pot escollir si continuar treballant o dedicar-se a cuidar la casa, tot i que si treballa ha de cuidar de la casa igualment. No s'assoleix una igualtat legislativa laboral fins a la Llei de Relacions Laborals de 1976, fa menys de cinquanta anys.

Estat i Església

Això afecta com es percep el treball de la dona i la seva rellevància en el món laboral, que és per això que fins l'any 2020 que no s'aprova el reglament per fer les auditories salarials, estudis que comproven si la dona cobra menys per fer la mateixa feina que un home. Tampoc és fins al 2007 que no s'aproven els plans d'igualtat i es comencen a invertir diners a obtenir la igualtat de gènere, perquè mentre que fer lleis és un pas, no es soluciona res si no es porta a la pràctica. Ara, doncs, s'han començat a fer pactes d'estat, que és posar diners per fer polítiques públiques per promoure un tema. Fins ara, però, els poders públics no havien fet massa res per promoure la igualtat, fet que pot canviar si a les següents eleccions guanya un partit com Vox.

Quins drets es neguen a les dones durant el franquisme, que ja s'havien aconseguit a la Segona República?

El de vot, al divorci, a l'avortament i a la feina.

Explicar tot el que cregui rellevant per entendre el pes de l'Església en l'avenç o retrocés del dret de les dones durant la història contemporània:

Durant la Segona República hi ha un intent de treure l'Església de l'educació, però quan l'Església firma el Tractat de la Santa Seu amb Franco, passa a controlar tot el que és l'escola privada. A part, guanyen beneficis econòmics perquè més diners de l'economia estatal passen a anar destinats a l'Església i el catolicisme esdevé l'única religió permesa a Espanya durant tota la dictadura.

Sap com s'arriba a instaurar el catolicisme i no, per exemple, el protestantisme a Espanya? Quin és el moment en que s'estableix com a religió oficial de l'estat per primer cop? Com avança el seu poder a Espanya?

No en sabia explicar-ne molt, però passa a ser la religió oficial a tot l'Imperi romà i va perdurant en la tradició de tot el territori de l'imperi, dins el qual es troba el que ara és Espanya. Encara ara tenen privilegis a Espanya, tot i que en teoria l'estat està desvinculat de cap doctrina religiosa: no paguen l'IVI, segueixen tenint gran part de l'escola privada, reben part dels impostos que paga la població...